VILNIAUS PEDAGOGINIS UNIVERSITETAS
PEDAGOGIKOS IR PSICHOLOGIJOS FAKULTETAS
SOCIALINĖS PEDAGOGIKOS KATEDRA

Lina Atkočiūnienė

SĖKMINGO AUKLĖJIMO DAUGIAVAIKĖJE ŠEIMOJE PRIELAIDOS

Magistro darbas
(Edukologija / socialinių institucijų vadyba)

Mokslinė vadovė
prof. habil. dr. M. Barkauskaitė

Vilnius, 2004

Turinys

Įvadas.....5

1. ŠEIMOS FENOMENAS PSICHOLOGINĖJE - PEDAGOGINĖJE LITERATŪROJE

1.1. Šeimos fenomenas ugdant asmenybę.....9

1.1.1.Šeimos samprata ir jos funkcijos.....11

1.1.2. Šeimos raida Lietuvoje.....22

1.1.3. Šeima – pašauktasis religinio vaikų auklėjimo veiksnys.....23

1.2.Auklėjimas – viena iš ugdymo struktūros grandžių.....25

1.2.1.Vaikų auklėjimo šeimoje samprata.....26

1.2.2. Vaikų auklėjimo šeimoje tikslas ir uždaviniai.....28

1.2.3. Vaikų auklėjimo šeimoje metodai.....30

1.2.4. Vaikų auklėjimo šeimoje stilius.....33

1.2.5. Vaikų auklėjimo šeimoje tradicijos.....35

1.3. Socialiniai ekonominiai šeimos institucijos pokyčius lemiantys veiksniai.....38

1.3.1. Šeimos padėtis šiandieninėje Lietuvoje.....39

1.3.2. Darbo rinka ir užimtumas.....40

1.3.3. Daugiavaikė šeima ir būstas.....41

1.3.4. Valstybės parama daugiavaikėms šeimoms.....42

2.AUKLĖJIMO ŠEIMOJE TYRIMAS

2.1. Tyrimo eiga ir organizavimas.....44

2.2. Vaikų iš daugiavaikių šeimų tyrimo ugdymo institucijose ypatumai.....46

2.3. Doros daugiavaikės šeimos gyvenimo organizavimas auklėjant vaikus.....53

2.4. Socialinės rizikos šeimų analizė.....68

Išvados.....72

Literatūros sąrašas.....74

Santrauka.....79

Priedai.....81

Įvadas

Tyrimo aktualumas ir mokslinė problema. Vaiko teisių konvencijoje pažymėta, kad pagrindinės institucijos, atsakančios už vaiko ugdymą, jo asmenybės tarpsmą yra **šeima** ir mokykla. Šeimos ir mokyklos svarba buvo aktuali visas laikmečiais. Šiandien vėl atsigręžiama į šeimą ir pabrėžiamas jos statusas visuomenėje. LR Konstitucijoje teigiama: „Valstybė globoja šeimas, auginančias ir auklėjančias vaikus namuose, įstatymo nustatyta tvarka teikia joms paramą“ (LR Konstitucija, 1996: 39 str. 16).

Patys seniausi rašytiniai šaltiniai teikią duomenų apie lietuvių šeimą, turtinius jos narių santykius, buities smulkmenas pasirodė XIII amžiuje. Daug dėmesio vaikų auklėjimui šeimoje XIX- XX amžiuje skyrė žymūs mūsų šalies pedagogai ir mokslininkai: P.Vileišis, J.Šliūpas, G.Petkevičaitė-Bitė, Vydūnas, M.Pečkauskaitė, vėliau - J.Vabalas-Gudaitis, S.Šalkauskis, A. Maceina, J. Laužikas, A. Šerkšnas ir kiti.

Kaip psichologui ir pedagogui J.Vabalui-Gudaičiui pirmiausia rūpi vaikų auklėjimo šeimoje efektyvumas. Vienas žymiausių Lietuvos mokslininkų, aktyviai dirbusių filosofijos ir edukologijos srityse, S.Šalkauskis atskleidė šeimos vaidmenį vaiko asmenybės socializacijoje - šeimai jis skiria pirmą vietą tarp pašauktųjų ugdymo veiksnių (tokių kaip Bažnyčia, mokykla, pedagogai, visuomenė).

Šeimos svarbą normaliam vaikų vystymuisi akcentavo užsienio pedagogai ir mokslininkai K.Ušinskis, P.Kapterevas, P.Lesgaftas. A.Makarenkos ir J.Komenskio studijos išryškina darbinio auklėjimo šeimoje prioritetus, o vaikų auklėjimo daugiavaikėje šeimoje ypatumais savo darbuose domėjosi A.Makarenka ir V.Titarenko. Šeimos ir mokyklos glaudžias sąsajas įžvelgė ir savo mokslinę veiklą tam paskyrė užsienio pedagogai M.Aderis, V.Krumas, A.Faber, E. Mazlish, R.Arends, L. Stoll, D.Finh ir kiti.

Šeimos ugdomajai veiklai visais laikmečiais ypatingą dėmesį skyrė Lietuvos švietėjai ir mokslininkai Z.Bajoriūnas, J.Uzdila, K.Miškinis, J.Litvinienė, visais kaitos tarpsniais šeimos problemas savo moksliniuose darbuose nagrinėjo daugelis lietuvių pedagogų: M.Gaigalienė, M.Barkauskaitė, V.Aramavičiūtė, B.Bitinas, J.Jovaiša, R.Braslauskienė, P.Dereškevičius ir kiti.

Lietuvos šeimos, kaip pagrindinės visuomenės institucijos, santykius reglamentuoja LR Konstitucija, LR civilinis kodeksas ir kiti įstatymai, taip pat LR tarptautinės sutartys. LR Konstitucijoje teigiama: „Šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas. Valstybė globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę“ (LR Konstitucija, 1996: 38 str. 116).

Remdamiesi LR Konstitucija galime teigti, kad valstybė turėtų skirti ypatingą dėmesį šeimai, kaip visuomenės ir valstybės pagrindui.

Lietuvoje šeimos padėtis ir jos raidos kryptys šiandien yra sudėtingos. Sparčiai nyksta tradiciniai lietuviškos šeimos bruožai, labai mažas gimstamumas nebeužtikrina kartų kaitos, nerimą kelia vis didėjantis socialinės rizikos šeimų ir beglobių vaikų skaičius. Tai galima teigti iš spaudoje pasirodančių duomenų ir faktų, sudėtingų ugdymo problemų mokyklose, didėjančio vaikų nusikalstamumo ir kt.

Analizuojant bendrą statistinę demografinę situaciją, reikia pastebėti, kad lyginant su 1990 metais ji pasikeitė iš esmės. Šią situaciją lemia įvairūs procesai: laisvosios rinkos formavimas, įvairių reformų vykdymas, taip pat valstybės ir visuomenės požiūris į daugiavaikę šeimą. Šiandieninėje visuomenėje daugiavaikė šeima yra tapatinama su socialinės rizikos šeima. Tiesa, tyrimai rodo, kad pakankamai didelis procentas daugiavaikių šeimų priklauso socialinės rizikos šeimų grupei, o ir pati visuomenė pradeda kelti problemą, kad šios šeimos naudojasi visomis valstybės privilegijomis (jų vaikai išlaikomi savaitiniuose lopšeliuose-darželiuose, vaikų globos namuose, internatuose, vaikai gauna nemokamą maitinimą mokyklose). Daugelis daugiavaikių šeimų gyvena iš pašalpų, net nesistengdamos susirasti darbo, nes tai nuostolinga šeimai, ji neteks lengvatų. Auga antra prašančių ir savimi nepasirūpinančių šeimų karta. Tačiau tokia situacija nėra visuotina, ką patvirtina istorinė patirtis, mūsų tyrimai ir gyvenimas.

Reikšminga kita grupė daugiavaikių šeimų, kurios yra tvarkingos, savais vaikais kaip įmanoma besirūpinančios, tačiau esant sudėtingai ekonominei situacijai, pastarosioms ypatingai sunku materialiai išlaikyti savo vaikus, dalyvauti kultūrinio – šviečiamojo pobūdžio renginiuose, jos neturi galimybės prasmingai pailsėti ar susipažinti su žymiausiomis mūsų krašto vertybėmis t.y. duoti savo vaikams tai, ko reikia augančiam žmogui: kaloringo maisto, padoraus rūbo, žaidimo, prasmingų patirčių, intelektualumo.

Manome, kad šiose šeimose yra dar likęs tvirtas lietuviškumo pagrindas, kuris šiandieninėje situacijoje reikalingas ypatingo valstybės ir regioninės politikos dėmesio. Teigiame, kad tvirtos daugiavaikės šeimos išlikimui šių dienų politika nėra gera, kadangi dokumentas, pasirašytas V.Blinkevičiūtės teigia, kad vienam iš **socialinės rizikos šeimų** tipų priklauso šeimos, kurios „per daug laiko praleidžia darbe“(Įsakymas Nr.A1-207, 2003:1). Tik iš dalies sutikdami su šiuo teiginiu galime tvirtinti, kad normaliam doros daugiavaikės šeimos fizinių ir dvasinių reikmių tenkinimui darbas yra vienintelė išeitis, tačiau tokios šeimos negalime tapatinti su socialinės rizikos šeima.

Darbo autorės, kaip praktikės, daugiavaikės motinos ir nevyriausybinės organizacijos vadovės, dirbančios su daugiavaikėmis šeimomis nuomone, daugiavaikės šeimos yra

dviejų tipų: probleminės – socialinės rizikos ir doros – Lietuvos kaimiškų šeimų tęsinys. Autorę domina pati opiausia problema - kaip išsaugoti lietuvišką daugiavaikę šeimą, kuri dorai auklėtų savo vaikus ir tęstų tautines tradicijas, išlaikytų tautines šaknis.

Problema – neteisingas valstybės ir visuomenės požiūris į daugiavaikę šeimą, gebančią dorai auklėti savo vaikus.

Hipotezė – sėkmingas vaikų auklėjimas įmanomas pilnoje daugiavaikėje šeimoje esant palankioms valstybės politikos ir padėties visuomenėje sąlygoms.

Tyrimo objektas – šeimos gyvenimo organizavimas pilnoje daugiavaikėje šeimoje, auklėjančioje keturis ir daugiau vaikų.

Tyrimo tikslas – ištirti daugiavaikės šeimos vaikų auklėjimo galimybes nustatant sėkmingo auklėjimo prielaidas.

Uždaviniai:

1) Išanalizuoti pedagoginę – psichologinę literatūrą vaikų auklėjimo ir ugdymo šeimoje klausimu.
2) Susipažinti su LR Vyriausybės priimtais įstatymais šeimos politikos klausimu.
3) Nustatyti daugiavaikės šeimos gyvenimo organizavimo ypatumus.
4) Ištyrinėti auklėjimo nuostatas, tradicijas, santykius ir auklėjimo stilių daugiavaikėse šeimose.
5) Išnagrinėti sėkmingo daugiavaikės šeimos vaikų auklėjimo prielaidas.

Kokybinis iš dalies kiekybinis – fenomeloginis **tyrimas**.

Tyrimo metodai:

Anketinė apklausa buvo taikoma 1- ame tyrimo etape vaikų ugdymo įstaigose (vaikų darželiuose ir mokyklose) norint išsiaiškinti dėl kurių vaikų iš daugiavaikių šeimų pedagogai teigiamai atsiliepia.

Interviu – kokybinis tyrimas sistemingas, standartizuotas, taikomas natūralioje aplinkoje tiesiogiai kalbantis nagrinėjama tema su respondentu. Iš anksto buvo numatomi pokalbio kontūrai ir klausimų ratas, į kuriuos reikėjo gauti atsakymus.

Kokybinei informacijai rinkti panaudota dar vienas būdas – **stebėjimas**. Duomenys buvo fiksuojami užrašuose.

Sėkmingas vaikų auklėjimas didele dalimi priklauso nuo valstybės politikos daugiavaikės šeimos atžvilgiu, todėl aiškinantis šį aspektą panaudota **dokumentų analizės** metodas.

Imtis:

1. Tyrime dalyvavo 20 pilnų (tėvas ir motina) daugiavaikių šeimų, auginančių ir auklėjančių keturis ir daugiau vaikų, gyvenančių Panevėžio mieste ir rajone. **Interviu** metu buvo apklausta 40 respondentų (tėvų ir motinų).
2. Pedagogų, ugdančių minėtų šeimų 52 ikimokyklinio ir mokyklinio amžiaus vaikus, **anketinė apklausa.**
3. 20-ies socialinės rizikos šeimų, auginančių ir auklėjančių keturis ir daugiau vaikų, **dokumentų analizė** Vaikų teisių apsaugos tarnyboje.

1. ŠEIMOS FENOMENAS PSICHOLOGINĖJE – PEDAGOGINĖJE LITERATŪROJE

1.1. Šeimos fenomenas ugdant asmenybę

Šeima yra pagrindinė visuomenės ląstelė, vienas pagrindinių jos struktūros elementų. Šeimoje atsinaujina visuomenė, ugdoma jos pamaina. Šeimos tvirtumas lemia ar bus pateisinti tautos lūkesčiai ir įmanoma pažanga. Šeimos narių tarpusavio santykiai atspindi visuomeninius santykius, vyraujančius toje ar kitoje visuomenėje. Šeima ir visuomenė yra abipusiai susiję ir turi papildomą funkciją – ginti ir puoselėti visų asmenų ir žmonijos gėrį.

„Šeima yra tautos stabilumo, tęstinumo garantija, prieglobstis žmogui nuo susvetimėjusio pasaulio ir įtampos. Nuo pat atsiradimo šeima buvo žmonijos kultūrinių, dorovinių vertybių, žmogaus psichologinės kultūros puoselėtoja ir skleidėja. Iš šeimos visada sėmėsi įkvėpimo, idėjų ir patirties meno atstovai – grožinės literatūros, muzikos, tapybos, teatro, liaudies ir kt. **Visuomenė ir valstybė yra tokia, kokia yra šeima**“ (Miškinis, 2003: 7).

Konferencijos „Šeima ir visuomenės senėjimas – XXI amžiaus problema“ rezoliucijoje teigiama: „Šeima yra visuomenės pagrindas. Nuo to, kokia yra šeima, labai priklauso mūsų vaikų ir galiausiai mūsų pačių ateitis. Nedarnioje šeimoje dažniausiai paliečiami vaikai – jie blogiau mokosi, nedrausmingai elgiasi, ima girtuokliauti, vartoti narkotikus, vagiliauti. Tai tiesus kelias į nusikaltimus ir kalėjimą. Nuo to kenčia ne tik artimieji, bet ir kiti piliečiai. Ir atvirkščiai, darnioje šeimoje, kur tėvai sutaria, o vaikais yra pakankamai rūpinamasi tiek materialine, tiek dvasine prasme, kur vyrauja meilė ir supratimas, ten nekyla problemų visuomenei, o vaikai įgauna būtiną tvirtą pamatą savo ateičiai, savo savarankiškam gyvenimui, savo kūrybinių galių atskleidimui“ („Šeima ir visuomenės senėjimas – XXI amžiaus problema“, 2002).

M. A. Wilsonas teigia, kad nepaisant atsirandančių blogio užuomazgų: narkomanijos, ankstyvų lytinių santykių ir kt., šeima lieka geriausia ugdymo ir auklėjimo bei vertybių įgijimo ir perdavimo kitoms kartoms priemonė. Istoriniu požiūriu šeima yra civilizacijos branduolys, seniausia, atspariausia ir ilgiausiai išsilaikiusi institucija. Šeima yra visuomenės pamatas, kuris sustiprina ir mobilizuoja tautų ir bendruomenių veiklą (Wilson, 1996: 31).

Dabartinėje industrinėje visuomenėje vyksta labai ryškūs radikalūs šeimos pokyčiai, kurių prasmę išreiškia dvi pagrindinės tendencijos: įvairios vidinės – struktūrinės ir

funkcinės šeimos transformacijos ir gilūs bei prieštaringi šeimos reikšmės ir vaidmens pokyčiai demokratinės visuomenės gyvensenos kontekstuose: kartų kaitos, sveikatos apsaugos, ugdymo, ekonomikos, socializacijos ir kt. Kartu šiandien keičiasi šeima, įvairuoja šeimos modeliai, skirtingai išreiškiama ir pati šeimos samprata. Paprastai šeimos šiandien skirstomos pagal jų struktūrą: nukleari šeima – sutuoktiniai ir vaikai, sutuoktiniai, neturintys vaikų, sutuoktiniai turintis įvaikių, netgi sugyventinių pora (turinti ar neturinti vaikų); išplėstinė šeima – kelių (bent trijų) kartų šeima; nepilna šeima, kai stokoja vieno iš tėvų (vienas iš tėvų miręs, ar iširusi šeima); jau ne tik Vakaruose, bet ir Lietuvoje esama netradicinių, teisiškai ir socialiai neįteisintų tos pačios lyties porų – šeimų (Vaitkevičius, 1999: 82).

Šiuolaikinė šeima atviros visuomenės ir šuoliais besikeičiančio socialinio gyvenimo sąlygomis tapo atvira ir sudėtinga. Šeimoje susikerta daugybė šeimos narių asmeninių bei visuomeninių problemų: biologinių, ekonominių, kultūrinių, politinių, idėjinių – dvasinių, tiesiogiai liečiančių kiekvieną šeimos narį, grupę, visuomenę, kurioje gyvena šeima.

Išlaikyti žmogui pusiausvyrą šeimoje – būtinas vidinis nusistatymas, ramybė ir pastovumas, o tai daug priklauso nuo žmogaus išsilavinimo, išsiauklėjimo, nuo visų šeimos narių tarpusavio supratimo ir sutarimo: vyro ir žmonos, o ypač tėvų ir vaikų, kurių ir padėtis šeimoje, ir pareigos, ir amžius yra skirtingi. Be to, ir visuomeninio gyvenimo realijos suvokiamos nevienodai. Tuo šiandien demokratijos sąlygomis kiekvienas šeimos narys – tėvas, motina, vaikas – visi yra lygiateisiai šeimos nariai, piliečiai, besinaudojantys lygiomis teisėmis. Todėl vienybės, tarpusavio sutarimo problemos sprendimo šeimoje sėkmė daug priklauso nuo bendro tikslo nusistatymo ir jo siekimo visų šeimos narių pastangomis (Vaitkevičius, 1999: 83).

Teigtina, kad šeimos gyvenimo ir veiklos tikslas iš esmės neturėtų skirtis nuo visuomenės tikslų bei pokyčių pačioje visuomenėje. Šeima privalo vykdyti esmines ir specifines šeimos, kaip visuomeninės institucijos, funkcijas.

J.Vaitkevičius išskiria esmines ir specifines šeimos, kaip visuomenės institucijos, funkcijas:

1. Žmonių giminės tęsimo.
2. Šeimos narių gyvenimo organizavimo, tarpusavio paramos ir kontrolės.
3. Šeimos ūkio tvarkymo (ekonominė).
4. Visuomenės kultūros perdavimo bei jos tęsimo.
5. Psichoanalitinė.
6. Jaunosios kartos ugdymo bei socializavimo ir kt. (Vaitkevičius, 1999: 85).

Šeima sudaro etnoso, tautos, nacionalinės kultūros gyvą branduolį, kuris funkcionuoja, atsinaujina kasdienininiame gyvenime. Šeima – unikalus, specifinis nacionalinės kultūros saugotojas ir jos atnaujintojas, t.y. specifinis kultūros subjektas. Tačiau nūdienos šeimos destabilizaciją lemia ir visuomenėje vykstantys pokyčiai: socialinė įtampa, ateities garantijų ir saugumo jausmo praradimas, nacionalinių tradicijų nykimas ir jų vietoje naujų svetimybių veržimasis į mūsų kasdienybę, kurias ypač aktyviai propaguoja masinės komunikacijos priemonės ir, žinoma, išplėstinės šeimos modelio staigus nykimas (Vaitkevičius, 1999: 85).

Apibendrinant mokslinę literatūrą, praktinę veiklą, galime daryti šiuos pastebėjimus:

1. Teigtina, kad pastarojo dešimtmečio sparčios ir fundamentalios Lietuvos politinės, socialinės ir ekonominės permainos lėmė esminius pokyčius visose visuomenės gyvenimo srityse ir palietė pagrindinę visuomenės instituciją – šeimą.
2. Socialiniai ekonominiai pasikeitimai, pirmųjų pertvarkos metų suirutė, ėjimas į rinkos santykius, nedarbo atsiradimas ir plitimas, gyvenimo lygio smukimas, socialinės stratifikacijos didėjimas, nestabilumas ir stresinė būsena, išgyventi pastaraisiais metais, atsispindėjo ir kaupėsi šeimose, ryškiai keisdami šeimų, kiekvieno jų nario gyvenimą.
3. Šeimos susidūrė su naujais, anksčiau nepatirtais socialiniais reiškiniais ir, siekdamos išgyventi, buvo priverstos prisitaikyti prie sparčiai kintančios aplinkos, keisti veiklą, gyvenimo stilių, elgseną.
4. Menkavertės kultūrinės informacijos antplūdis iš Vakarų daro didelį poveikį Lietuvos šeimai - silpnina tradicinius jos bruožus, spartina jų nykimą.

1.1.1. Šeimos samprata ir jos funkcijos

Egzistuoja daug šeimos sąvokos apibrėžimų. Kiekvienas mokslas, nagrinėjantis šeimą kuriuo nors aspektu, pateikia net keletą šeimos apibrėžčių.

Edukologijos mokslo atstovai, apibrėždami šeimos sąvoką, ypatingą dėmesį kreipia į ugdomąjį šeimos potencialą. Z.Bajoriūnas (1995) pabrėžia, jog **šeima** - svarbiausioji vaikų auklėjimo grandis, nes šeimoje perteikiamos ir puoselėjamos tėvams ir vaikams brangiausios žmogiškosios vertybės. Visų pirma mokslininkas pabrėžia, jog šeimoje svarbiausia yra vaikų auklėjimo funkcija. Iš **socialinės pedagogikos** pozicijų tyrinėjanti šeimą J. Leliūgienė (1997) žvelgia į šeimą pirmiausia kaip į socializacijos institutą: **šeima -**

„svarbiausia mikroaplinka, kur vykdoma vaikų socializacija, atliekamos šeimos funkcijos: ugdomoji, rekreacinė, komunikacinė ir kt.“ ir pažymi šio instituto išskirtinį vaidmenį vaikų socializacijoje, teigdama, jog normali šeima savo ugdymo galimybėmis yra aukščiau socialinių institucijų. J. Litvinienė teigia, kad „**šeima** – vaiko socializacijos pagrindas. Mažyliui artimiausia socialinė aplinka – šeima. Joje jis mokosi gyventi“ (Litvinienė,2002:4). L. Jovaiša akcentuoja šeimos bendrumą ir dvasinį mikroklimatą bei teigia: „**Šeima** – ypatingas socialinis darinys, kurio nariai susieti meile, kraujo giminyste, bendru gyvenimu ir likimu“ (Jovaiša, 1995: 40).

Šeima sukuria savitą pasaulį, kuriame visus jos narius sieja tarpusavio meilė, pagarba, pasitikėjimas, prieraišumas. „Pedagogikos terminų žodyne“ L. Jovaiša pateikia universalesnį šeimos sąvokos apibrėžimą: „**Šeima** – mažiausias visuomenės regeneracijos kolektyvas, kurį sieja ekonominės ir dvasinės veiklos bendrumas“. (Jovaiša, 1993: 230).

Sociologai pabrėžia, jog **šeima** yra unikali socialinė institucija, nes visų pirma čia pratęsiama gyvybė, individas tampa tam tikros socialinės grupės nariu ir socializuojamas gyvenimui už šios pirminės grupės ribų. Kai kurie sociologai pabrėžia teisinį šeimos statusą. Pasak R. Žibaičio ir V. Stankūnienės, **šeima** – asmenų bendrija, kurią sieja giminystės, tarpusavio priklausomybės, atsakomybės ir globos saitai, patvirtinti įstatymine ir socialiai pripažinta tvarka.

Remiantis apibendrintais teiginiais šeimą galima apibrėžti įvairiais aspektais:

- šeima – holistinis biosocialinis vienetas, unikali socialinė institucija, nepakartojamas fenomenas;
- šeima – paremta socialiniais, ekonominiais ir biologiniais ryšiais bei interesais mažos žmonių grupės sąjunga, mažiausia visuomenės regeneracijos grupė;
- šeima susideda iš drauge gyvenančių tėvų ir vaikų, kartais ir kitų giminaičių; jos nariai tvarko bendrą ūkį; tarpusavio santykius daugiausia grindžia dorovine atsakomybe, savitarpio supratimu ir pagalba;
- šeima – svarbiausioji vaikų ugdymo institucija, svarbiausioji mikroaplinka, kur vykdoma vaikų socializacija;
- šeimoje perteikiamos ir puoselėjamos tėvams ir vaikams brangiausios žmogiškosios vertybės.

Šiandieninėje visuomenėje šeima traktuojama kaip vienas iš svarbiausių vaiko ugdymo bei visuomenės vystymosi veiksnių, todėl mokslininkai domisi įvairiomis šeimos problemomis bei įvairiais jų aspektais. Ypač daug dėmesio skiriama šeimos funkcijoms, kurios siejamos su sutuoktinių ir kitų šeimos narių poreikių ir pareigų atlikimu bei patenkinimu. Šeimos funkcijų teorinius klasifikavimo klausimus nagrinėja Z.Bajoriūnas,

J.Bikulčius, K.Miškinis, J.Uzdila, A.Žvinklienė, G.Navaitis ir kt. Vaikų auklėjimo šeimoje problemas gvildena K.Miškinis, V.Aramavičiūtė, Z.Bajoriūnas ir kt.

Šeimos paskirtis siejama su šeimos narių poreikių tenkinimu ir pareigų vienų kitiems (tėvų vaikams, vaikų tėvams ir kt.) atlikimu. Šeimos funkcijos tiesiogiai priklauso nuo šeimos narių poreikių. Kadangi evoliucijos metu kinta šeimos poreikiai, atitinkamai laikui bėgant kinta ir funkcijos. Vieni mokslininkai sureikšmindami kai kuriuos šeimos poreikius nurodo daugiau funkcijų, nes dažniausiai tai priklauso nuo mokslininko tyrinėjamo objekto. Teigtina, kad edukologijos mokslo atstovai daugiausia dėmesio skiria vaikų ugdymui šeimoje, todėl jų darbuose išskiriamos šeimos funkcijos, susijusios su vaikų ugdymu ir socializacija. K. Miškinis pabrėžia: „Bendriausia šeimos funkcija yra laimės siekimas“ (Miškinis,2003:20). Ši funkcija apima grupę kitų funkcijų.

Šeimos funkcijos

1. Žmonių giminės tęsimas

Ši funkcija glaudžiai susijusi su emociniu poreikiu pratęsti save vaikuose. Gimus vaikams, praturtėja šeimos narių dvasiniai ryšiai, tėvai pakartoja savo vaikystę ir jaunystę, papildo gyvenimo prasmę ir per savo vaikus geriau pažįsta gyvenimą. Vaikų gimdymas visuomenei yra ekonominė (darbo jėgos atkūrimas), o šeimai moralinė būtinybė (Bajoriūnas, 1997:28).

A. Mackovskis, L. Darskis, A. Antonovas nurodo, jog vaikų gimstamumas priklauso ir nuo šeimos narių tarpusavio santykių, jos narių vaidmens šeimoje pasiskirstymo, nuo sutuoktinių savijautos šeimoje. Tyrimai rodo, kad esant toms pačiomis šeimos gyvenimo sąlygoms, esant vienodam išsimokslinimui, šeimose, kurių tarpusavio santykiai malonūs, vaikų gimsta daugiau. Vaikų skaičius šeimose tiesiogiai priklauso nuo racionalaus pareigų pasiskirstymo šeimoje bei giminių ir artimųjų pagalbos (Mackovskis, 1982:31).

Tačiau per didelė ir ilga tėvų pagalba, ypač materialinė, vaikams gali išugdyti vartotojiškus poreikius, o vaikų gimdymas dabartinės šeimos gyvenimo sąlygomis reikalauja iš tėvų tam tikro ilgalaikio pasiaukojimo. Gimdant ir auklėjant daugiau nei 3-4 vaikus dažnai tenka atsisakyti saugios materialinės gerovės, karjeros, prestižiškesnių pareigų bei geresnės padėties visuomenėje.

2. Vaikų socializacija ir auklėjimas

Šeimoje gimęs kūdikis jau nuo pat gimimo patenka į socialinę aplinką. Vos gimusį kūdikį supa žmonės, kurie bendrauja su juo, tenkina pagrindinius jo poreikius. Veikiamas aplinkos ir pats būdamas aktyvus, vaikas šeimoje socializuojasi. Kaip teigia K. Miškinis, „**socializacija –** tai visuomeniškai vertingos asmenybės formavimas per kryptingą ugdymą ir aplinkos veiksnius“ (Miškinis, 2003:20). Socializacijos vyksme mokomasi skirti, kas teisinga ir kas neteisinga.

Pasak K. Miškinio, vaikas socializuojasi įvairiais būdais:

- klausosi nurodymų, pamokymų, patarimų;
- įvertina savo elgesio padarinius;
- stebi kitų elgesį;
- kaupia patirtį ir ja remiasi;
- laikosi taisyklių;
- vengia bausmių, pageidauja skatinimų ir pan. (Miškinis, 2003:21).

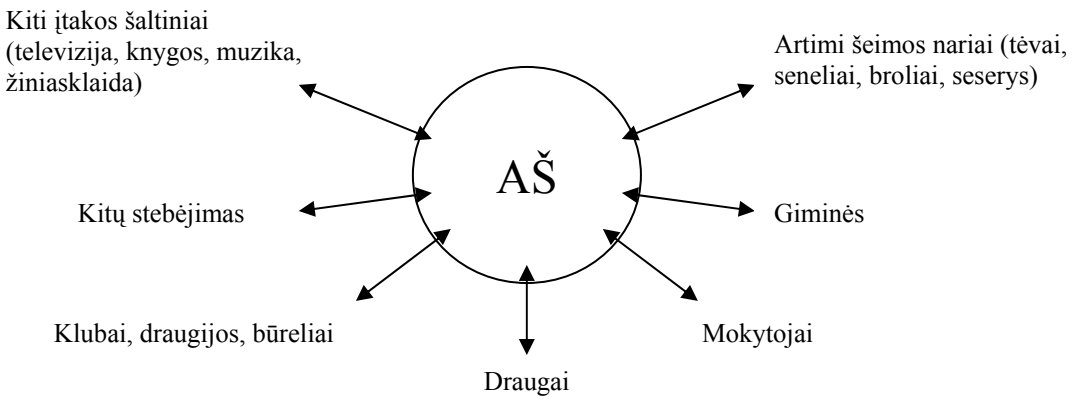

1 pav. Žmogaus socializacijos įtakos šaltiniai (Miškinis, 2003:21)

Kadangi pačią reikšmingiausią vaiko aplinkos dalį sudaro tėvai, tai vaiko asmenybės vystymasis didele dalimi priklauso nuo jų. Pasak J.Pikūno, „vienas svarbiausių reikalavimų motinai ir tėvui yra jų kuo didesnis fizinis ir ypač psichinis jautrumas mažo vaiko poreikiams“ (Pikūnas, 1994:3). Tėvai turi rodyti savo vaikams besąlyginę meilę ir stiprų prisirišimą. Motina paprastai tampa vaiko vystymąsi labiausiai veikiančiu asmeniu, todėl

jis lengvai prie jos prisiriša ilgalaikiu ryšiu. Kadangi vis daugiau motinų dirba, vaikai pakliūva į platesnį socializacijos ratą. Samdytos auklės, kaimynai ar kiti šeimos nariai dalyvauja prižiūrint vaiką. Bet net ir tais atvejais, kada kiti nuolatos rūpinasi vaiku, tėvai vis tiek daro svarbiausią įtaką ankstyvajai socializacijai. Tėvų ir vaikų santykiai reiškia labai daug, ypač vaiko emociniam vystymuisi, nes žmogaus sugebėjimas išreikšti jausmus ir emocijas užima išskirtinę vietą socializacijoje.

Šeimoje lemiamą vaidmenį vaidina tėvai, nes šeima yra tobuliausias vaiko auginimo ir auklėjimo institutas, kuriame **auklėjimas** yra nenutrūkstamas ir nuolat koreguojamas. Vaikas stebi ir perima šeimos gyvenimo būdą, jos narių dorovinę ir dvasinę kultūrą, elgesį, vertybines orientacijas, elgesio normas, veiklos ir bendravimo su kitais būdus. Tinkamai auklėdami vaikus, tėvai išugdo jų darbštumą, sąžiningumą, savarankiškumą, atjautą, gerumą ir daugelį kitų vertingų asmenybės bruožų. Tėvų tarpusavio santykiai, požiūris į gyvenimą, darbą, save yra nepakeičiama terpė socializuoti ir auklėti vaikus (Miškinis, 2003:21).

3. Ūkinė – ekonominė šeimos funkcija

Pasak K. Miškinio ši funkcija susijusi su šeimos materialinių poreikių tenkinimu, namų ūkio, šeimos biudžeto tvarkymu. Įsitraukę į ūkinę – ekonominę šeimos veiklą, vaikai išmoksta įvairių buitinių darbų, taupyti, išsiugdo darbštumą ir pareigingumą, atsakingumą už šeimos turtą (Miškinis, 2003:22).

Šeimos ekonomika apima jos santykius, susijusius su egzistavimo, materialinių ir kai kurių dvasinių poreikių tenkinimu, namų ir asmeninio ūkio, biudžeto tvarkymu, tarpusavio parama, sveikata, darbu namuose ir įstaigoje.

Ūkinė – ekonominė šeimos funkcija glaudžiai susijusi su Lietuvos žmonių pragyvenimo lygiu. Kuo turtingesnė ir kultūringesnė visuomenė, tuo didesnį pasirinkimą turi šeima, tvarkydama ekonomiką ir naudodamasi jos gėrybėmis. Šios funkcijos veikimo mechanizmas turėtų būti išanalizuotas ekonominiu, moraliniu ir pedagoginiu požiūriu. Skurdas ir vargas nepaprastai žaloja ypač daugiavaikės šeimos dvasinį gyvenimą, todėl pastebimai mažėja jos auklėjamoji galia.

Pasak Z. Bajoriūno, teoriškai rinkos ekonomika yra tikroji šeimos laisvė, tačiau daugelis šeimų yra psichologiškai ir ekonomiškai nepasiruošusios naudotis šia laisve. Šeimos ekonomiką, ūkį, taigi ir elgesį, reguliuoja žiauri rinkos tikrovė (Bajoriūnas,1997:44). Dėl to šiandieninėje Lietuvoje dėl sunkios šalies ir šeimos ekonomikos padėties kyla pavojus vaikams ir jaunimui degraduoti kaip asmenybėms, o

dalis tėvų, nepajėgdami rasti vietos rinkos pasaulyje, nesugeba išlaikyti šeimos, patiria psichines traumas dėl bedarbystės ir tampa blogais savo vaikų auklėtojais ir tėvais.

Šeimos ekonomikos racionalumui svarbią reikšmę turi jos narių santykiai. Kai jie yra normalūs, bendromis jėgomis ir sumaniai tvarkomas ūkis bei biudžetas. Dažniausiai santaupos skiriamos geresnei buto įrangai, maistui, kultūriniams poreikiams, palankesnių gyvenimo sąlygų sudarymui, vaikų auginimui. Tokiose šeimose vengiama švaistyti pinigus, visi stengiasi taupyti. Todėl manytina, kad žmogaus mokymas tvarkyti šeimos ūkį ir ekonomiką yra vienas svarbiausių asmenybės socializacijos uždavinių, nes šeima, gyvendama dabartinės rinkos sąlygomis, visų pirma pati atsako už savo gerovę ir vaikų ugdymo pasekmes.

5. Rekreacija (lot. Recreatio – jėgų atgavimas, pasveikimas)

Šią funkciją suprantame kaip laiką, skirtą šeimos narių poilsiui, fizinėms ir dvasinėms jėgoms, sveikatai atgauti, susigrąžinti. Tai dvasinių galių šeimoje kūrimas, naujų jėgų darbui, mokymuisi, kūrybiniams sumanymams kaupimas. Išmintingai ir turiningai organizuojamas laisvalaikis mažina psichinę šeimos narių įtampą, švelnina konfliktus, gerina tarpusavio santykius, padeda išlaikyti optimizmą, kasdienį žmogišką džiaugsmą. *Šeima geriausiai atpalaiduoja, sušvelnina ir paties žmogaus vidinius konfliktus, psichinę įtampą* (Miškinis,2003:22).

Rekreacinę šeimos funkciją, pasak A. Charčevo ir M. Maskovskio, apibūdina du požymiai:

- laikas, kurį kiekvienas šeimos narys gali skirti jėgų atstatymui ir pramogoms;
- laiko naudojimo būdas (bibliotekos, teatrai ir pan.). (Bajoriūnas, 1997:49). Kaip bus plėtojama ši funkcija šeimoje apsprendžia daugelis dalykų, tačiau visų pirma tai priklauso nuo tėvų ir kitų šeimos narių uždarbio bei pagalbos vienas kitam atliekant būtiniausius namų ūkio darbus.

Kadangi šeimų kultūrinis gyvenimas įvairėja, vis daugiau šeimų savo santaupas gali panaudoti kultūriniam, estetiniam, doroviniam lygiui kelti, išvykoms į gamtą, tuo pačiu sumažinti psichinę įtampą, kylančią už šeimos ribų, ypač darbe. Tačiau kaip teigia K. Miškinis „šeima neatlieka rekreacinės funkcijos, kai jos nariai negali persiorientuoti iš darbo aplinkos į šeimos aplinką, kai kiekvienas laukia atidos, paguodos ir supratimo tik iš kito, kai nemoka turiningai organizuoti ir leisti laisvalaikio“ (Miškinis, 2003:22). Tokioje šeimoje pamažu prasideda susvetimėjimas, pablogėja tarpusavio santykiai, sutuoktiniams trūksta dvasinės darnos, pakantumo, bendrosios kultūros ir padoraus bendravimo etiketo.

Manytina, kad šeimoje, kurioje rekreacinė funkcija vykdoma tobulai, vaikai dvasiškai suartėja su tėvais, pažadinami ir pagilėja tėviški jausmai vaikams.

Komunikacinė šeimos funkcija

Komunikacija (lot. Communicatio – pranešimas) – šeimos bendravimas, išgyvenimai, keitimasis patyrimu, mintimis apie gautą informaciją (iš televizijos, radijo, periodinės spaudos), domėjimasis literatūra, menu ir vienas kitu. (Bajoriūnas, 1997:50).

Bendraudami šeimos nariai keičiasi informacija, sukuria palankią emocinę terpę, veikia vienas kitą. Bendrauti žmogui yra įgimta ir reikšminga, kaip ir apsiginti, pratęsti giminę. Bendravimas šeimoje augančiam žmogui yra tinkamiausia gyvenimo mokykla. Būdami labai artimi vienas kitam, šeimos nariai gali nesibaimindami rodyti savo emocinę būseną, dalytis džiaugsmais, papasakoti apie nesėkmes ir nuoskaudas, gauti patarimą pačiu subtiliausiu, intymiausiu klausimu, atgauti ir stiprinti savo dvasines galias, įveikti nerimą ar stresines situacijas (Miškinis, 2003:23).

Nuo šeimos dvasinės, dorovinės brandos, emocijų ir kultūros priklauso visuomenės informavimo priemonių skelbiamų idėjų vertinimas, pasirenkami pavyzdžiai, kurie šeimos nariams gali daryti teigiamą arba neigiamą įtaką. Jei šeima pasirenka tai, kas visuomenėje yra geriausia, pažangiausia, tada ji aktyviai prisideda prie tautos lūkesčių įgyvendinimo.

Šeimos nariai dažnai bendrauja vieni su kitais, tačiau pastaruoju metu šis procesas darosi vis sudėtingesnis. Kaip teigia A. Titarenka didėja tarpusavio ryšio tarpasmeniniuose santykiuose vaidmuo, dorovinės ir psichinės dermės kolektyve reikšmė (Bajoriūnas, 1997:51).

Siekiant sutuoktinių ir vaikų prieraišumo, svarbu žinoti bendravimo šeimoje mechanizmą. Šia prasme galima sutikti su P. Šteinhauer ir K. Rei Grant teigimu, kad bet kuri komunikacija gali būti aptariama mažiausiai dviem aspektais:

a) turinys t.y. komunikacijos tema;
b) komunikacijos maniera, jos būdas (Bajoriūnas, 1997:52).

Informacijos priėmėjo reakcija priklauso ne tik nuo šių abiejų veiksnių, bet ir nuo to, kaip ji priimta ir interpretuota. Šeimose, kur vyrauja prasti tarpusavio santykiai, komunikacijos maniera ir būdas dažniausiai būna iškreipti, o perduodama informacija dviprasmiška. Tokiose šeimose vaikai auklėjami netinkamai, sutuoktiniai nesutaria, susvetimėja.

Pasak K.Miškinio šeimos darną didina šie veiksniai:

- žmogaus dorovinė patirtis ir dorovinis brandumas (gebėjimas suprasti kitą),

- savižina, gebėjimas vertinti save,
- jautrumas, empatija (gebėjimas identifikuoti savo ir artimo žmogaus išgyvenimus, teikti emocinę paramą),
- dorovinė intuicija (gebėjimas subtiliai suvokti kito žmogaus „sielos virpesius“),
- aukštas intelektas (gebėjimas „ištirpdyti psichologinį barjerą“, prisitaikyti, bendrauti vadovaujantis faktais ir logika, prireikus patylėti ir kt.),
- gebėjimas laiduoti gerą psichologinį klimatą, pasakyti trūkumus, spręsti konfliktus.

(Miškinis, 2003:23).

Bendraujant organizuojamas, kontroliuojamas ir reguliuojamas visų šeimos narių gyvenimas. Šeima, kaip didesnių socialinių institutų (giminės, tautos, valstybės) dalis, įgyja naujų funkcijų: ginti Tėvynę, aukotis dėl tautos, puoselėti gimtąją kalbą, tautos papročius, tradicijas ir kt.

7. Emocinė šeimos funkcija

Z. Bajoriūnas teigia, kad tai viena svarbiausių, būdingiausių šeimos funkcijų, nes šeima yra ta vieta, kur žmogus turėtų rasti emocinį prieglobstį. Emocinė šeimos funkcija susijusi su jausmų pusiausvyros joje išsaugojimu, su smarkiais išgyvenimais (Bajoriūnas, 1997:53).

Emocinę šeimos funkciją daugelis Vakarų mokslininkų laiko lemiama. T. Peters nurodo, kad svarbiausia šeimos funkcija yra asmeninių jausmų ir prieraišumo patenkinimas (Peters, 1982:4). Šiuolaikinėje visuomenėje kai kurias šeimos funkcijas atlieka kitos visuomeninės grandys: ikimokyklinės ir mokyklinės įstaigos, o ankščiau šeima daugeliu atvejų pati augindavo, prižiūrėdavo ir auklėdavo vaikus. Manytina, kad emocinė šeimos funkcija yra svarbiausia, nes realizuojama tik šeimoje. Kadangi šeimos gyvenimas negali būti bejausmis, todėl negalime neigti emocinės funkcijos pranašumo, nes ji natūraliai apima visa kitas šeimos funkcijas.

Kiekvieno normalaus žmogaus jaučiamas poreikis gyventi su jam artimais žmonėmis šeimoje išreiškiamas geriausiai. Emocinės šeimos funkcijos tenkinimas yra viena svarbiausių asmeninės laimės priežasčių. Šiandieninėje visuomenėje ypač aktualus emocinis ir jausminis tėvų bei vaikų tarpusavio prieraišumas, kad jų bendravimas būtų natūralesnis, turtingesnis. Manytina, kad visuomenė pasiima dalį šeimos rūpesčių ir padeda auklėti vaikus (vaikų darželiai, užmokyklinės įstaigos ir kt.), todėl tėvams turint mažiau pareigų šeimai, susilpnėja vaikų ir tėvų emocinis ryšys. Teigtina, kad tėvus ir vaikus gali suartinti jų dorovingumas, bendra veikla ir geriau

atliekamos pareigos šeimai. Daugiavaikėje šeimoje dažniausiai nedirbanti mama turi daugiau galimybių sustiprinti emocinius ryšius tarp šeimos narių, todėl tokioje šeimoje sėkmingai bendraudami jos nariai jaučia vienas kito paramą, sulaukia dvasinės pagalbos ir yra saugūs.

8. Reguliuojančioji funkcija

Z.Bajoriūnas apibūdina šią funkciją kaip šeimos ir jos narių emocijų ir elgesio kontrolės funkciją, kuri skatina arba neskatina priimti visuomenės propaguojamas normas ir vertybes (Bajoriūnas, 1997:56). Kadangi visuomenės lūkesčius tenkina doro žmonių elgesio siekimas, šeimos nariai turi kontroliuoti vieni kitų elgesį. Z.Bajoriūnas pabrėžia, kad ypač svarbu sutuoktinių veiksmų tarpusavio kontrolė, kad jie nekenktų vaikų auklėjimui ir sandraugai. Tai vaikų elgesio kontrolė, kad atitiktų pagrindinius šeimos, mokyklos ir visuomenės tikslus. Tai ir jautri vaikų kontrolė tėvų atžvilgiu. Tai ir visos šeimos emocijų ir elgesio kontrolė kiekvieno jos nario atžvilgiu (Bajoriūnas, 1997:57).

Labai svarbu žinoti šeimos narių tarpusavio santykių psichologinio reguliavimo metodiką, kad ja remiantis galima būtų palaikyti pusiausvyrą šeimoje. Pasak P. Šteinhauer, šeima, kaip pusiausvyros palaikytoja, gali būti suvokta trimis tarpusavyje susijusiais lygiais:

1. **Vidinis psichologinis lygis.** Kiekvienas žmogus turi palaikyti deramą biologinių, psichologinių ir socialinių poreikių balansą. Tada jis bus psichologiškai patenkintas.
2. **Tarpasmeninės sąveikos lygis.** Šeimos nariai patys veikia ir yra veikiami vienas kito net tada, kai jų poveikis vienas kitam visiškai nepastebimas. Vieno žmogaus elgesys šeimoje keičia kitų jos narių elgesį. Pavyzdžiui, blogas vaiko elgesys slegia tėvų nuotaiką, sukelia jų pyktį, įniršį. Tai savo ruožtu neigiamai atsiliepia vaiko elgesiui.
3. **Socialinio poveikio šeimai lygis.** Visa šeima, kaip vienetas, sąveikauja su socialine aplinka, yra elgesio standartų veikiama (Bajoriūnas, 1997:57).

Visi lygiai tarpusavyje yra susiję ir jie gali sukurti šeimos pusiausvyrą arba jos nesukurti, todėl verta panagrinėti anot P.Šteinhauer 6 pagrindinius principus, kurie lemia šeimos pusiausvyrą:

1.Kiekvienoje šeimoje visi nariai turi nustatytus vaidmenis, kurie yra jų pačių prisiimti ir kitų šeimos narių jiems paskirti.

2. Kiekvienas šeimos narys ir visa šeima turi tikslius vaidmenis. Vaidmenys turi savo specifiką ir priklausymą nuo šeimos narių vaidmenų ir specifikos. Juos nustato pati šeima. Jos nariai vienas kitam šia prasme pavaldūs (vienas su kitu susiję). Pavyzdžiui, aiškūs vaidmenys: berniukai šeimoje negali mušti mergaičių, vaikams neleistina šokiruoti tėvų; jei pasakyta vaikui, kad jis turi eiti miegoti, tai jis taip ir privalo elgtis. Neapibrėžto vaidmens pavyzdys gali būti: prie stalo nekalbama apie seksą. Niekada apie tai nepasakoma žodžiais, bet susiraukiama, pakeičiama pokalbio tema.
3. Vadovaudamasi tam tikrais vaidmenimis ir taisyklėmis, šeima turi jai būdingų užduočių – problemų sprendimo būdą. Tie patys nariai su bet kuo sutiks ir tie patys diskutuos.
4. Kiekvienas šeimos narys išlaiko tarpusavio pusiausvyrą. Vienas atsako už kitą tai šeimai būdingu būdu. Ji reiškiasi įprastu pasikartojimu. Ta pusiausvyra nėra nustatyta ir priimta visam laikui. Ji nuolatos atsinaujina.
5. Šeimos pusiausvyra reguliuojasi pati savaime. Bet kokios pastangos pakeisti ją šeimoje (vidiniai šeimos nario pasikeitimai) ar už jos ribų (pavyzdžiui, gydytojo pagalba) gali sukelti pasipriešinimo reakciją. Kuo sveikesnė šeimos psichika, tuo ji palankiau reaguos į pasikeitimus šeimoje. Antra vertus, kuo mažiau šeima moka prie jų prisitaikyti, tuo ji labiau priešinasi pasikeitimams.
6. Šeimos pusiausvyra yra susijusi su jos pačios savigyna. Ji ginasi nuo to, ką savo gyvenime laiko skausmingu dalyku (tai depresija, įniršis, lytinis nepasitenkinimas, nuotaika prieš neviltį ir pan.). Neapdairūs patarimai iš šalies gali sukelti visos šeimos ar kai kurių jos narių pasipriešinimą pakitimams (Bajoriūnas, 1997:58).

Svarbiausia daugiavaikėje šeimoje yra ne kaip nustatomi vaidmenys šeimoje, bet vidinė darna, bendras tarpusavio supratimas, nes kiekvienas privalo žinoti ko iš jo šeimoje tikimasi ir kad būtų realios jų atlikimo galimybės. Priešingu atveju šeimos narių santykiai bus neharmoningi, praras pusiausvyrą. Siektina, kad šeimos vienybę sąlygotų protingas jos narių vaidmenų suderinimas, nepažeidžiant tėvų, tėvų ir vaikų individualybių ir asmeninių poreikių.

9. Seksualinis sutuoktinių gyvenimas

Kai kurie Vakarų autoriai tai vadina seksualine funkcija, K.Miškinis savo knygoje „Šeima žmogaus gyvenime“ tai vadina lytinių poreikių tenkinimu. Jis teigia, kad šeimos reprodukcija nėra vienintelis ir svarbiausias sutuoktinių seksualinių kontaktų motyvas. Lytinis aktas – tai meilės ir pagarbos, atidumo mylimam ir artimam žmogui

įrodymas. Normalus lytinis gyvenimas yra sutuoktinių asmeninės saviraiškos dalis, įmanomas tik vedybų dėka ir yra glaudžiai susijęs su žmogaus dorove. (Miškinis, 2003:23).

Vokiečių seksologo P.G.Hesės teigimu, praktiniame gyvenime, žmonių santykiuose nėra seksualumo už dorovės ribų, nes nėra seksualinių santykių, nepriklausomų nuo konkrečių visuomenės santykių. Moteris ir vyras sukurti vienas kitam ne tik kaip gamtos būtybės, lytiniai partneriai žmonijai pratęsti, bet ir kaip draugai, partneriai lytiniams poreikiams tenkinti. Sveikas lytinis gyvenimas praturtina sutuoktinius, teikia daug malonių emocijų, mažina nervinę įtampą, išsklaido rūpesčius, stiprina draugystės, saugumo jausmą, kelia nuotaiką, didina darbingumą. Lytinio gyvenimo harmonija taip pat gerina sutuoktinių tarpusavio santykius (Miškinis, 2003:24).

Z.Bajoriūnas teigia, kad lytinis aktas tai ne jėgos, o meilės ir pagarbos bei atidumo įrodymas. Nesėkmė seksualiniame gyvenime dažnai sukelia buitinius konfliktus ir, atvirkščiai, buitiniai nesutarimai būna intymaus gyvenimo nesėkmių priežastis (Bajoriūnas, 1997:60).

Todėl šeimose tėvai siekia pilnaverčio seksualinio gyvenimo, kuris yra jų asmeninės laimės ir saviraiškos dalis. Didelį vaidmenį seksualiniame sutuoktinių gyvenime vaidina jų abiejų fizinis potraukis vienam prie kito, nes lytinio gyvenimo harmonija yra vienas iš šaltinių, gerinančių sutuoktinių tarpusavio santykius, o didėjant sutuoktinių konfliktams, nykstant meilei, švelnumui, emocinei paramai, rūpinimuisi vienas kitu, prapuola seksualinė harmonija.

Z.Bajoriūnas pabrėžia: „Iš tikrųjų šeimoje vienas iš svarbiausių reikalų ir vertybių yra savo ir visos šeimos gyvenimo saikingas tvarkymas, vaikų auklėjimas, jų rengimas ne tik erotiniam gyvenimui“ (Bajoriūnas, 1997:64). Siektina, kad vyrai šeimoje būtų galantiški (mandagūs, meilūs, atidūs, paslaugūs), gerbtų ir didžiuotųsi žmona, motina, moterimi. Tėčiai turėtų tapti puikiais savo sūnų mokytojais ir pavyzdžiu kaip gerbti ir mylėti moterį.. Lytinis gyvenimas šeimoje neatsiejamas nuo kitų jau minėtų šeimos funkcijų.

10. Tautos etoso tęstinumo funkcija

Etosas (gr. Ethos – paprotys, tradicija, įprotis, charakteris) – tai tam tikros socialinės grupės priimtų normų, reguliuojančių jos narių elgesį, visuma. Žmonių bendrumą palaikydamas tradicijų ir papročių jungtimi, jis ne tik išplečia socialinių

ryšių erdvę dabartyje, bet ir nutiesia gijas toli į praeitį. **Etosas –** natūralus, ilgainiui susiklostęs istorinis dorumo paveldas, gyva tautos dvasia, siejanti kiekvieną mūsų su praeitimi (Miškinis, 2003:24).

Etoso tęstinumas daugiausia puoselėjamas šeimoje. K.Miškinio teigimu: „Lietuvių tautos etninės kultūros kloduose glūdi vaikų tautiškumo ir dorovingumo, dvasingumo ugdymo versmės. Tai ypač svarbu dabar, kai šeima, panaudodama etnines tradicijas, gali prisidėti prie šeimos stiprinimo, lietuvių tautos vienijimo“ (Miškinis, 2003:24).

Lietuvių dvasinės jungties su praeitimi silpninimas buvo pastebimas stalinizmo ir stagnacijos metais. Dvi filosofijos, šeimos ir viešoji, išugdė netikrumą. Buvo stengiamasi atsisakyti tradicinių lietuvių švenčių, mažiau vartojama gimtoji kalba, tačiau pastaraisiais metais jaučiamas tradicinių lietuvių švenčių sugrįžimas į šeimas, sustiprėjo protėvių duotas dvasinės kultūros paveldas. Teigtina, kad šeima yra geriausia terpė ugdant lietuvių tautos etnines tradicijas, kurios padeda išsaugoti tautiškumą, dvasingumą, dorovingumą.

1.1.2. Šeimos raida Lietuvoje

Kaip teigia K.Miškinis seniausi gyventojai dabartinės Lietuvos teritorijoje apsigyveno XI-X tūkstantmetį prieš Kristaus gimimą, t.y. laikotarpiu, kurį istorikai vadina paleolitu. Manoma, kad šie gyventojai buvo europidai. Kaip ir kiti europidai, jie laikėsi tam tikrų visuomeninio gyvenimo normų, vertėsi daugiausia medžiokle. Vėlyvuoju paleolitu Lietuvos teritorijoje, kaip ir visoje Vidurio Europos šiaurėje, buvo paplitusios šeimos, kurios gyveno susijungusios į didžiąsias šeimas. Tokią didžiąją šeimą sudarė 5 -15 narių, 2 - 6 iš jų būdavo medžiotojai ir aprūpindavo šeimą maistu (Miškinis, 2003:39).

Patys seniausi rašytiniai šaltiniai, teikią duomenų apie šeimos sandarą, turtinius santykius, buities smulkmenas, yra XIII-XIX a. pirmosios pusės teisiniai dokumentai, amžininkų pastebėjimai, etnografijos publikacijos. Rašytiniai, etnografijos, kalbos ir kiti duomenys rodo, kad akmens amžiuje mūsų krašte, kaip ir kitur, buvo matiarchalinė (motininė) santvarka, kurioje moteris, būdama pagrindinė gamintoja, namų židinio saugotoja, vaikų gimdytoja bei augintoja, bendruomenėje užėmė svarbią ir garbingą vietą. Lietuviams įprasta labai gerbti moterį – motiną ir žmoną (Miškinis,2003:39).

Matriarchatas IV-II tūkstantmetyje prieš Kristų perėjo į patriarchatą, kurio ūkio vienetu tapo didžioji šeima, dar vadinama drauge. Ją sudarė tėvai, keletas vedusių sūnų su žmonomis: visi gyveno viename name, bendrai maitinosi ir dirbo tėvų valdomame

ūkyje. Tėvams nusenus arba mirus, ūkį tvarkė vyriausias brolis ir jo žmona. Tradicinei lietuvių šeimai yra būdinga vyresniojo galia: nevedę broliai ir seserys likdavo dėdėmis bei dėdienėmis, paklusdavo vyriausiojo brolio valiai (Miškinis, 2003:40).

Kaip teigia P.Dundulienė didžioji patriarchalinė šeima tarp lietuvių suklestėjo paskutiniais I tūkstantmečio prieš Kristaus gimimą šimtmečiais, o ėmė irti pirmaisiais mūsų eros amžiais (Dundulienė, 1982:40). K.Miškinis pabrėžia, kad vyravusi monogaminė santuoka daug teisių suteikė moteriai, motinai, ji buvo gerbiama. Ši nuostata remiasi papročių teise ir įtraukta į visus tris Lietuvos Statusus (1529; 1566; 1588) (Miškinis, 2003:41).

I tūkstantmečio antrojoje pusėje, yrant pirmykštei bendruomenei ir didžiajai šeimai, ėmė formuotis mažoji šeima. Remdamasis archeologijos medžiaga istorikas J.Jurginis teigia, kad lietuvių bendruomenė galėjo irti ir pamažu virsti mažąja šeima kaip ūkiniu vienetu maždaug VIII- IX a. Istoriko nuomone, pagal šeimos formų įvairovę galima išskirti kelis laikotarpius:

XIII – IX a.: vyrauja individuali porinė šeima;

XV – XVI a. randasi ir įsigali keleto šeimų, siejančių net ir negiminaičius, kolektyvai, vadinami tarnybomis;

XVI a. antroji pusė – XVII a.: vėl vyrauja mažoji individuali (porinė) šeima;

XVIII – XIX a. pirmoji pusė: įsigali kelių gimininių šeimų junginys, vadinamas valstiečio kiemu (Miškinis, 2003:42).

Viename ankstyviausių dokumentų Chrisburgo sutartyje yra kalbama apie šeimą ir minima, kad žmona ištekėdama atneša vyrui savo kraitį, todėl žmonos pirkimu nelaikoma jai ir jo tėvams duodamos jaunikio dovanos.

K. Miškinis rašo, kad 1795 m. gyventojų surašymo duomenimis, šeimos buvo gausios. Dydį lėmė dvi priežastys: patriarchališkumas ir vaikų gausa. Taip 1857 m. Kauno gubernijoje lietuvių šeimą sudarė vidutiniškai 8,9 asmens. Kadangi trečdalis kūdikių ir vaikų mirdavo, galime teigti, jog šeimos iš tikrųjų buvo gausios.

Iki XX a. pradžios Lietuvoje dar buvo didžiųjų šeimų. Dabartinę Lietuvos šeimą paprastai sudaro dvi kartos: tėvai ir nevedę vaikai, nes vedę dažniausiai tėvų šeimoje gyvena tik laikinai.

1.1.3. Šeima – pašauktasis religinio vaikų auklėjimo veiksnys

Posovietinėje Lietuvoje ir mokykloje, ir šeimoje religinis vaikų auklėjimas vyksta sudėtingomis aplinkybėmis. Tikybos pamokas dabar renkasi vaikai tos žmonių kartos,

kuri sovietinėje mokykloje buvo ateizuojama. G.Matulienė teigia, kad komunistinė ideologija ir jos moralė ne tik idėjiškai kovojo prieš tikėjimą, bet ir reikalavo besąlygiškai keisti gyvenimo būdą, o besielgiantiems priešingai taikė sankcijas (Matulienė, 1997:66). Kai kurios šeimos sovietmečiu slapta puoselėjo tikėjimo jausmą, kitos to nedarė, kad nepakenktų sau ir vaikams, jų likimui. Todėl ne visų mokinių tėvai, sovietinės mokyklos auklėtiniai, šiandien yra savo vaikams krikščioniško gyvenimo būdo ir tikėjimo pavyzdys, taip pat ne visų įtaka savo vaikams pozityvi. Tad religinio vaikų auklėjimo šeimoje problema šiandien šeimose aktuali.

Šeima – tėvų ir vaikų gyvenimo bendrija, kurioje vaikas pažįsta gėrį ir blogį, suvokia savo žmogiškąją esmę, gauna socialumo, pasaulėžiūros pagrindus. Tarp pašauktųjų auklėjimo veiksnių L.Jovaiša nurodo dvasinio auklėjimo instituciją – bažnyčią ir pabrėžia, kad ji yra lemiantis auklėjimo veiksnys, jeigu jos vertybėmis patiki žmonės (Jovaiša,1995:43).

Kardinolas J.Hoffneris taikliai teigia, kad tėvams Dievas suteikė pirminį autoritetą ir užduotį auklėti vaikus. Ir vis dėlto dabar besimokantį jaunimą veikia įvairios įtakos, socialiniai veiksniai ir todėl iškyla prieštaravimų tarp tėvų vaikams daromos įtakos ir kitų įtakų, išlieka tėvų teisė auklėti vaikus, bet ir suteikti auklėjimui religinį aspektą, taip pat pasirinkti ugdymo įstaigą, kur namų auklėjimas būtų tęsiamas pradėta linkme (Tijūnėlienė, 2000:13).

Religinio auklėjimo tikslas – išugdyti sąmoningą ir aktyvų žmogų, kuris savo gyvenimo pavyzdžiu įrodytų bendražmogiškųjų vertybių: sąžiningumo, atlaidumo svarbą, siektų žmogiškojo orumo, taikos, socialinio teisingumo kovoje prieš blogio užuomazgas: pyktį, melą, agresiją, smurtą visuomenėje.

Religijos pedagogai pateikia konkrečių rekomendacijų, kaip siekti šeimoje pradinio religinio auklėjimo tikslų. Vokiečių pedagogas A.Mitterbacheris nurodo, kad tėvų namuose religinis auklėjimas reiškiasi tuo, kad tėvai moko melstis, pasakoja apie Dievą, skaito Šv. Rašto ištraukas. Tėvai, be to, turi padėti vaikui suprasti, jog Dievas nori, kad jis būtų laimingas, padėti vaikui suformuoti gebėjimą elgtis pagal sąžinę. Tėvų pareiga – ugdyti krikščionį, pasiryžusį be kritikos priimti visus teiginius apie Dievą, skiepyti vaikui aiškų vertybių pojūtį, greta to, išmokyti atmesti kitokių religinių požiūrių klaidingumą. Apie religinio auklėjimo padėtus pamatus vaiko dorovės ugdymui rašo V.Čižiūnas: „ lėtai ir palaipsniui vaikas keičia gėrio ir blogio mąstą: gėriui ir blogiui pažinti jau nebepakanka jo paties pergyvenimų, nes jis pradeda jausti ir suvokti bendrą visiems žmonėms dorovės įstatymą ir to įstatymo šaltinį – Dievą (Čižiūnas, 1953:88).

Tėvų pavyzdžio vaidmens svarbą religiniam vaikų auklėjimui akcentavo lietuvių pedagogikos atstovai. Pasak M.Pečkauskaitės pirmoji vaiko pamaldumo stiprinimo priemonė yra patrauklus, užkrečiantis motinos pavyzdys. Pedagogė primena seniai žinomą pedagoginę tiesą – vaikas viską girdi ir mato. Knygoje „Motina – auklėtoja“ autorė rašo kaip vaikas pastebi karštą motinos maldą: „jo švelni ausis jaučia iš pat širdies dugno einantį jos balso toną, kuriuo ji kalba poterius, - visa tai krinta į jo sielos kertelę ir niekuomet neišnyksta iš atminties“ (Pečkauskaitė, 1998:54).

Siektina, kad tėvai rodytų vaikams gražų tikėjimo pavyzdį, kartu su jais dalyvautų Šv. Mišiose, kartu švęstų šventes, o apie Dievą kalbėtų vaikams taip, jog vėliau nereikėtų keisti nuomonės. Taigi tėvų vaidmuo religiniam vaikų auklėjimui turi neabejotinos reikšmės, nes pasak L.Jovaišos aukščiausios Katalikų Bažnyčios vertybės – tikėjimas, viltis ir meilė yra kartu ir bendražmogiškos vertybės, kurias tėvai savo vaikams diegia nuo mažens (Jovaiša, 1995:43).

1.2.Auklėjimas – viena iš ugdymo struktūros grandžių

Pagal L.Jovaišą **auklėjimas** yra viena ugdymo funkcijų, todėl nėra kažkoks atskiras, tiesinis, nuo kitų ugdymo funkcijų izoliuotas vyksmas. Jis susilieja su mokymo, lavinimo, švietimo, prusinimo, globojimo, aprūpinimo bei auginimo procesais, jų turiniu, priemonėmis ir metodais, bet juose neištirpsta, išlaiko auklėjamąjį autentiškumą ir savo galią. Tačiau galima pastebėti ir skirtumų lyginant jį su mokymu. Mokymas palyginti tolygus procesas, kylantis pagal programas, tuo tarpu auklėjimas netolygus, nes jį sąlygoja įvairios atsitiktinės arba specialiai sudaromos situacijos. Auklėjimasis būna šuoliškas – staiga auklėtinis ima taisytis, doroviškai arba priešingai elgtis. Tai rodo auklėjimosi prieštaringumą. Auklėjimo vyksmas labai sudėtingas, tačiau ne visada sėkmingas (Jovaiša, 1995:12).

Kaip žinia, ugdymo procese šeimai skirtas ypatingas vaidmuo. Tėvai, perteikdami vaikams žinias, juos prusina ir lavina, moko ir auklėja, formuodami individualybę (žr. 2 pav.). Manoma, kad daugiavaikėje šeimoje globa ir rūpyba atlieka išskirtinį vaidmenį dėl to, kad tėvai rūpinasi visais vaikais, o vyresnieji vaikai globoja jaunesniuosius brolius ir seseris, rūpinasi jais. Šeima tampa pirmine institucija vaiko ugdymo procese ir pagrindine kuriant vertingą ugdytinio asmenybę.

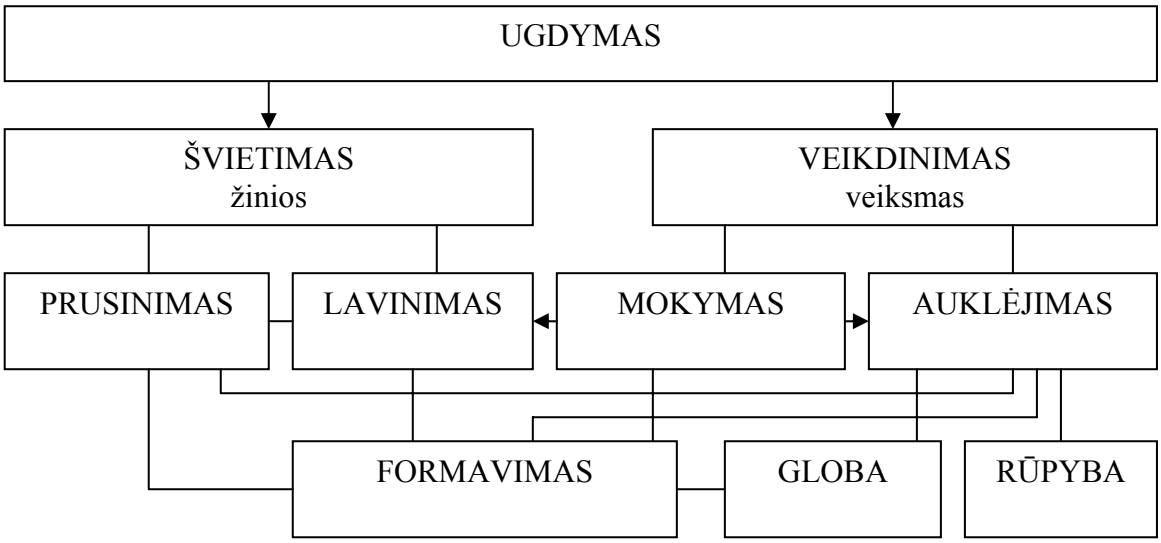

2 pav. Auklėjimo vieta ugdymo sąvokų sistemoje (Jovaiša, 1995:13)

Iš schemos matyti, kad artimiausios ugdymo funkcijos yra švietimas ir veikdinimas. Šis apima mokymą ir nuo jo neatskiriamas funkcijas – lavinimą ir auklėjimą. Auklėjimui priklauso globojimas – pagalba, rūpestis žmogaus ateitimi, ypač neaprūpintaisiais, apleistaisiais. Trumpai galima nusakyti laukiamus šių funkcijų veikimo rezultatus taip:

- prusinimas ugdo inteligentą, jo kompetenciją, subtilų mąstymą, gabumus,
- lavinimas – kūrėją,
- mokymas – žinovą ir mokovą,
- auklėjimas – asmenybę,
- formavimas – individualybę. (Jovaiša, 1995:13).

L.Jovaiša duoda išsamią auklėjimo sampratą, t.y. ne tik apibūdina auklėjimo sąvoką, jo esmę bei prasmę, bet ir atskleidžia auklėjimo vyksmo ypatumus, struktūrą, auklėjimo principų bei veiksnių sistemą.

Lietuvos pedagogikos klasikai asmenybės tarpsmo procese auklėjimui skyrė daug dėmesio. Daugumai jų **auklėjimas** – tai tas funkcinis ugdymo aspektas, kuriuo siekiama sukurti vertingą ugdytinio asmenybę, nukreipiant jos fizines ir psichines galias siekti aukščiausių arba idealių vertybių. **Auklėjimas** vadinamas aukštesne, aukščiausia, pagrindine, seniausia ugdymo funkcija, lemiančia ugdymo proceso baigtumą, efektyvumą.

1.2.1. Vaikų auklėjimo šeimoje samprata

Šeima, kaip prigimtinis ugdymo (auklėjimo) veiksnys, socializuoja asmenybę, plėtoja vaiko savarankiškumą, kūrybiškumą, kritišką mąstymą, bendražmogiškąją

kultūrą, dvasingumą, dorovę, gebėjimą bendrauti. Kaip teigia S.Šalkauskis: „pašauktųjų ugdymo veiksnių eilėje pirma vieta priklauso šeimai, nes tėvams pirmiesiems tenka rūpintis savo vaikų ugdymu. Užgimęs kūdikis negali apseiti be svetimos pagalbos, ypač be savo motinos pagalbos. Iš čia plaukia vaikui prigimtoji teisė būti auklėjamam, o tėvams – prigimtoji pareiga savo vaikus penėti, globoti ir auklėti, žodžiu tariant – ugdyti“ (Šalkauskis, 1992:202). Būtent šeima (tėvai) tampa pirmaisiais žmogiškumo ugdytojais ir mokytojais.

Vaikų ugdymas (auklėjimas) šeimoje – sudėtingas ir dažnai problemiškas socialinis – pedagoginis procesas. Jo rezultatyvumas priklauso nuo šeimos, dorovingumo, dvasingumo mikroklimato, tėvų pedagoginės kultūros, bendravimo stiliaus, asmeninio pavyzdžio ir kt.

Auklėjimą šeimoje reikėtų suprasti kaip asmenybės ugdymą, jos prigimties plėtojimą, dorinimą. Pasak A.Maceinos, visas dorinis žmogaus gyvenimas kaip tik kristalizuojasi asmenybėje. Jeigu dorinį žmogaus veikimą laikysime asmenybės tarpsmu individe, tai auklėjimas bus pagalba šitam tarpsmui, asmenybės kūrimas, žmogaus dorinimas. Auklėjimu atskleidžiama asmens prigimtis, jo individualybė. (Bajoriūnas, 1997:236).

Teigtina, kad tėvai, auklėdami savo vaiką, tobulina jo prigimtį, nes auklėjimu paliečiama visa vaiko būtybė, visos jo galios ir realizuojamos žmogiškosios idėjos. Lavinimas apipavidalina vaiko išorę, apibrėžia jo periferiją, o auklėjimas paliečia jo gelmes, prigimtį. Į vaikų auklėjimą šeimoje žvelgtina ir kaip į pačių tėvų ir vaikų, visos šeimos buities, jos narių veiklos ir gyvenimo bei elgesio sutvarkymą. Ypač daugiavaikėje šeimoje tėvai, siekdami būti geri savo vaikų auklėtojai, stengiasi būti ir geri organizatoriai, kad neįsigalėtų chaosas, kad vaikai pasidarytų neimlūs blogiems pavyzdžiams.

S.Šalkauskis pabrėžia pilnos šeimos (tėvo ir motinos) svarbą vaiko ugdyme (auklėjime) ir teigia, kad be suderintų ugdomųjų tėvo ir motinos pastangų pilnutinis žmogaus išugdymas negali būti tikslingai įvykdytas. „Tėvas atstovauja šeiminiame ugdyme labiau intelektualiniam valios pradui, motina – labiau intuityviniam jausmo pradui. Bet kadangi vaikų tarpime lemiamą vaidmenį turi moteriškas pradas, tai motina yra visų pirma šeiminio ugdymo veikėja“, - teigia S.Šalkauskis (Šalkauskis, 1992:204). M.Pečkauskaitė sėkmingo auklėjimo šeimoje kriterijumi laikė motinos ir tėvo darną, pagarbą vienas kitam. Ji taikliai pastebėjo, kad motina neturi skiepyti vaiko priešiškumo tėvui net tada, kai jis to būna vertas. Pedagogė rašė: „auklėjimas tuomet

tėra geras ir atneša gerų vaisių, jei tėvas visame kame padeda motinai, stengdamasis nuo savęs daryti viską vaiko labui drauge su motina“ (Pečkauskaitė, 1998:20).

Apibendrinant ir remiantis žymaus pedagogo Z.Bajoriūno tyrimais galime teigti, kad:

- vaikų auklėjimas šeimose yra visos šeimos reikalas;
- geras vaikų auklėjimas priklauso nuo tėvų dėmesio vaikų auklėjimui;
- šeimos santarvė, geri tarpusavio santykiai yra gero vaikų auklėjimo garantas;
- visi žmonės yra skirtingi, todėl vaikų auklėjimas šeimose negali būti „urminis“, turi būti skirtingas;
- vaikų ugdymo efektyvumas priklauso nuo dorinės šeimos terpės, nuo šeimos gyvensenos vertybių;
- šeima yra institucija, kuri deleguoja tiek tėvams, tiek vaikams atsakingas pareigas;
- už savo šeimos darną atsako kiekvienas jos narys;
- šeima savo dvasinį gyvenimą natūraliai sieja su savo tauta.

Geri tarpusavio santykiai, šeimos mikroklimatas reikalingas kiekvieno šeimos nario normaliai egzistencijai, tačiau jis ypač svarbus augančių vaikų socializacijai ir visavertei asmenybės sklaidai. Teigtina, kad gražiai sutardami, vienas kitą paremdami, protingai spręsdami gyvenimiškus konfliktus, tėvai sukuria tinkamiausią psichologinę terpę, kuri užtikrina gerą vaikų auklėjimą.

1.2.2. Vaikų auklėjimo šeimoje tikslas ir uždaviniai

Kaip teigia L.Jovaiša šeima yra ryšiais susieta mažiausia žmonijos bendruomenė, regeneruojanti tautą, autonomiškai tvarkanti savo ūkį ir ugdanti jaunąją kartą pasauliui. Vienas svarbiausių jos **tikslų** – sudaryti normalias sąlygas vaikams įgyti veiklos pasaulyje patirtį, kad galėtų savarankiškai dirbti ir laimingai gyventi (Jovaiša, 1995:159).

Z.Bajoriūno teigimu vaikų auklėjimo tikslas šeimoje gali būti trejopas:

1) ateities meilė – aukščiausias auklėjimo tikslas (be jo negalėtume pasiekti kitų kilnių tikslų);

2) harmoningos asmenybės ugdymas – bendražmogiškas tikslas;

3) žmogaus Lietuvos piliečio, patrioto, šeimyniško, gerbiančio ir mylinčio kitas tautas auklėjimas – artimiausias, konkrečiausias auklėjimo tikslas (Bajoriūnas, 1997:242).

Pasak Z.Bajoriūno šeimos atsinaujinimas glaudžiai siejasi su mūsų Tėvynės – Lietuvos geresnės ateities siekimu. Ateities meilės siekimas šeimoje skatina tėvus būti

kultūringais, labiau išsilavinusiais, dvasingais ir dorais. Ateities meilė jiems padeda geriau suvokti tautos ir šeiminio gyvenimo, vaikų auklėjimo čia prasmę. Šeima padeda gyventi ne tik dėl savęs, bet ir dėl kitų. Ji siekia pažangos sudvasindama savo gyvenimą (Bajoriūnas, 1997:242).

Vaikų auklėjimo šeimoje tikslas būtų nevisiškai suprastas nesuvokus pagrindinio tautinės mokyklos uždavinio. Lietuvos vidurinės bendrojo lavinimo mokyklos koncepcijoje rašoma: „Pagrindinis bendrojo lavinimo mokyklos uždavinys – atsigręžti į žmogų kaip absoliučią vertybę: 1) puoselėti jo fizinę ir psichinę prigimtį, sudaryti sąlygas atsiskleisti jo individualybei; pažadinti siekimą per saviauklą ir savikūrą tapti asmenybe; 2) padėti tvirtus žmogaus dorovės pagrindus: puoselėti sąžiningumą, savigarbą ir orumą, kūrybiškumą, nukreipti į tiesą, gėrį, grožį, skatinti gailestingumą, geros valios veiklą, siekimą laisvės, taikos, darnos ir šviesos; 3) ugdant žmogaus intelektą, emocijas, valią, brandinti jo nuostatą, kad jis yra gimtosios kultūros veikėjas, atsakingas už jos raidą; 4) ugdyti žmogaus pilietiškumą, t.y. savo kaip asmens pareigų ir teisių visuomenėje bei valstybėje sampratą ir nuostatą įsijungti į konstruktyvią savo krašto kultūrinę, visuomeninę bei politinę veiklą, vadovaujantis aukščiausiais žmoniškumo kriterijais“ (Bajoriūnas, 1997:243).

Suvokus pagrindinį tautinės mokyklos uždavinį, matyti, kad šeima turi prigimtinę teisę įgyvendinant jį kartu su mokykla, nes žmogaus auklėjimas, jo gerųjų kūno, dorovės ir sielos savybių puoselėjimas neatsiejamas nuo aukščiausio auklėjimo tikslo. Šeima savo teigiamomis nuostatomis turi kuo labiau palaikyti mokyklą, o mokykla – šeimą, tačiau reikia žinoti, kad vaikų auklėjimas šeimoje skiriasi nuo mokyklinio auklėjimo. Mokykla neįvykdys savo uždavinio, jei šeima nepadės ugdyti pagrindinių vertybių, nepadės tvirtų dorovės pagrindų ir nebus atsakinga už visavertės asmenybės suformavimą. Teigtina, kad šeima auklėja savo vaiką su mokykla ir valstybe (visuomene) bendradarbiaudama ir kooperuodama savo veiksmus.

Sprendžiant vaikų auklėjimo šeimoje uždavinius, laikomasi bendrų psichologinių – pedagoginių reikalavimų, kuriuos pateikiame remdamiesi P.Kapterevu:

Pirma. Pats bendriausias šeiminio auklėjimo uždavinys – pasiekti, kad būtų organiškai individualus.

Antra. Geras auklėjimas turi būti visuomeninis auklėjimas. Vaikas turi vystytis tarp bendraamžių. Išaugęs tik tarp suaugusiųjų, jis būna nelaimingas. Tai žuvis, išmesta iš vandens ir įmesta į kitą skystį, labai jaudrinantį, bet negyvybingą tam organizmui. Žinotina, kad vaikui gera ir jis jaučiasi laisvas tik su draugais.

Trečia. Vaikas turi būti auklėjamas nuolat jam bendraujant su gamta. Jis turi pasinerti į ją, savo įspūdžiais įsisiurbti į ją, pajusti tas mintis ir atjautimus, kuriuos ji sukelia kiekvienoje gyvoje dvasioje (Bajoriūnas, 1997:251).

Tėvai, spręsdami vaiko auklėjimo uždavinius, vienodai domisi jo išoriniu ir vidiniu pasauliu, leidžia jam patirti visus jo amžiaus tarpsnio ypatumus. Bendruosius reikalavimus vaiko auklėjimui jie nuolatos keičia, pritaiko prie atitinkamų sąlygų, atsižvelgia į jo individualybę ir psichologinius ypatumus. Auklėdami savo vaikus, tėvai siekia gerų rezultatų, todėl naudoja įvairius auklėjimo metodus. Manytina, kad sėkmingas minėtų metodų taikymas yra svarbiausia prielaida kitų auklėjimo grandžių veiklos sėkmei užtikrinti.

1.2.3. Vaikų auklėjimo šeimoje metodai

L.Jovaiša pateikia auklėjimo metodikos apibrėžimą. Jis teigia: „**Auklėjimo metodika** – bendrųjų auklėjimo metodų (gr. meta hodos – už kelio, pagal kelią, tyrimo, veikimo būdas) ir organizacinių formų (lyčių) tikslingo konkretizavimo mokslas, grindžiamas auklėjimo pamatais ir principais. Ji ieško rasti optimalius veikimo būdus, kad auklėtojas pasiektų konkrečius darnios asmenybės ugdymo tikslus“ (Jovaiša, 1995:179). Auklėjimo metodika pateikia konkrečių metodų, formų visumą, iš kurios auklėtojai (tėvai) gali rinktis tinkamas priemones auklėjimo uždaviniams spręsti, tačiau visa tai duos tik menkus rezultatus, jei nepažinsime vaiko, jo individualių savybių.

Kadangi vaikų auklėjimas šeimoje yra sudėtingas kūrybinis procesas, todėl auklėjimo uždavinių, principų žinojimas, auklėjimo proceso mechanizmo supratimas ir įvaldymas yra auklėjimo mokslas. Taikant metodus būtina prisilaikyti bendrų dėsningumų, tačiau kas tinka vienam vaikui ir konkrečioje situacijoje, kitam vaikui tokio metodo pritaikymas gali paskatinti negatyviam poelgiui.

Siektina, kad tėvai savo vaikams kūrybiškai pritaikytų auklėjimo metodus ir pasiektų aukštų rezultatų. Aptarsime pagrindinius metodus ir jų panaudojimo pranašumą.

Įtikinimo metodas. Teigtina, kad tai pats populiariausias ir lengviausiai organizuojamas auklėjimo būdas, tačiau reikia pripažinti, jog *įtikinimo* metodas neduoda reikiamo efektyvumo auklėjimo proceso pradžioje arba jei jis nederinamas su kitais metodais. L.Jovaiša pabrėžia: „Žodis pirmiausia turi būti natūralus, paprastas, kad jį *suvoktų*, ryškus ir vaizdus, kad tvirtai *įsimintų*, pagrįstas, kad *suprastų* ir *susimąstytų*, emocingas, kad sužadintų elgesio *motyvus*, tvirtas, kad nukreiptų *valią*

ryžtingai, ištvermingai veikti (Jovaiša, 1995:223). Manytina, kad auklėjamasis žodis įtikinant vaikus yra labai reikšmingas, tačiau labai retai pavyksta vien įtikinėjimo metodu pasiekti norimų auklėjimo tikslų.

Įpratinimo metodas. L.Jovaiša teigia, kad **pratinimas** yra tokia mokinių veiklos organizacija, kuri formuoja elgesio mokėjimus ir įgūdžius. Jo manymu, pagrindinė pratinimo priemonė – režimas, kuris reguliuoja darbo ir poilsio laiką, higieną ir sudaromas šeimoje ir mokykloje (Jovaiša, 1995:226). Manoma, kad tai veiksmingesnis metodas, įgalintis suformuoti vaikui teigiamus įpročius. Pratinimo metodu tėvai pratina vaiką elgtis pagal šeimoje nustatytas taisykles, normas, ugdo savarankiškumą, tvarkingumą, rūpestingumą, darbštumą. Pratinimo būdu formuojamos ir įvertinamos svarbios moralinės, elgesio nuostatos, įprotis nuosekliai dirbti, atlikti savo pareigas. Daugiavaikėje šeimoje vyksta minėtų pareigų pasiskirstymas, mažesniuosius pratina vyresnieji vaikai, formuojami ne tik įpročiai, bet ir įgūdžiai.

Pavyzdžio metodas. L.Jovaiša teigia: „**Pavyzdys –** veiksminga pradinė auklėjimo priemonė. Kai ši kokiais nors būdais panaudojama auklėjimo tikslu, tampa auklėjimo metodu. Psichologinis jo pamatas yra faktas, kad vaikų, paauglių, jaunuolių ir net suaugusių žmonių pasąmonė turi ypatybę identifikuoti save su kitais, perimti kitų mąstymo būdą, kalbėseną, elgseną, net eiseną, gestikuliaciją. Taip jie lavinasi ir auklėjasi.“ (Jovaiša, 1995:202). Efektyviausią poveikį turi pavyzdžiai iš pačios ugdytinių gyvenamosios aplinkos. Jie geriausiai suprantami ir lengviausiai pasiekia jų sąmonę ir širdį, o kartais didelę reikšmę turi literatūriniai ar kino filmų herojai, žymūs žmonės.

Labai svarbus tėvų asmeninis pavyzdys, jų pasaulėžiūra, dora, elgsena, dvasingumas. L.Jovaiša teigia, kad asmeninio pavyzdžio, kaip auklėjimo metodo, taikymas pareikalauja iš pedagogo (tėvų) mokamai panaudoti savo asmenybės saviraiškos priemones: kalbą, valią, jausmus, temperamentą, charakterį, sugebėjimus, žinias (Jovaiša, 1995:204). Tėvų pavyzdžio įtaka vaikams esti ypatinga, kadangi ji yra pirminė ir nenutrūkstama. Vaikas mokosi iš savo tėvų mąstyti, suprasti, kontroliuoti savo reakcijas ir veikti kitus žmones. Teigtina, kad tėvai vaikuose negali išugdyti to, ko patys neturi.

Skatinimo metodas. L. Jovaiša teigia, kad auklėtinio veiklą stimuliuoja pati veikla, jeigu ji sėkminga, jeigu atitinka jo interesus, tačiau yra būtina imtis ir tokios veiklos, kurios nesinori, todėl auklėtinį reikia skatinti (Jovaiša,1995:227). Dėl skatinimo metodo auklėjimo teorijoje pateikiami du požiūriai. Pagal vieną jų, skatinimo metodas labai svarbus ir reikalingas. Jį naudojant siekiama pastebėti

vaikuose gerąsias savybes, akcentuoti jas ir skatinti ir toliau būti tokiu. Pagal kitą požiūrį, nuolat giriamas ir skatinamas vaikas, turi nuolat stengtis, įtempti visas jėgas, o kartais patirti nesėkmę.

Auklėjimo praktika rodo, kad visiškai teisingu negalime laikyti nė vieno iš šių požiūrių. Kokį poveikį padarys skatinimas vaikui, priklauso nuo jo asmeninių savybių ir tėvų kūrybiškumo, t.y. kaip gerai jie pažįsta savo vaikus, kaip sugeba įvertinti visas aplinkybes, kaip ir kokią skatinimo formą jie pasirenka.

Draudimų ir bausmių metodas. Bausmės – tradicinė lietuvių šeimos auklėjimo priemonė. Jos buvo taikomos siekiant parodyti vaikui gėrio ir blogio skirtumą. L.Jovaiša teigia, kad žmonija sukūrė daug bausmės rūšių, kurios slopina arba išorinius veiksmus, arba dvasią. Mokslininkas pabrėžia, kad bausmių reikėtų vengti ir pateikia bausmių sugrupavimą:

1. Lengvos bausmės: nepritarimas, nesutikimas, pastaba.
2. Sunkesnės bausmės: ironija, nuolatinė kontrolė, įspėjimas, peikimas.
3. Sunkios bausmės: barnis, grasinimas, elgesio svarstymas.
4. Sunkiausios bausmės: abejingumas asmenybei, dominavimas, deprivacija (teisių, privilegijų, pagarbos ar ko nors kito atėmimas), distancija (artumo vengimas), nepasitikėjimas, izoliacija (Jovaiša, 1995:227).

Draudimai ir bausmės naudojamos tuomet, kai neleistini poelgiai kartojami, o aiškinimas ir įtikinėjimas nepadeda. Fizines bausmes ir leidimą elgtis taip, kaip vaikas užsigeidžia, psichologai laiko netikusiais auklėjimo metodais. Tėvai turėtų žinoti, kad draudimą, liepimą, bausmės skyrimą negali lydėti juos skiriančio asmens pyktis, įtūžis. Siektina, kad nuobauda būtų skiriama susitvardžius, įvertinus situaciją.

Aptarę auklėjimo metodus, darome išvadas, kad teigiamų rezultatų auklėjant vaikus galime tikėtis, jei tėvai:

- vadovausis auklėjimo principais ir nepažeis auklėjamosios veiklos etapų;
- auklėjimo procese naudos įvairias auklėjimo formas ir metodus;
- sugebės įgyti vaikų pagarbą ir pasitikėjimą ir rodys jiems asmeninį pavyzdį visais klausimais;
- bus geri psichologai ir mokės pažinti ir suprasti vaiko charakterį ir dvasią;
- auklės vaikus sistemingai, visada išnaudodami įvairias situacijas.

Manoma, kad tėvai, taikydami auklėjimo metodus, pagal savo tėvų šeimose vyravusius auklėjimo būdus pasirenka ir auklėjimo stilių.

1.2.4. Vaikų auklėjimo šeimoje stilius

Kiekvienai šeimai būdingas savitas auklėjimo stilius, tačiau pastebėta, kad auklėdami vaikus tėvai dažniausiai stengiasi pažinti vaiką ir paveikti jį taip, kaip tai darydavo jų tėvai. Jie daugeliu atvejų remiasi sukaupta asmenine patirtimi arba įgytomis pedagoginėmis ir psichologinėmis žiniomis, arba perimdami kitų tėvų patirtį, auklėja savo vaikus.

Manoma, kad vaikų auklėjimo stilius gali sutapti, jeigu abu tėvai savo šeimose buvo auklėjami panašiai, arba nesutapti, jei pastarieji patyrė kitokį auklėjimą ir vadovavimo šeimai būdą. Z.Bajoriūnas, remdamasis M.Pšetačnikova, pagal tai, kas vadovauja šeimos veiklai, išskiria keturis šeimos tipus:

1) didžiausias autoritetas šeimoje yra tėvas, kuris visų pirma vykdo vaiko elgesio kontrolės funkcijas;
2) tas funkcijas atlieka motina, todėl ji čia turi didelį autoritetą;
3) yra pusiausvyra tarp vyro ir žmonos;
4) šeimoje susikuria tarpinė padėtis tarp vyro ir žmonos priklausomai nuo to, kuris iš jų šeimoje vyrauja (Bajoriūnas, 1997:267).

Auklėtojų (tėvo ir motinos) asmenybės savybės lemia auklėjimo stilių, kuris neretai yra nevienodas, nesutampa. Inerciniame procese vaikas gali būti veikiamas dviejų visiškai priešingų auklėjimo stilių vienu metu. Auklėjimo stilių prasme laikui bėgant tėvai paprastai prisitaiko vienas prie kito, tačiau tai nebūtinai reiškia harmoniją, nes konfliktiškas šeimos požiūris į auklėjimą turi įtakos šio proceso padariniams.

Pastebėtina, kad šeimose, kuriose tėvai yra vieningesni, stengiasi derintis vienas prie kito ir taip pasitaikančius auklėjimo sunkumus įveikia nesunkiai.

Psichologas A.Liepuonius teigia, kad nemažai šiuolaikinių pedagogikos atstovų remiasi elgesio psichologijos teorijos principais, akcentuoja tėvų vadovavimo vaikams ir jų elgesiui būdus, kurie daugiau ar mažiau yra priimtini ir išmoko vaikus tam tikru būdu elgtis. Auklėjimo stilius įvairiose kultūrose gali reikštis „sankcijomis“:

- už norimą elgesį apdovanoti;
- ignoruoti netinkamą elgesį;
- modeliuoti tinkamą elgesį;
- bausti už netinkamą elgesį (Liepuonius, 1998:25).

Kiekviena šeima turi labiau ar mažiau išreikštą auklėjimo stilių, todėl pagal pedagoginėje ir psichologinėje literatūroje pateiktus įvairius auklėjimo stiliaus modelius E.P.Zambacevičienė įžvelgia du svarbiausius aspektus: emocinį santykį su vaiku ir jo kontrolės lygį bei pobūdį (Zambacevičienė, 2002:79). Remdamasi užsienio autorių darbais,

Zambacevičienė aptaria auklėjimo stilių klasifikacijos įvairovę per mokslininką A. Boldwin, kuris nurodo **demokratinį** ir **kontroliuojantį** tėvų auklėjimo stilių. **Demokratiniam stiliui** būdinga: dažnas tėvų ir vaikų bendravimas, vaiko įtraukimas į šeimos problemų svarstymą, atsižvelgimas į jo nuomonę, tėvų pasirengimas ateiti vaikui į pagalbą, tikėjimas jo savarankiškos veiklos sėkme. **Kontroliuojančiam stiliui** būdinga griežtas vaikų elgesio taisyklių apibrėžimas, nediskutuojami su vaiku drausmės palaikymo būdai.

E.S.Schaefer tėvų elgesį su vaikais aprašo pagal dviejų požymių poras: 1) **palankumo** (meilė, šiluma) ir **priešiškumo**; 2) **tolerancijos** (savarankiškumas, laisvė) ir **kontrolės**. Tėvai, kurių elgesiui vienu metu būdinga palankumas ir kontrolė vadinami globėjiškais, nuolaidžiaujančiais, o kuriems būdinga priešiškumas ir kontrolė, - reikliais, nepakančiais, valdingais, griežtais. Tėvai, atstumiantis vaikus ir nekontroliuojantys jų elgesio, vadinami abejingais, atsainiais, nerūpestingais, o palankiai žiūrintys į vaiką ir toleruojantys jų savarankiškumą – demokratiškais, padedančiais.

R.ir A. Tauch taip pat skiria dvi pagrindines dimensijas, apibūdinančias tėvų elgesį: **emocinę** ir **vadovavimo**. **Emocinės dimensijos** ryškiausi poliai yra vaiko vertinimas (širdingumas) ir niekinimas (nepripažinimas). **Vadovavimo dimensijos** pagrindas yra griežtumas, kontrolė, polinkis bausti, todėl ji dar vadinama „vadovavimo ir dirigavimo“ dimensija (Zambacevičienė,2002:79).

D.G.Myers pateikia kelių mokslininkų nustatytus keturis auklėjimo tipus pagal tai, kaip ir kiek tėvai nori kontroliuoti vaikus: 1)valdingą; 2)autoritetingą; 3)nereiklų; 4)atstumiantį – abejingą. (Myers,2000:53).

Lietuvių mokslininkų A.Liepuoniaus, J.Grudzinsko, R.Žukauskienės tyrimų duomenimis, išryškėjo trys pagrindiniai tėvų elgesio stiliai:

Autoritarinis vaiko auklėjimo stilius. Tėvų žodis vaikams yra neginčytinas įstatymas. Pasak Z.Bajoriūno autoritarinėje šeimoje vaikas žino teises ir pareigas, suvokia, ko jam negalima daryti ir ką galima, tačiau kraštutinis autoritarinis vaiko auklėjimo stilius riboja vaiko savarankiškumą ir iniciatyvą (Bajoriūnas, 1997:269). Tokioje šeimoje vaikai yra griežtai baudžiami, o tėvai atrodo nutolę nuo savo vaikų, bijo jiems parodyti švelnumą ar apdovanoti.

Liberalus vaiko auklėjimo stilius (viską leidžiantis). Tėvai pateikia vaikams iškart keletą reikalavimų ir neverčia jų laikytis slėpdami nekantrumą. Tokioje šeimoje nėra disciplinos, dažnai vyrauja anarchija. Pasak Z.Bajoriūno vaikui duodama visiška laisvė, sudaromos tinkamos sąlygos, jis yra mylimas, jautriai su juo elgiamasi. Į vaiko gyvenimą tėvai kišasi

tik tada, kai jis drastiškai pažeidžia visuomenės elgesio normas (Bajoriūnas, 1997:269). Pastebėtina, kad tokių tėvų dukterys ir sūnūs dažniausiai socializuojasi pavėluotai.

Demokratinis vaiko auklėjimo stilius. Šis stilius palankus vaiko asmenybės vystymuisi. Būdingas šio auklėjimo stiliaus bruožas – vaiko įtraukimas į kasdienius šeimos reikalus, palaikant jo iniciatyvą ir savarankiškumą. Vaikas žino savo pareigas, bet jos jam nėra primestos. Pastebėtina, kad tėvai iš dalies panašūs į autoritarinius tėvus, nes jie taip pat nustato tam tikras elgesio ribas ir taisykles, tačiau, skirtingai nuo autoritarinio stiliaus tėvų, jie linkę jautriai išklausyti ir atsižvelgti į savo vaiko prašymus ir klausimus.

Z.Bajoriūno teigimu aptartieji vaiko auklėjimo stiliai neegzistuoja gryni, tačiau vienas iš jų visada vyrauja, kurdamas savitą šeimos gyvenimo atmosferą (Bajoriūnas, 1997:269). Todėl teigtina, kad vienas ar kitas vaiko auklėjimo šeimoje stilius nėra vienintelis vaiko asmenybę lemiantis veiksnys, nes jis įgyja tam tikrą reikšmę kartu su bendruoju tėvų elgesiu, emociniais šeimos narių ryšiais ir bendra jo gyvenimo atmosfera. Tam ypatingumo, originalumo ir savitumo suteikia šeimos tradicijos, papročiai.

1.2.5. Vaikų auklėjimo šeimoje tradicijos

Lietuvių etnografai: A.Vyšniauskaitė, P.Kalnius, R.Paukštytė pastebi šeimos ir tautos nykimo tendencijas mažėjant jų skaičiui, blunkant tautiniui savitumui bei pabrėžia: „Visoms negausioms tautoms pražūtinga ne tik depopuliacija, asimiliacija, bet ir tautinio savitumo praradimas atsisakant per šimtmečius šeimoje gyvavusių papročių ir tradicijų.“ (Vyšniauskaitė; Kalnius; Paukštytė: 1995:8).

Pasak Z.Bajoriūno ir K.Miškinio lietuvių šeimų, ypač kaimo, auklėjimo tradicijos yra senos ir prasmingos. Jose sukaupta ne tik kultūrinė, bet ir pedagoginė tėvų išmintis. Tėvų pamokymai vaikams ir dabar nepraranda vertės, gaivina tautos dorovę. Tautinės vaikų auklėjimo tradicijos natūraliai brandina šeimos narių, savųjų pajautimą, ugdo etninį šeimos tipą (Bajoriūnas, 1997:274; Miškinis, 2003:62).

K.Miškinis pabrėžia, kad tautinės vaikų auklėjimo tradicijos įvertina lietuvių rimtumą, tvirtumą, ramumą, atsakingą požiūrį į šeimą. Šeimos tvarka, grindžiama tauriomis vaikų auklėjimo tradicijomis, yra svarbiausia doro žmogaus, tautiečio, tėvynainio individualybės ugdymo sąlyga. Tauriausios auklėjimo idėjos, kurias puoselėjo mūsų senoliai ir tėvai, pirmiausia diegiamos šeimoje. Ypač svarbus yra motinos vaidmuo šeimoje. Ji ne tik tenkino vaiko biologinius poreikius, bet labai daug dėmesio skyrė jausmams ugdyti. Augdami vaikai turėjo išmokti padėti, atjausti, užtarti, globoti ir pan. (Miškinis, 2003:62).

Remiantis lietuvių etnografų ir pedagogų teiginiais pastebėtina, kad svarbiausias senovės lietuvių šeimos auklėjimo principas buvo visiškas atsidavimas mylimo žmogaus, t.y. vaiko, laimei. Tradicinė liaudies pedagogika buvo pagrįsta siekimu išugdyti fizines ir psichines vaikų savybes esminiams žmogaus gyvenimo tikslams – gerai dirbti, pratęsti šeimą ir sugyventi su visa supančia aplinka.

Z.Bajoriūnas pateikia vaikų auklėjimo tradicijų senoje lietuvių šeimoje klasifikaciją, o K.Miškinis ją praplečia.(Bajoriūnas, 1997:275-276; Miškinis, 2003:63-65). Remiantis minėtų autorių studijomis galime įvardinti visus galimus tradicinius auklėjimo būdus ir priemones:

1. Auklėjamosios aplinkos išnaudojimas. Senoji karta mokė vaikaičius pagarbiai ir jautriai elgtis gamtoje. Ji mokė vaikus gerbti kiekvieną gyvą padarą ir jo be reikalo nežudyti, neskriausti gyvulių. Kaimo žmogui gamta ir jos objektai buvo sakralūs. Žmonės manė, kad pažeidus sakralumą, nuskriaustoji gamta žmogui atkeršija.

Senovės lietuviai prie vaikų piktai nekalbėdavo, nesikeikdavo, nesibardavo, nepriekaištavo vieni kitiems, neapkalbinėdavo. Šeimoje buvo diegiama moralinio elgesio abėcėlė, kurioje mokoma: gražiai sugyventi su broliais, seserimis, giminėmis, kaimynais; gerbti ir mylėti tėvus, senatvėje juos globoti; gerbti svetimą nuosavybę; mylėti savo namus, gimtinę, tėvynę.

Valstiečių šeimoje, to neapibrėžiant, jaunajai kartai buvo perduodamos etninės kultūros vertybės: nuo mažens vaikai stebėjo kaime vykstančias vestuves, laidotuves, talkas, šventes, darbų pradžios ir pabaigos apeigas, buvo mokami žaidimų, šokių, dainų, klausėsi močiutės pasakų, mindavo mįsles. Taip lietuvių šeima pagal paveldėtą iš tėvų ir protėvių jaunosios kartos ugdymo ir auklėjimo sistemą mokė savo vaikus pagarbiai elgtis su žmogų supančia aplinka, žmonėmis ir savo doru elgesiu pelnyti kitų pagarbą. Šeimos darna buvo pagrįsta aukšta to meto žmonių morale, tarpusavio supratimu ir pagarba.

Šiandieninėje Lietuvoje, atgimsta tradicijos ir papročiai, šeimos juos perima iš savo tėvų arba sukuria savas, nors atotrūkis nuo pagrindinių iš kartos į kartą perduodamų tradicijų dar yra, daugelis tėvų jas atgaivina savo šeimose ir sėkmingai perduoda savo vaikams.

2. Religinis auklėjimas. Lietuvių šeimoje vaikus iš mažens mokė žegnotis, pratino kas rytą, vakarą kalbėti poterius drauge su visa šeima. Religines krikščioniškąsias tiesas vaikui perteikdavo suprantamai, įtaigiai. Kiekvieną sekmadienį ir per visas didžiąsias šventes motinos vaikus vesdavosi į bažnyčią, kurios aplinka, šventųjų paveikslai veikdavo mažųjų vaizduotę, ugdydavo norą būti geresniems.

Prie vaikų religinio auklėjimo prisidėjo ir kaimo bendrijos atliekamos religinės apeigos (Gegužinės ir Birželinės pamaldos, rožinio kalbėjimas spalio mėnesį, Kryžiaus dienos, Žolinės ir kitos krikščioniškosios šventės). Daugelyje tokių religinių apeigų dalyvaudavo ir vaikai. Visa tai turėjo neabejotinos įtakos jų doroviniam auklėjimui.

3. Darbinis auklėjimas. Lietuvių šeimoje buvo rūpinamasi, kad vaikai užaugtų geri ir darbštūs žmonės. Iš mažens jie buvo pratinami dirbti įvairius darbus, padėti tėvams. Drauge dirbdami vaikai artimai bendravo su tėvais ir vyresniais šeimos nariais. Toks bendravimas buvo labai reikšmingas vaiko socializacijai – vaikas tiesiogiai perimdavo valstiečio šeimos bendravimo būdą ir normas. Ugdytas tvarkingumo jausmas, visada apeliuojant į vaiko sąmonę nederamo elgesio padariniais, atnešdavo teigiamų vaikų auklėjimo rezultatų.

Kaip žinia, daugelis vaikų daugiavaikėse šeimose pratinami prie darbo nuo mažens, turi pareigas ir ugdosi darbštumo, atsakingumo jausmą.

4. Patarimai. Motinai malonu, kai giriami jos vaikai, tačiau liaudies tradicijos reikalavo, kad motinos būtų kuklios, nerodytų savo vaikų nepažįstamiems, ypač perėjūnams. Patarimai lietė ne tik motinas, bet ir vaikus.

5. Draudimai. Šeimų vartojamų tradicinių draudimų buvo gana daug. Jų tikslas – apsaugoti vaikus nuo netinkamų įpročių, polinkių. Buvo draudžiama prasivardžiuoti, juoktis iš fizinių trūkumų, rodyti liežuvį ir kt. Tėvai mokė vaikus nemeluoti, nesikišti į suaugusiųjų pokalbį, atsikalbinėti.

6. Baudimas. Auklėjimo tradicijos nebuvo labai liberalios. Tarp draudimo ir bauginimo dar buvo taikomas bauginimas. Kaimo bendruomenėje laikytasi nuostatos, kad nusikaltusį vaiką būtina nubausti, nes nenubaustas kitą kartą jis vėl nusikals.

Švelnus baudimas kasdien buvo tėkštelėti per minkštą vietą, rimtesnis – plakimas rykšte, o didžiausia bausmė – tėvo diržas. Baudžianti ranka buvo ir mylinti, tad vaikas turėjo ją pabučiuoti. Kartais vaikai išsipirkdavo atsiprašydami tėvų, pabučiuodami ranką.

Pastebėtina, kad nykstančios lietuvių auklėjimo šeimoje tradicijos yra svarbus veiksnys, dėl kurio akivaizdžiai pablogėjo sūnų ir dukterų auklėjimas. Dauguma senųjų šeimos gyvenimo ir auklėjimo tradicijų ilgainiui buvo paneigtos arba išnyko, nes pasikeitė pats gyvenimas: padidėjo tempas, sumažėjo laisvo laiko, pasikeitė darbų pobūdis, gyvenimo sąlygos, žmonių pasaulėjauta.

Manoma, kad šiuolaikinėje šeimoje tėvai dažniausiai nenori bausti savo vaikų ir stengiasi juos auklėti liberaliai, tačiau pasitaiko šios auklėjimo nuostatos nepripažinimo ir vaikus tėvai baudžia fizinėmis bausmėmis, nesusimąstydami, kad agresija gimdo agresiją. Dėl to vaikai dažnai pakelia ranką prieš bendraamžius, daro kitokio pobūdžio nusikaltimus.

Šeimos turėtų perimti papročiuose ir tradicijose įsikūnijusią liaudišką gėrio ir grožio sampratą, kuriant šiuolaikišką stilių, gyvenimo būdą, vertybių pasaulį ir kt.

1.3. Socialiniai ekonominiai šeimos institucijos pokyčius lemiantys veiksniai

Keičiantis amžiams, jų sandūros padiktuoti pokyčiai neišvengiamai įtakoja šeimą kaip instituciją. Ilgą laiką šeima funkcionavo savo izoliuotoje socialinėje aplinkoje kaip visiškai uždaras, privatus ir autonomiškas vienetas. Pasikeitusi politinė situacija Lietuvoje sąlygojo ir požiūrio į šeimą, vaiko statusą ir informacijos apie vaiko padėtį, gyvenimo šeimoje pokyčius. Įvertinant šeimos aplinką, socialinius ekonominius ją keičiančius veiksnius, galime numatyti kokiu keliu gali pakrypti mūsų šeimos raida ateityje.

V.Targamadzės teigimu šeimas, kaip ir bet kurią kitą institucijos ar organizacijos veiklą, įtakoja išoriniai veiksniai arba aplinka, kurią galima išskaidyti į keletą dalių: kultūrinę, demografinę, socialinę, edukacinę, ekonominę, teisinę, politinę (Švietimo vadybos įvadas, 1996:19). Manytina, kad socialiniai ir ekonominiai veiksniai paveikė šeimą labiausiai, nes nuo jų susilpnėjo pagrindinės šeimos funkcijos, o šeima atsidūrė socialinėje, ekonominėje ir demografinėje krizėje.

Žymus Lietuvos sociologas R.Grigas analizuodamas šeimos degradacijos priežastis, teigia, kad šeimos institucijos pokyčius lėmė:

- prarastos socialinės jungtys tarp žmonių, priklausančių skirtingoms kartoms: nutrūko jaunosios kartos ryšiai su seneliais, o be tokio ryšio neįmanoma išsaugoti šeimos ir netgi tautos;
- panaikinta privatinė nuosavybė ir suvisuomenintas darbas – tuo buvo išmuštas natūralus pagrindas, integravęs šeimos narius ir telkęs juos sąveikai; taip vaikų auklėjimas tapo pernelyg suvalstybintas, o tėvų ir vaikų santykiai – pernelyg konfliktiški;
- vaikų auklėjimas tapo pernelyg suvalstybintas – vaikai buvo atplėšiami nuo tėvų, dėlto susvetimėjo su tėvais, ir pagaliau atėjo toks laikas, kai jaunosios kartos dorovinė degradacija tapo tiesiog grėsminga;
- moteris pavirto samdoma jėga, todėl pasikeitė jos vaidmuo – ji nebegalėjo turėti emocinio jausminio potencialo, o kartu ir negalėjo puoselėti specifinės tautos kultūros (papročių, tradicijų, liaudies dainų, padavimų ir pan.);
- šeima buvo paversta valstybės samdoma jėga;

- stiprėjo materialinių gėrybių fetišizavimas, išstumiantis dvasines gėrybes ir iškreipdamas žmogaus gyvenimą (Grigas, 1995:189).

Teigtina, kad šeimos krizės padariniai socialinių ir ekonominių pasikeitimų sandūroje labiausiai paveikė šeimos ir jose gyvenančių vaikų gyvenimą. Remiantis rajonų (miestų) vaikų teisių apsaugos tarnybų duomenimis, nuo 1995 m. iki 2001 nedarnių (asocialių) šeimų padaugėjo 1,9 karto, jose vaikų – 57 procentais (Unicef, 2001:33).

1.3.1. Šeimos padėtis šiandieninėje Lietuvoje

Kiekviena valstybė savitai traktuoja šeimą, nustato konkrečius šeimos politikos tikslus ir principus. Šeimų ekonominė būklė šiandieninėje Lietuvoje – gana prieštaringa: socialinės ekonominės sąlygos lėmė visuomenės susisluoksniavimą, vienų šeimų nuskurdimą, o kitų praturtėjimą. Manytina, kad ekonominės socialinės padėties atžvilgiu, blogiausia padėtis šeimose, auginančiose, auklėjančiose ir rūpestingai prižiūrinčiose savo vaikus, nes jie yra pati pažeidžiamiausia socialinė grupė.

Šeimos, auginančios ir auklėjančios daugiau vaikų, siekdamos išgyventi, dažniausiai daug dirba, dėl to mažiau laiko skiria savo šeimos dvasiniam tobulėjimui ir tradicijų puoselėjimui. Pastebėtina, kad tėvai, augindami vaikus minėtose šeimose, teigia, kad vaikai yra ypatingas džiaugsmas jiems, juos auginant ir auklėjant tėvai tobulėja dvasiškai. Dėl to daugiau dvasinių vertybių jie perduoda savo vaikams. Tačiau, tėvams daug dirbant ir mažiau laiko praleidžiant su vaiku, kultūrinė aplinka keičiasi vaiko nenaudai.

Teigtina, kad dora šeima dėl didelio užimtumo darbe, nebegali puoselėti tautos dvasinių turtų, todėl įsigali mažavaikės šeimos modelis, kuris yra nepalankus tautos išlikimui arba nuskurdusios ir priklausomos nuo alkoholio daugiavaikės šeimos, pragyvenančios iš pašalpų, modelis.

Per pastarąjį dešimtmetį socialiniai ekonominiai pokyčiai sąlygojo nedarbo atsiradimą ir jo plitimą, todėl šeimos, nesugebėjusios prisitaikyti prie sparčiai kintančios ekonominės socialinės aplinkos, nuskurdo, daugelis silpnų tėvų tapo priklausomi nuo alkoholio. To pasekoje ėmė sparčiai daugėti daugiaprobleminių (socialinės rizikos) šeimų. Tokiose šeimose pastovus nepriteklius paskatino vaikus išeiti į gatves ir užsidirbti pinigų sau ir savo šeimos nariams pavalgyti dažniausiai iš nelegalios veiklos. Manytina, kad ši opiausia šeimos problema turėtų būti labai aktuali visuomenei, kadangi tokiose šeimose augantys vaikai, likę be priežiūros, materialinės ir dvasinės šeimos paramos, susikuria savitą

pasaulėvaizdį, kuriame egzistuojančios normos leidžia meluoti, vagiliauti, daryti kitus nusikaltimus.

L.Rupšienė pažymi, kad bendrame gimstamumo mažėjimo fone šios šeimos išsiskiria būtent tuo, kad jose vaikų daugėja. Viena vertus, informacijos apie gimstamumo kontrolę stoka, kita vertus, siekis su vaikų pagalba gauti iš valstybės pašalpas, skatina asocialias šeimas gimdyti daugiau vaikų. (Rupšienė, 2001:115). Teigtina, kad daugelis tokių šeimų iš vaikų „pelnosi“, nes dažniausiai tuos pinigus išleidžia ne pagal paskirtį, jų vaikai būna neprižiūrimi, alkani. M.Barkauskaitės teigimu į kūdikių, vaikų globos namus, internatines mokyklas patenka daugiau ar mažiau skriaudą iš tėvų patyrę: našlaičiai, pusiau našlaičiai, invalidų, pensininkų, vienišų motinų, *gausių ir dažniausiai nedarnių šeimų* vaikai (Socialinis ugdymas I, 1999:29).

Tokios šeimos daugumai visuomenės narių nepriimtinos ir kaltinamos už nesugebėjimą rūpintis savo vaikais, vadinamos „asocialiomis“, visuomenė jas atskyrė nuo savęs. Į šią atskirtųjų grupę papuolė netgi dorai auklėjančios savo vaikus daugiavaikės šeimos. Priskyrimas šiai kategorijai dorą daugiavaikę šeimą palaužė morališkai. Ikimokyklinėse įstaigose ir mokyklose vaikams iš šių šeimų taipogi taikoma tam tikra atskirtis pedagogų, o ypač bendraamžių požiūriu. Nuo ekonominės šeimos būklės priklauso vaikų maitinimas, madingesnė apranga, dalyvavimas mokamuose renginiuose, materialinis mokyklos rėmimas, todėl dėl tėvų mažų pajamų daugiavaikių šeimų vaikams taikoma socialinė atskirtis mokymo įstaigose.

Todėl doros, tvarkingos daugiavaikės šeimos, besiveržda mos iš visuomenės socialinės atskirties gniaužtų, daug dirba, ieško papildomai apmokamo darbo, tačiau to pasekoje silpnėja dvasiškai. Materialiai apsirūpinus, joms nebeužtenka laiko ir lėšų dvasinėms vertybėms šeimoje puoselėti, todėl teigtina, kad dora daugiavaikė šeima šiuolaikinėje visuomenėje išgyvena dvasinę ir socialinę krizę.

1.3.2. Darbo rinka ir užimtumas

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos „Užimtumo ir nedarbo“ tinklapis pateikia gyventojų užimtumo tyrimo duomenis, kuriais remiantis teigiame, kad nuo 2002 metų didėja užimtųjų skaičius. Didėjant užimtų gyventojų skaičiui, didėja gyventojų užimtumo lygis. Gyventojų užimtumo tyrimo duomenimis vidutinis 2003 metų nedarbo lygis (moterų – 12,2 proc., vyrų – 12,7 proc.) rodo, kad tai pats žemiausias nedarbo lygis per pastaruosius 6 metus (http://www.socmin,lt/,2004). Todėl manytina, išaugusi darbo pasiūla leidžia susirasti darbo vis daugiau daugiavaikių šeimų tėvų.

Darbo pasiūla dažniausiai taikoma vyrams, dėl to, kad moterys, auginančios vaikus, priverstos imti nedarbingumo pažymas vaikams susirgus, o darbdaviams tai neparanku. Idealu būtų, kad daugiavaikėje šeimoje mama galėtų auginti vaikus iki mokyklos arba dirbti nepilną darbo dieną, o pagrindinis asmuo, užtikrinantis šeimos normalų pragyvenimo lygį, būtų tėvas. Tačiau pastebėjimai rodo, kad didžiausiai daliai daugiavaikių šeimų, auginančių 4 ir daugiau vaikų, lėšų pakanka tik kasdieninėms išlaidoms.

Darbas yra pagrindinis kiekvienos šeimos pragyvenimo šaltinis, tačiau esant prieštaringai mažas pajamas gaunančių daugiavaikių šeimų valstybės rėmimo politikai, daugeliui šeimų, paskaičiavus pajamas, geriau nedirbti, gauti pašalpas ir naudotis visomis socialinėmis ir vaikų rėmimo lengvatomis. Minėtų šeimų vaikai savo mąstysena panašėja į vaikų globos namuose augančių auklėtinių įsitikinimą, kad viskas gyvenime turi būti paduota, vengia darbo ir geriau pasirenka visuomenės ir valstybės išlaikytinio padėtį.

1.3.3. Daugiavaikė šeima ir būstas

Įvairiose šalyse, taip pat ir Lietuvoje, yra atlikta daug sociologinių tyrimų gimstamumo mažėjimo tendencijai išaiškinti. Remiantis tėvų apklausos duomenimis vaikų skaičių šeimoje lemia materialinės galimybės, antra grupė motyvų siejama su buto sąlygomis.

Manytina, kad sovietinė butų skirstymo daugiavaikėms šeimoms sistema buvo efektyvi, kadangi buvo atsižvelgiama į vaikų skaičių šeimoje, kas kažkuria dalimi lėmė gimstamumo didėjimą siekiant greičiau sulaukti eilės būstui įsigyti.

Po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo daugiavaikė šeima į valstybės remiamų šeimų lengvatinėmis sąlygomis būstui įsigyti skaičių nepateko. LR Valstybės paramos būstui įsigyti ar išsinuomoti įstatyme teigiama, kad daugiavaikės šeimos, auginančios 4-uris ir daugiau vaikų, turinčių teisę į apsirūpinimą būstu, įrašomos į atskirą eilę (Žin.,1992: Nr. I-2455). Jos teoriškai galėjo naudotis valstybės dengiama 10 proc. banko suteikto kredito lengvata, tačiau praktiškai daugelis daugiavaikių šeimų ja negalėjo pasinaudoti dėl mažų pajamų, tenkančių vienam šeimos nariui.

Naujoje minėto įstatymo redakcijoje II sk.6str. minima subsidija būsto kredito daliai padengti šeimoms, auginančios tris ir daugiau vaikų (įvaikių) teikiama bendroje eilėje kartu su jaunomis šeimomis, auginančiomis vieną ar daugiau vaikų (įvaikių) ir su šeimomis, kuriose vienas iš tėvų yra miręs (Žin.,2002, Nr. 116-5188). Todėl valstybės rėmimo politika įsigijant būstą daugiavaikėms šeimoms yra nepatenkinama. Tvarkingų,

dorų, tačiau mažai uždirbančių daugiavaikių šeimų tėvai negali užtikrinti savo vaikų vystymuisi ir visaverčiam ugdymuisi reikalingų gyvenimo sąlygų.

Manytina, kad naujoje LR Valstybinių šalpos išmokų 1994 m. įstatymo pakeitimuose (Žin.,2004, Nr. 21-619) įsigaliojusi socialinių pašalpų skyrimo tvarka nustatanti turto deklaravimo būtinybę, bus palanki būsto neturinčioms arba jį nuomojančioms šeimoms, todėl įsigalės nuostata, kad geriau iš viso jo neturėti.

1.3.4. Valstybės parama daugiavaikėms šeimoms

Po nepriklausomybės atkūrimo vystėsi nauji socialiniai ir ekonominiai santykiai, kurie labai veikė šeimų biudžetą. 1999m. namų biudžetų tyrimo duomenimis, šalyje skurdo 16 proc. gyventojų. Žymiai blogesnės gyvenimo sąlygos nustatytos šeimose, kuriose auga vaikai ir yra tik vienas iš tėvų, taip pat *daugiavaikėse šeimose*. Kadangi tikslios apibrėžties kas yra daugiavaikė šeima neturime, todėl gausia laikoma šeima, auginančia tris ir daugiau vaikų

Analizuojant 1999 metų tyrimų duomenis galime teigti, kad pasikeitusios ekonominės sąlygos lėmė vartojimui skirtų lėšų mažėjimą. Šeimos, kurios augino du vaikus, vartojimui galėjo skirti 11 proc. mažiau lėšų negu vidutiniškai, o auginančios tris ir daugiau vaikų – net 40 proc. mažiau (Socialinė apsauga Lietuvoje, LR Statistikos departamentas, 2000).

Skurdo tyrimų rezultatai ir daugiavaikių šeimų, apsijungusių į nevyriausybines organizacijas siekis pagerinti vaikų materialinį išlaikymą, paskatino šeimų rėmimo politiką. Nuo 1997 m. lapkričio 1d. pradėta mokėti pašalpas šeimoms, auginančioms tris ir daugiau vaikų. Teigtina, kad tai yra vienintelė pašalpa šeimai, auginančiai 4-uris ir daugiau vaikų, kuri nepriklauso nuo šeimos pajamų dydžio. Daugiavaikė šeima, nepriklausomai nuo pajamų dydžio naudojasi dar viena lengvata t.y. pusė kainos vaiko išlaikymui ikimokyklinėje įstaigoje.

Nors LR Santuokos ir šeimos kodekso III sk. 22str. teigiama, kad: „Valstybė remia šeimas (ypač gausias), auginančias ir auklėjančias vaikus...), drąsiai galime teigti, kad valstybė remia visas šeimas, auginančias vaikus, tačiau turinčias mažas pajamas. Dažnai į šią grupę, dėl mažų pajamų, patenka ir daugiavaikės šeimos Ši šeimų grupė naudojasi valstybės parama, visomis socialinėmis lengvatomis, vaikų nemokamu maitinimu mokyklose.

Daugiavaikės šeimos, kurių tėvai dirba, tačiau jos pagal gaunamas pajamas netelpa į valstybės išlaikytinių rėmus, turi už viską mokėti pačios (jos negauna socialinių pašalpų, kompensacijų už šildymo ir karšto vandens išlaidas, nemokamo maitinimo vaikams

mokyklinėse įstaigose ir išlaikymo savaitiniuose darželiuose). Todėl teigtina, kad gaudama pašalpas ir įvairias lengvatas nedirbanti šeima turi nemažesnes pajamas, negu vidutinė dirbanti daugiavaikė šeima. Tokia valstybės politika smukdo dorų, dirbančių daugiavaikių šeimų tėvų autoritetą, nes skatina kitas šeimas nedirbti. Kyla klausimas kokias vertybines orientacijas nedirbanti šeima gali įdiegti savo vaikams, kokia iš to bus nauda visuomenei ir kokią ateities kartą matysime Lietuvoje.

2. AUKLĖJIMO ŠEIMOJE TYRIMAS

2.1. Tyrimo eiga ir organizavimas

Kaip žinia, Lietuvoje yra atlikta daug įvairių šeimos institucijos tyrimų. Mokslininkai sociologai pažymi, kad didžiausios vertybės – vaikų atsisako vis daugiau šeimų, motyvuodamos tuo, kad vaikus išlaikyti yra labai brangu, o ypač kai jie auga. Manoma, kad ši vertybė yra labai svarbi dorų, daugiavaikių šeimų tėvams, dėl vaikų atsisakiusiems karjeros, geresnės padėties visuomenėje. Organizuojant tyrimą buvo numatyta ištirti šeimos gyvenimo organizavimą ir vaikų auklėjimo galimybes 20 dorų daugiavaikių šeimų nustatant sėkmingo auklėjimo prielaidas

Pirmame tyrimo etape, pateikiant **anketas**, buvo apklausti ikimokyklinių ir mokyklinių įstaigų pedagogai, ugdantys **20-ies** tyrime dalyvavusių pilnų daugiavaikių šeimų vaikus. Tyrimas buvo organizuojamas norint nustatyti minėtų šeimų vaikų bendravimo su pedagogais ir bendraamžiais ypatumus, jų elgesį ugdymo institucijose, sužinoti vaikų teigiamus ir neigiamus charakterio bruožus (savybes), išsiaiškinti ar dažnai ir kokiais klausimais tėvai domisi bendraudami su pedagogais, susipažinti su vaikų mokymosi rezultatais ir mokymosi sunkumais, su kuriais susiduria vaikai. Siekiant įvertinti sėkmingo auklėjimo prielaidas, anketoje buvo pateikti klausimai apie vaiko šeimos materialines sąlygas, tėvų ir vaikų dvasinį ryšį. Pedagogams buvo pateiktos **52** anketos ir surinkta informacija leido daryti kai kurias išvadas vaikų iš daugiavaikių šeimų auklėjimo ypatumams nustatyti.

Antrame tyrimo etape **interviu** metodo pagalba buvo kalbama su daugiavaikių šeimų tėvais (tėčiais ir mamomis) apie tai, kokiose šeimose jie augo, kokias vertybes atsinešė iš savo šeimos ir kokias vienas kitame įžvelgė kurdami savo šeimas. Domėjimasis šeimų gyvenimo organizavimu, tradicijomis, vaikų auklėjimo ypatumais, padėjo įvertinti auklėjimo stilių ir metodus, vyresnių vaikų nusikalstamumo prevencines galimybes. Atviro pokalbio metu šeimos turėjo galimybę atskleisti valstybės šeimos politikos trūkumus, teikti pasiūlymus kaip spręsti daugiavaikių šeimų klausimus.

Trečiame tyrimo etape susipažinimas su **20-ies socialinės rizikos šeimų**, auginančių 4 ir daugiau vaikų, bylomis Vaikų teisių apsaugos tarnyboje, suteikė galimybę sužinoti jų požiūrį į šeimos gyvenimo organizavimą ir auklėjimą. Lyginamoji analizė atskleidė skirtumus ir leido padaryti išvadas.

Dokumentų analizė padėjo įvertinti socialinę daugiavaikės šeimos padėtį visuomenėje, pajamas, pašalpas, socialines lengvatas teikiamas šeimai, susipažinti su įsidarbinimo,

šeimų rėmimo ir būsto įsigijimo problemomis. Tai suteikė galimybę nustatyti dorų daugiavaikių šeimų padėties visuomenėje statusą ir kriterijus, pagal kuriuos jos vertinamos visuomenėje.

Stebėjimo metodas suteikė galimybę įvertinti šeimų gyvenimo ir vaikų auklėjimo juose prioritetus, palyginti daugiavaikės šeimos gyvenimo organizavimo ypatumus su socialinės rizikos šeimomis.

2.2. Vaikų iš daugiavaikių šeimų tyrimo ugdymo institucijose ypatumai

Kadangi šeima nėra izoliuota, auklėjant ir mokant augantį žmogų, vaikų darželis ir mokykla vykdo svarbias, asmenybę formuojančias funkcijas. Abi šios įstaigos atlieka darbus, kurių neišgali imtis šeima. Jos papildo auklėjimą ir lavinimą šeimoje ir remiasi jos pastangomis, indėliu. Kaip ir šeimoje, susiklosčius tam tikroms sąlygoms, darželyje ir mokykloje vaikai gali įvairiai elgtis: būti paklusnūs, mandagūs arba agresyvūs. Manoma, kad ugdymo institucijose pasireiškia iš šeimos atsinešti charakterio bruožai, savybės, elgesio ypatumai, todėl organizuojamas tyrimas padeda tai išsiaiškinti ir nustatyti sėkmingo arba nesėkmingo auklėjimo šeimoje ypatumus.

Pedagogų pastebėjimai ir atsakymai į anketoje pateiktus klausimus, leido įvertinti vaikų iš daugiavaikių šeimų auklėjimo rezultatus.

Vaikų elgesys ugdymo institucijoje bendraujant su pedagogais ir bendraamžiais

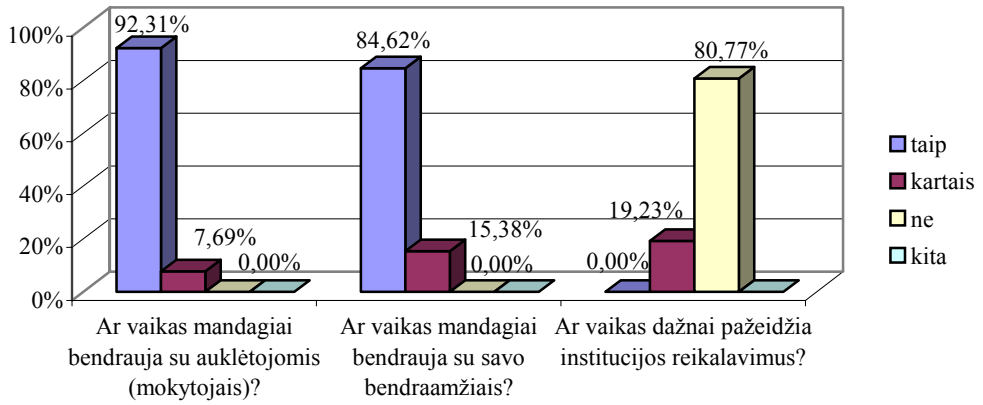

3 pav. Vaikų elgesys ugdymo institucijoje bendraujant su pedagogais ir bendraamžiais

Atlikto tyrimo rezultatai rodo, kad vaikai ugdymo institucijoje jaučiasi gerai, pedagogai yra patenkinti vaikų elgesiu ir bendravimu su jais ir bendraamžiais. 92,31% vaikų mandagiai bendrauja su mokytojais (auklėtojais), 84,62% - mandagiai bendrauja su bendraamžiais (3 pav.). Geri tyrimo rezultatai rodo, kad tėvai dorai auklėja savo vaikus, moko juos būti mandagiais, gerais su jų aplinkoje esančiais žmonėmis.

Kaip žinia, kiekviena institucija turi savus reikalavimus, todėl jų laikymasis privalomas visiems ugdytiniams. Remiantis anketinio tyrimo duomenimis, teigiame, kad institucijos reikalavimų *nepažeidžia* 80,77% ugdytinių, *kartais pažeidžia* 19,23% vaikų.

Nagrinėjant anketinius duomenis, buvo pastebėta, kad 7,69% ir 15,38% *kartais* mandagiai bendraujančių su pedagogais ir bendraamžiais 19,23% vaikų, *kartais* pažeidžiančių institucijos reikalavimus, sudarė vyresnių klasių berniukai. Manytina, kad nedidelis procentas pastarųjų vaikų leidžia daryti prielaidą, kad juos veikianti aplinka sudaro apgaulingą įspūdį, kad kartais galima pasielgti ne pagal institucijoje ir bendravimo su pedagogais ir bendraamžiais priimtus reikalavimus. Paauglių santykiai su juos supančia aplinka yra prieštaringi, todėl ir bendravime ir elgesyje matomos permainos reikalauja iš tėvų ir iš pedagogų supratimo ir tolerancijos.

Teigiamų ir neigiamų charakterio bruožų ir savybių analizė

Manytina, kad doroje daugiavaikėje šeimoje vaikai susiformuoja daug teigiamų charakterio bruožų ir savybių. Teigiama patirtis šeimoje išmoko žmogiškųjų santykių, pagarbos, kadangi vaikų pirmieji mokytojai- tėvai moko juos sutarti su kitais žmonėmis, draugauti, mylėti, gerbti kitus, būti tolerantiškiems, to jie mokosi padėdami vieni kitiems. Daugelis tėvų laiko aukščiausia vertybe sąžiningumą ir moko vaikus sakyti teisybę, nevogti, laikytis pažadų. Vaikams ugdomas pareigos jausmas verčia juos būti punktualiais, darbščiais, atsakingais. Augdami didelėse šeimose vyresnieji vaikai paprastai turi daug pareigų, kadangi tėvai ne visada suspėja padaryti visus darbus, todėl šeimos gyvenimą organizuoja taip, kad viskas laiku būtų atlikta ir skirta laiko poilsiui.

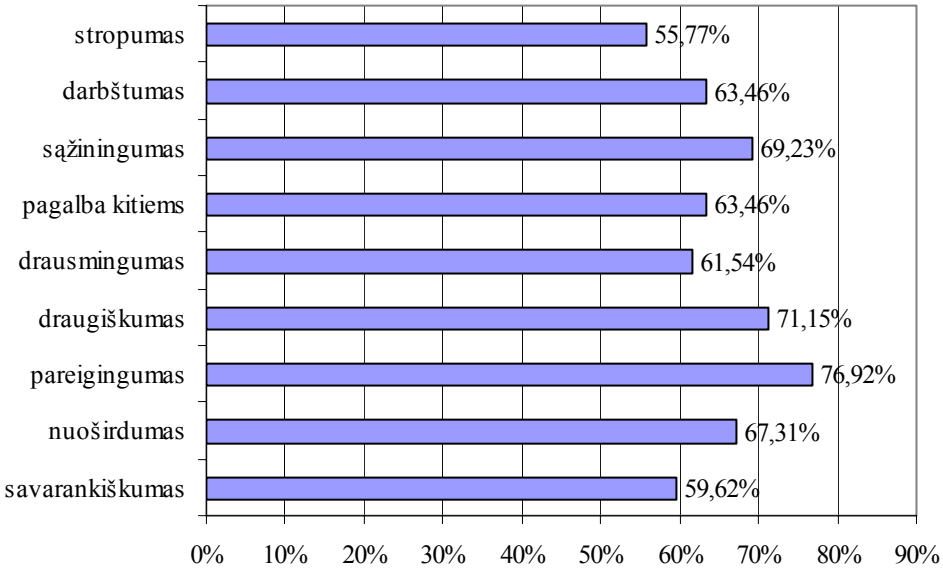

4 pav. Pedagogų įvertinti teigiami vaikų charakterio bruožai ir savybės

Analizuojant tyrimų duomenis paaiškėjo, kad vaikai, augdami daugiavaikėse šeimose, išsiugdė daug teigiamų charakterio bruožų ir savybių. Pažymėtina tai, jog pedagogai vaikuose įžvelgia *pareigingumą* – 76,92%, *draugiškumą* – 71,15*%, sąžiningumą* – 69,23*%, nuoširdumą* – 67,31*%, darbštumą* – 63,46*%, pagalbą kitiems* – 63,46*%, drausmingumą* – 61,54*%, savarankiškumą* – 59,62*%, stropumą* – 55,77% (4 pav.).

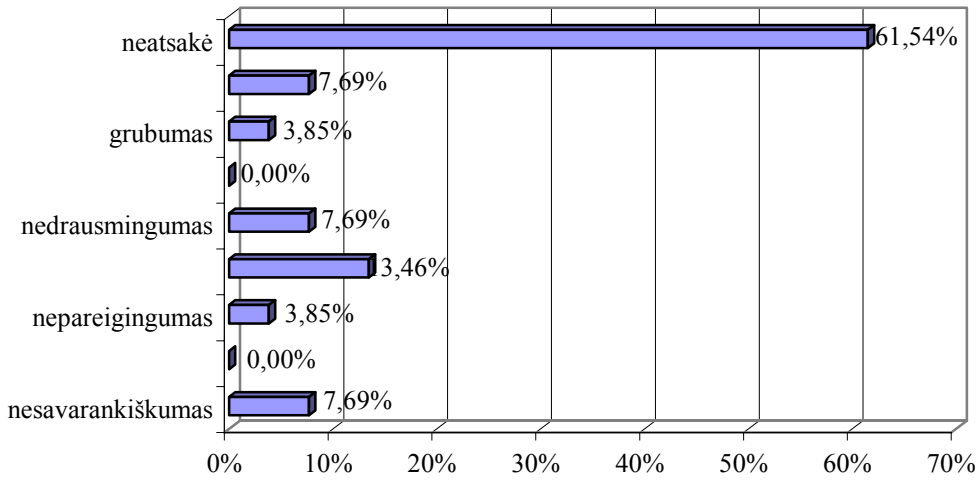

5 pav. Pedagogų įvertinti neigiami vaikų charakterio bruožai ir savybės

Daugelis pedagogų į klausimą apie vaikų neigiamus charakterio bruožus ir savybes t.y. 61,54% neatsakė, 7,69% paminėjo, kad vaikas uždaras, kartais supyksta ir užsisklendžia savyje. Kita dalis atsakymų leidžia daryti prielaidą, kad psichopedagoginio bendravimo šeimoje spragos paliečia vaikų dvasinį pasaulį ir jie išsiugdo kai kuriuos neigiamus charakterio bruožus ir savybes. Pedagogų apklausa parodė, kad vaikai *nedraugiški* – 13,46%, *nesavarankiški* – 7,69%, *nedrausmingi* – 7,69%, *nepareigingi* – 3,85%, *grubūs* – 3,85%, *nenuoširdūs* ir *nesąžiningi – 0%* (5 pav.).

Tėvų ir pedagogų bendravimo aktualijos

Šeima ir mokykla yra dvi pagrindinės ir svarbiausios vaikų auklėjimo institucijos. Vaikui pradėjus lankyti mokyklą į šeimos pradėtą socializacijos procesą įsitraukia mokytojai bei auklėtojai. Manytina, kad tėvai auklėjimo procese dirbdami sąveikoje su mokytojais ir auklėtojais, gali pasiekti gerų rezultatų.

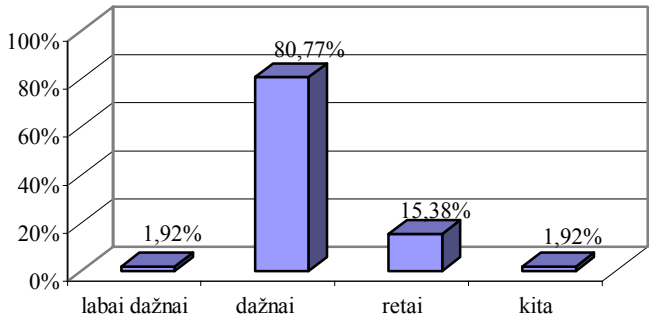

6 pav. Tėvų bendravimas su pedagogais

Tyrimų duomenys parodė, kad tėvai su pedagogais bendrauja *labai dažnai* – 1,92%, *dažnai* – 80,77%, *retai* – 15,38% (6 pav.). Tėvai rūpinasi vaikais, jiems svarbūs įvairūs klausimai, susiję su ugdymu, mokymu, auklėjimu ir kt. Aptarsime kokie klausimai bendraujant su pedagogais aktualiausi. Bendraudami su pedagogais tėvai domisi: *mokymosi pasiekimais* – 88,46%, *elgesio* – 82,69% ,*vaikų santykių su pedagogais* – 57,69%, *ugdymo* – 46,15%, *auklėjimo ir vaikų santykių su bendraamžiais* – 28,85%, *sveikatos* – 15,38% (7 pav.).

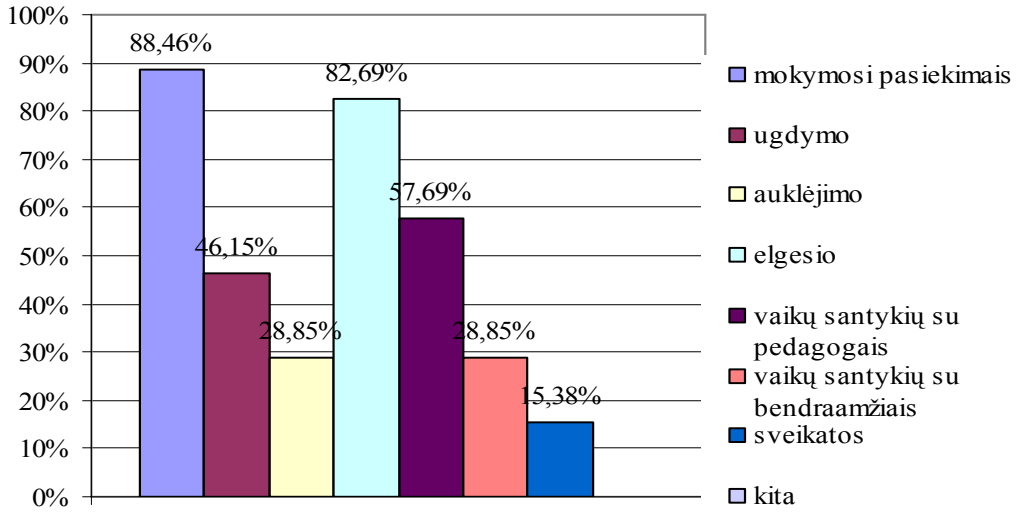

7 pav. Tėvų bendravimo su pedagogais temos

Apibendrinant galima teigti, kad *labai dažnai* bendrauti su pedagogais tėvai neturi galimybių dėl užimtumo, todėl *dažno* bendravimo didelis procentas rodo, kad vaikų ugdymo ir kitos problemos jiems aktualios norint pasiekti geresnių auklėjimo rezultatų.

Manytina, kad tėvams aktualiausi yra mokymosi pasiekimai ir vaikų elgesys mokykloje. Pedagogai įvertino tėvų bendravimą su pedagogais ir jų vaikams pasiūlė įvairių specialistų pagalbą arba paneigė jos reikalingumą.

Vaikų mokymosi rezultatai, sunkumai ir siūloma pagalba

Mokymosi krūvis iš vaikų reikalauja didelių ne tik protinių, bet ir fizinių pastangų. Šeimoje vaikams turi būti sudaromos tinkamos sąlygos mokymuisi ir poilsiui. Daugelis tėvų jas užtikrina ir stengiasi vaikui padėti, tačiau daugiavaikėje šeimoje vaikui anksti tenka mokytis būti savarankiškam. Tai paryškina duomenys gauti tyrime (9 pav.).

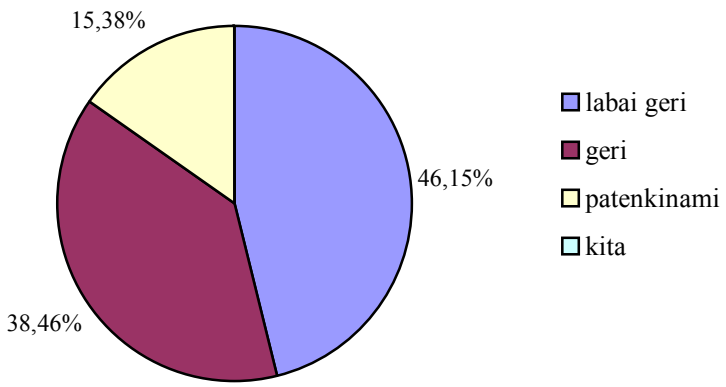

8 pav. Vaiko mokymosi rezultatai

Tyrimo rezultatai rodo, kad vaikų iš dorų daugiavaikių šeimų mokymosi rezultatai yra: *labai geri* – 46,15%, *geri* – 38,46%, *patenkinami* – 15,38% (8 pav.). Galime daryti išvadą, kad didelis procentas vaikų iš daugiavaikių šeimų turi mokymosi motyvaciją, todėl mokosi gerai ir pasiekia gerų rezultatų. Tėvų išugdytas pareigos jausmas padeda mokantis ir derinant laisvalaikį su pareigomis namuose.

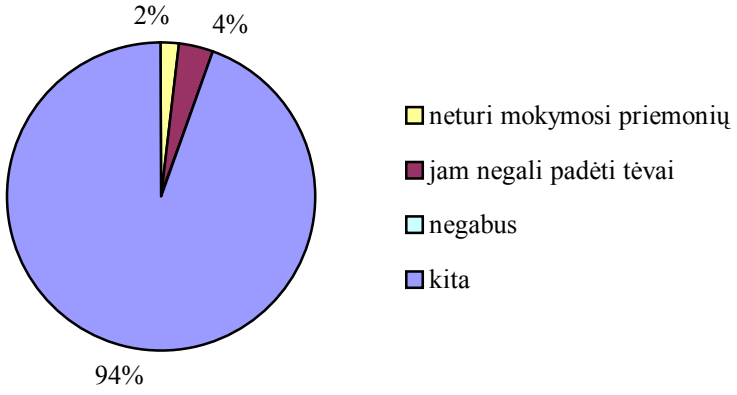

9 pav. Vaiko mokymosi sunkumai

Mokymosi sunkumų pedagogai nepastebėjo 94% , kad vaikui negali padėti tėvai atsakė 4% , kad vaikas neturi mokymosi priemonių - 2% (9 pav.). Nagrinėdami tyrimų duomenis pastebime, kad tėvai stengiasi užtikrinti savo vaikams mokymosi sąlygas, aprūpina mokymosi reikmenimis, domisi mokslo pasiekimais.

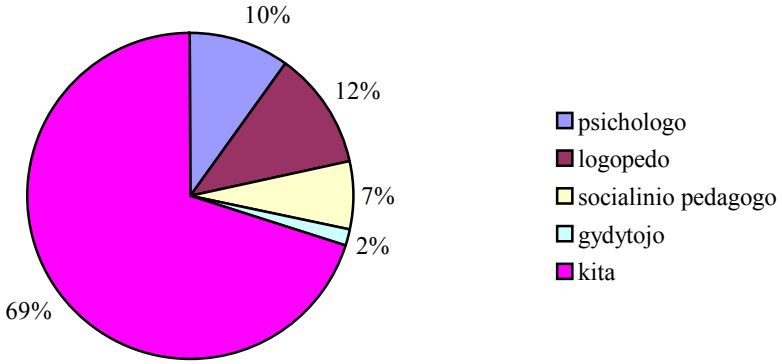

10 pav. Vaikui reikalinga pagalba

Remiantis apklaustųjų pedagogų teigimu, sužinojome, kad vaikams *pagalbos nereikia* - 69%, reikalinga logopedo pagalba – 12%, psichologo – 10%, socialinio pedagogo – 7%, gydytojo – 2% (10 pav.).

Vaiko šeimos materialinės sąlygos

G. Navaičio teigimu nuo ekonominės šeimos padėties labai priklauso jos ryšiai su sociumu bei santykiai pačioje šeimoje. Pajamos, būsto sąlygos, socialinis saugumas sąlygoja šeimos narių socializacijos ypatumus (Navaitis, 1999:89). Nuo vaiko materialinės padėties tiesiogiai priklauso jo ugdymosi galimybės, pasiekimai moksle turiningas laisvalaikis, sveikata. Atlikti tyrimai patvirtina išsakytas teorines mintis. Duomenys rodo, kad pedagogų įvertintos vaikų materialinės sąlygos nėra labai geros.

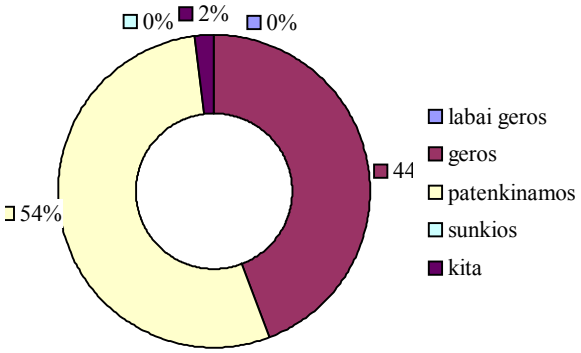

11 pav. Šeimos materialinės sąlygos

Atsižvelgiant į šiandieninėje Lietuvoje gyvenančių daugiavaikių šeimų padėtį, buvo aktualu sužinoti kaip pedagogai vertina vaiko šeimos materialines sąlygas. Kaip ir buvo manyta, kad materialinės sąlygos *labai geros* arba *sunkios* nenurodė nė vienas respondentas (0%), kad jos yra *geros* nurodė -44%, kad *patenkinamos* – 54% respondentų (11 pav.).

Vadinasi galime teigti, kad viena iš sėkmingo auklėjimo prielaidų yra gerų materialinių sąlygų užtikrinimas.

Tėvų ir vaikų dvasinis ryšys

Nė viena vaikų auklėjimo įstaiga negali laiduoti tokio nuoširdaus ir šilto šeimos bendravimo su vaiku ir nepajėgia atstoti jam šeimos aplinkos. Pasak K.Miškinio šeimos gyvenime tiesiogiai ir itin pastebimai reiškiasi visi asmenybės, jos sąmonės savitumai. Bendravimo šeimoje stokos negali pakeisti jokios dirbtinės pedagogikos priemonės. Tik tėvų bendravimo praturtintas vaikas iš šeimos židinio pasisemia dvasinės stiprybės visam gyvenimui (Miškinis, 1993:164). Tėvų ir vaikų dvasinis ryšys užsimezga nuo pat jų

gimimo ir stiprėja arba silpnėja augant. Pastebima, kad kartais, dažniausiai paauglystės laikotarpiu, šis ryšys tarsi susilpnėja.

Kaip žinia, dvasinis ryšys tarp tėvų ir vaikų yra viena iš sėkmingo vaikų auklėjimo prielaidų, todėl buvo svarbu sužinoti pedagogų nuomonę šiuo klausimu. Apklausa parodė, kad tėvų ir vaikų dvasinis ryšys *labai geras* – 26%, *geras* – 46%, *patenkinamas* – 13%. 12% pedagogų nurodė, kad jie nežino apie vaikų ir tėvų dvasinį ryšį (12 pav.).

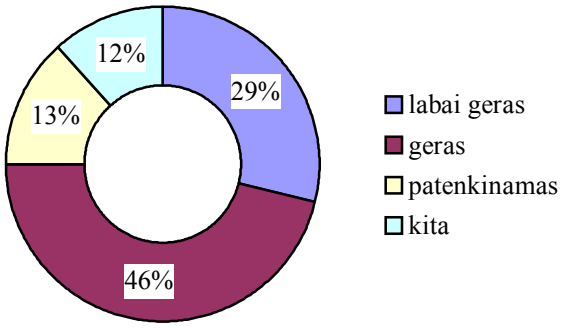

12 pav. Tėvų ir vaikų dvasinis ryšys

Išnagrinėjus anketinės apklausos duomenis, paaiškėjo, kad daugiavaikėje šeimoje tėvų ir vaikų dvasinis ryšys yra nevienodas su toje pačioje šeimoje augančiais vaikais. Manytina, kad šis ryšys su vaiku užsimezga nuo vaiko pradėjimo ar dar ankščiau ir priklauso ar vaikas yra laukiamas. Yra žinoma, kad ne visi vaikai daugiavaikėse šeimose yra planuoti, todėl tokių vaikų ir tėvų santykiai būna komplikuoti, o dvasinis ryšys susilpnėjęs.

2.3. Doros daugiavaikės šeimos gyvenimo organizavimas auklėjant vaikus

Šeima yra vienintelė institucija nuo kurios prasmingo ir darnaus gyvenimo organizavimo priklauso kokį žmogų išaugins kaip jį išauklės. Doros, dvasiškai tvirtos, gyvybingos šeimos įvairiapusiška veikla glaudžiai susijusi su tautos dvasia, kultūra ir tradicijomis. Visi visuomenėje vykstantys pokyčiai atsispindi šeimų gyvenimo būde ir vaikų auklėjime.

Manytina, kad sėkmingas daugiavaikės šeimos gyvenimo organizavimas didele dalimi priklauso nuo šeimos materialinės padėties, tėvų amžiaus, išsilavinimo, jų asmeninės patirties, kurią jie įgijo augdami pas savo tėvus.

Antrame tyrimo etape interviu metu pasidomėjome apie šeimos gyvenimo organizavimą auklėjant vaikus.

Respondentų charakteristika

Interviu apklausoje dalyvavo 40 respondentų (20 tėvų ir 20 motinų) pilnose, daugiavaikėse šeimose auginančių ir auklėjančių keturis ir daugiau vaikų. Išanalizavus respondentų amžių paaiškėjo, kad didžiausią procentą sudaro 40 – 45m. ir 45m. ir daugiau tėvai (po 35%) ir 35 – 40m. motinos (40%) (1 lentelė).

1 lentelė. Respondentų amžius

Amžius	Tėvai		Motinos	
	skaičius	procentai	skaičius	procentai
20-25 m.	0	0	0	0
25-30 m.	0	0	1	5
30-35 m.	1	5	2	10
35-40 m.	5	25	8	40
40-45 m.	7	35	6	30
45 m. ir daugiau	7	35	3	15

Kaip žinia, tėvų pedagoginę kultūrą tam tikra prasme rodo intelektas, išsilavinimas. Aukštesnio išsilavinimo tėvai geriau moka vadovauti vaikų auklėjimui, tačiau pasitaiko atvejų kai labai išsilavinę tėvai patiria didelių auklėjimo nesėkmių arba patiria auklėjimo sėkmę įvairaus išsilavinimo tėvai. Pažymėtina, kad ne visi tėvai dėl susiklosčiusių šeimos aplinkybių galėjo siekti geresnio išsilavinimo, todėl vaikams paaugus ir pradėjus lankyti mokyklą, jiems atsirado tokia galimybė. Apklausa parodė, kad 25% tėvų ir 45% motinų turi aukštąjį, 10% tėvų ir 30% motinų – aukštesnįjį, 40% tėvų ir 15% motinų – specialų vidurinį išsilavinimą (2 lentelė).

2 lentelė. Respondentų išsilavinimas

Išsilavinimas	Tėvų		Motinų	
	skaičius	procentai	skaičius	procentai
Aukštasis	5	25	9	45
Aukštesnysis	2	10	6	30
Spec. vidurinis	8	40	3	15
Vidurinis	4	20	2	10
Nebaigtas vidurinis	1	5	0	0

Išsilavinimas yra viena sėkmingų sąlygų susirasti darbą, tačiau pokalbio su respondentais (motinomis) metu tapo aišku, kad įgytas išsilavinimas po dešimties metų nedarbo (augino vaikus) tapo sudėtinga sąlyga norint rasti darbą, nes turima kvalifikacija nebeatitinka šio laikmečio reikalavimų.

3 lentelė. Vaikų skaičius šeimose

Vaikų skaičius	Respondentų šeimose auga vaikų		Tėvų šeimose augo vaikų		Motinų šeimose augo vaikų	
	skaičius	procentai	skaičius	procentai	skaičius	procentai
Vienas	0	0	0	0	4	20
Du	0	0	8	40	3	15
Trys	0	0	7	35	3	15
Keturi	10	50	1	5	8	40
Penki	4	20	3	15	1	5
Šeši	2	10	1	5	0	0
Septyni	4	20	0	0	1	50

Respondentų šeimose auga 4 vaikai (50%), 5 vaikai ir 7 vaikai (po 20%), 6 vaikai (10%). Dauguma respondentų šeimų augina 5 ir daugiau vaikų (3 lentelė).

Pastebėtina, kad 15 tėvų, įgijusių aukštąjį išsilavinimą, 37 – augę pilnose šeimose, nors vienas iš tėvų augęs kartu su broliais ir seserimis, ryžtasi turėti didelę šeimą ir nebijo sunkumų. 3 respondentai , augę savo šeimose su vienu iš tėvų, teigė, kad jų tėvai mirė, todėl juos auklėjo tik motina arba tėvas. Pilnose, didelėse daugiavaikėse savo tėvų šeimose augę respondentai savo šeimose gyveno gana sunkiai, nepasiturinčiai, tačiau jiems netrūko šilumos ir meilės, daugelis iš jų įgijo gerą išsilavinimą, todėl turi darbą. Tėvai jiems įdiegė svarbiausias bendražmogiškas vertybes: darbštumą, sąžiningumą, pareigingumą.

Bendražmogiškų vertybių svarba šeimos gyvenime

Kaip žinia, šeimoje tėvai pirmieji tampa savo vaikų auklėtojais ir perduoda jiems žmogiškąsias vertybes. Manoma, kad vaikai, nuo pirmųjų dienų patyrę savo šeimos meilę, vieni kitų pagarbą, išmoksta gerbti ir mylėti kiekvieną žmogų, bendrauti ir bendradarbiauti su kitais. K.Miškinis teigia: „Vertybės – tai dalykai, kuriuos asmenybė (ar visuomenė) labiausiai vertina“ (Miškinis, 2003:9). Didžiausią žmogaus vertingumą nulemia jo dorovingumas, todėl tyrime dalyvavusių dorų šeimų puoselėjamos ir savo vaikams diegiamos vertybės yra aukščiausia sėkmingo auklėjimo išraiška.

Siekiant sužinoti kokias vertybes tėvai gali perduoti savo vaikams, tėvų paprašėme nurodyti kokias vertybes jie atsinešė iš savo šeimos ir kokias žmogiškąsias vertybes vienas kitame įžvelgė kurdami savo šeimas.

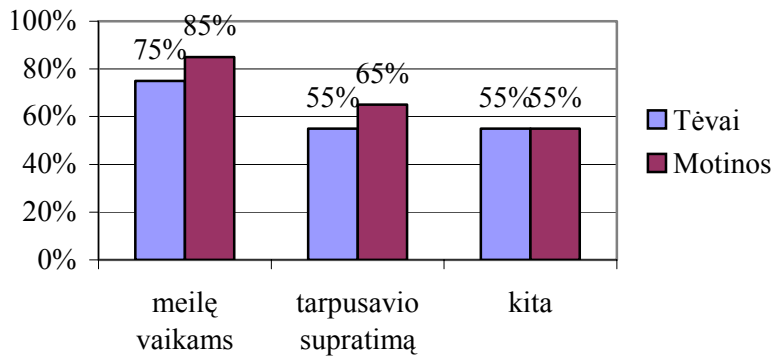

13 pav. Vertybės, įgytos respondentų šeimose

Remiantis tyrimo duomenimis teigiame, kad respondentai (tėvai ir motinos) labiausiai vertina iš savo šeimų atsineštas vertybes: *meilę vaikams* 75% ir 85% , *tarpusavio supratimą* 55% ir 65%, kitas vertybes paminėjo 55% tėvų (13 pav.). Interviu metu respondentai įvardijo svarbias vertybes, kurias jie įgijo savo šeimose ir linkę jas perduoti savo vaikams. Jų manymu, pagarba vaikų savarankiškumui, tvarkingumas, stropumas, ištikimybė, meilė darbui ir žmogui, sąžiningumas, darbštumas, pagarba tėvams, optimizmas, kūrybingumas, meilė grožiui, ūkiškumas buvo svarbios vertybės, kurias jiems diegė jų tėvai.

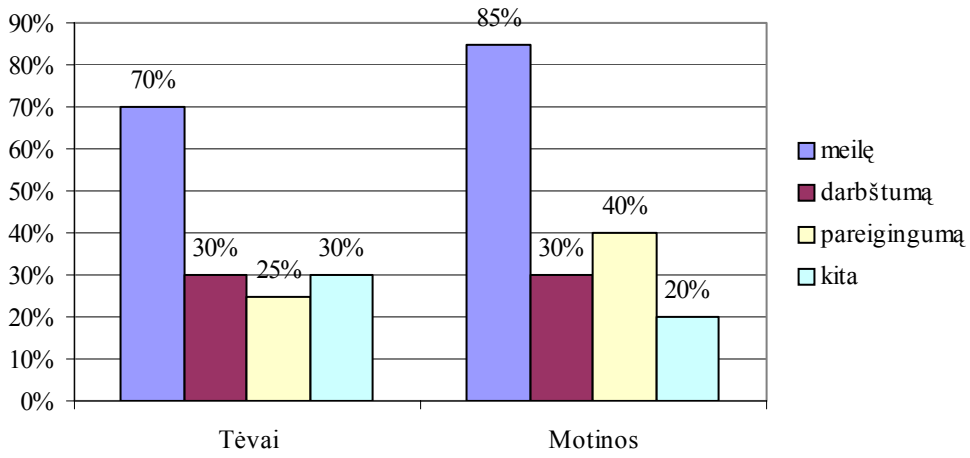

14 pav. Svarbiausios vertybės, kuriant šeimas

Norint išsiaiškinti kas turėjo didžiausią reikšmę respondentams kuriant savo šeimas, paprašėme išvardinti vertybes, kurios jiems tuo metu buvo svarbios. Gauti rezultatai rodo, kad tėvai ir motinos įvardijo *meilę* – 70% ir 85%, *darbštumą* – 30% ir 30%, *pareigingumą* – 25% ir 40% , kitas vertybes paminėjo – 30% ir 20% tėvų (14 pav.). Vienas kitame įžvelgę požiūrių artumą, atsakomybę, žmogiškumą, draugiškumą, taupumą, darbštumą, sąžiningumą, pasitikėjimą, sugebėjimą bendrauti, ištikimybę, jie sukūrė tvirtas šeimas ir augina keturis ir daugiau vaikų.

Manytina, kad tvirta, darni šeima yra viena iš sėkmingo vaikų auklėjimo prielaidų. Kaip teigia M.Gaigalienė tik darnioje, pagarbaus bendravimo aplinkoje, supamas meilės vaikas gali įgyvendinti savo poreikius, perimti dvasines vertybes. Užaugę tokie vaikai vadovaujasi įskiepytomis vertybėmis – meile, tikėjimu ir pasitikėjimu, teisingumu ir sąžiningumu. Šeima atlieka vaiko socializacijos funkciją – gyvendami kartu, vaikai stebi kasdienį tėvų gyvenimą, perima elgesio normas, gyvenimo vertybes, identifikuojasi su būsimu tėvo ir vyro, motinos ir žmonos vaidmeniu (Gaigalienė, 2001:12). Analizuodami perduodamas iš kartos į kartą vertybes , matome kokia tai neįkainuojama ir neišmatuojama patirtis ir tvirtos šeimos garantas.

Šeimos gyvenimo organizavimo ypatumai

Šiandieninė šeima ir jos padėtis visuomenėje skiriasi nuo šeimos, kurioje motina buvo pagrindinė vaikų auklėtoja, o tėvas tik padėdavo jai. Kalbant apie daugiavaikę šeimą, svarbu paminėti, kad esant sunkiai dabartinei ekonominei situacijai, jei turi darbus, dirba abu tėvai, todėl šeimos gyvenimas turi būti organizuojamas tinkamai, sutariant įvairiais klausimais.

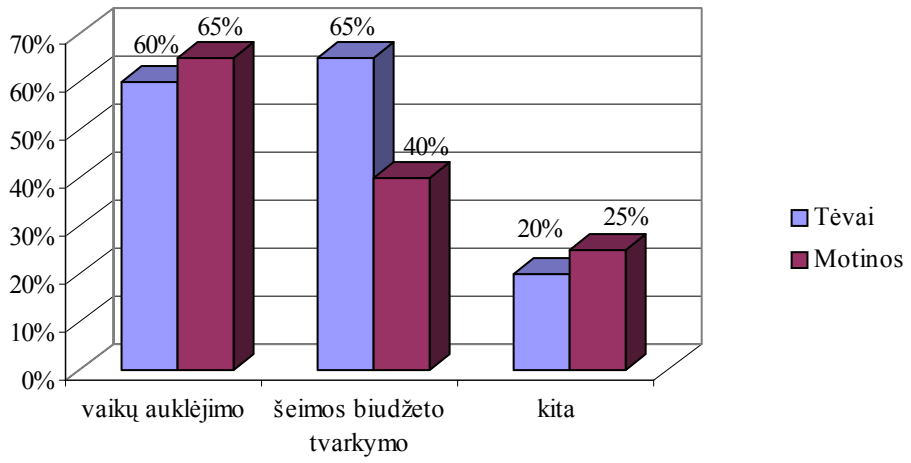

15 pav. Klausimai, kuriais respondentai labiausiai sutaria savo šeimose

Tyrimo metu domėjomės kaip tėvai sutaria vaikų auklėjimo, šeimos biudžeto tvarkymo klausimais. Paaiškėjo, kad tėvai ir motinos vaikų auklėjimo klausimais sutaria 60% ir 65%, šeimos biudžeto tvarkymo – 65% ir 40%, kita - (laisvalaikio praleidimo, namų ūkio tvarkymo, maisto gaminimo) klausimais sutaria 20% ir 25% respondentų (15 pav.).

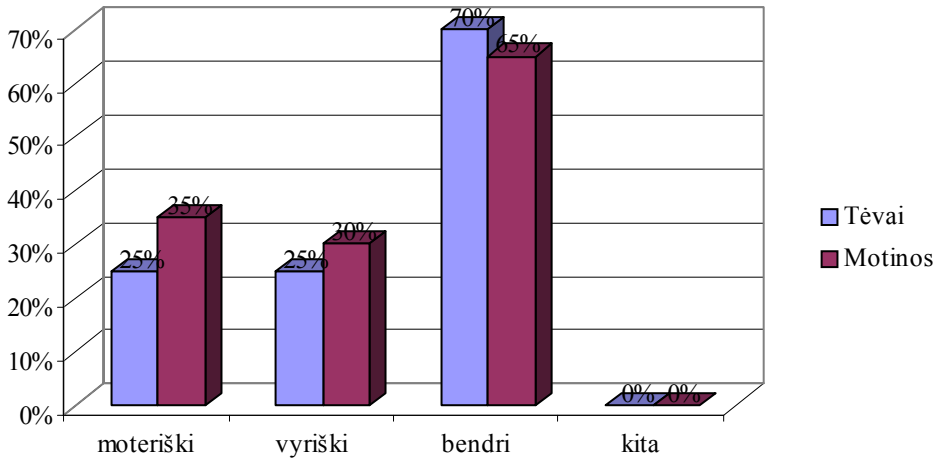

16 pav. Darbų pasiskirstymas respondentų šeimose

Tinkamai organizuojant daugiavaikės šeimos gyvenimą ypač svarbu tinkamai pasiskirstyti darbais. Kaip ir buvo manyta, dauguma respondentų (tėvų ir motinų) atsakė, kad darbai šeimoje yra bendri 70% ir 65%, kai kurie respondentai paminėjo, kad šeimoje yra tik moteriški darbai – 25% ir 35%, tik vyriški – 25% ir 30% (16 pav.).

Apibendrinant galime teigti, kad darniai ir bendrai dirbdama visus namų ūkio darbus, šeima daugiau laiko skiria laisvalaikiui, esant bendrai nuomonei, šeima sutaria vaikų auklėjimo, šeimos biudžeto tvarkymo ir laisvalaikio praleidimo klausimais.

Šeimos tradicijos

Pasak K.Miškinio lietuvių šeimos tautinės tradicijos, ilgus amžius puoselėjamos valstiečių ir perduodamos iš kartos į kartą, buvo grindžiamos paprotine teise, per šimtmečius išsikristalizavusiomis moralės normomis, glaudžiai susijusiomis su liaudies kūryba, pasaulėjauta. Joms didelį poveikį darė visuomenės socialiniai, ekonominiai bei kultūriniai poslinkiai, visų pirma Lietuvos kaime (Miškinis, 2003:48). Yra žinoma, kad lietuvių liaudies tradicijų puoselėjimas ir perdavimas iš kartos į kartą buvo svarbus auklėjamasis ir teigiamų emocijų veiksnys, skatinantis vaikus puoselėti tradicijas ir papročius ir perduoti juos savo vaikams.

Sovietiniais metais daugumos tradicijų buvo atsisakyta prievarta, tačiau prasidėjus tautinio atgimimo laikotarpiui jos vėl tapo prasminga šeimos gyvenimo dalimi, dvasingumo ugdymo sąlyga. Todėl interviu metu buvo svarbu sužinoti kokios tradicijos yra daugiavaikėse šeimose ir iš kur tėvai jas išmoko kurti.

4 lentelė. Šeimos tradicijos

Šeimos tradicijos	Tėvai		Motinos	
	skaičius	procentai	skaičius	procentai
Visų lietuvių švenčių šventimas	3	1	5	25
Katalikiškų švenčių šventimas	19	95	16	80
Visų šeimos narių gimtadienių šventimas	7	35	8	40
Vaikų gimtadienių šventimas	2	10	2	10
Išvykos į gamtą	9	45	9	45
Prosenelė rugsėjo mėn. lanko vaikaičius	1	5	1	5
Šeimos giminių suvažiavimas	1	5	1	5
Sekmadienį visa šeima sportuoja	1	5	1	5
Kiekvienais metais važiuoja į atlaidus	1	5	1	5

Apklausos metu tėvai ir motinos teigė, kad jų šeimose yra švenčiamos visos lietuvių šventės 1% ir 25%, katalikiškos šventės 95% ir 80%, visų šeimos narių gimtadieniai 35% ir 40%, vaikų gimtadieniai 10% ir 10%, organizuojamos išvykos į gamtą 45% ir 45% (4 lentelė). Nežymus procentas apklaustųjų turi savas šeimos tradicijas: rugsėjo mėnesį prosenelė aplanko vaikaičius, visa šeima važiuoja poilsiauti prie jūros, vyksta į giminių

suvažiavimus, lanko kapines per vėlines, važiuoja į atlaidus, sportuoja sporto salėje, dalyvauja sveikuolių „Ruonių“ ir sporto šventėse.

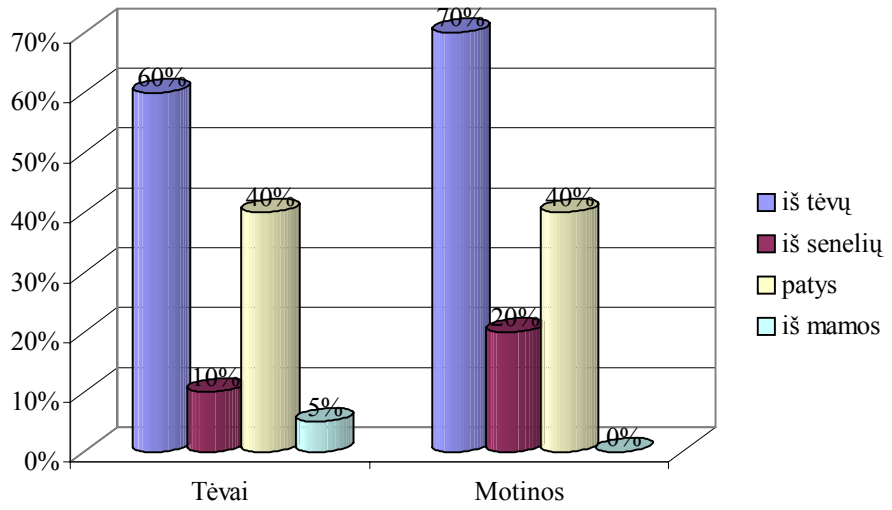

17 pav. Iš kur respondentai išmoko kurti tradicijas

Dauguma apklaustųjų respondentų (tėvai ir motinos) šeimos tradicijas išmoko kurti iš tėvų 60% ir 70%. Kita dalis tėvų (tėvų ir motinų) tradicijas savose šeimose kūrė patys 40% ir 40%, jas perėmė iš senelių 10% ir 20%, iš mamos - 5% (17 pav.).

Apibendrinant galime teigti, kad katalikiškos šventės: Kūčios, Kalėdos ir Velykos su ritualinėmis apeigomis yra pagrindinės daugiavaikės šeimos šventės, kurių šventimo tradicijas perduoda tėvai. Visi respondentai (tėvai) nurodė, kad krikščioniškai auklėja savo vaikus, todėl katalikiškas šventes švenčia didžioji dalis respondentų šeimų.

Vaikų auklėjimas šeimoje

Kaip žinia, vaikų auklėjimas prasideda artimiausioje aplinkoje – šeimoje. Manoma, kad pirmasis tėvų auklėjimo tikslas – pažinti vaiką, jo galimybes. Vaikų auklėjimas šeimoje buvo ir tebėra grindžiamas asmenine tėvų patirtimi. Kad auklėjamoji veikla būtų sėkminga, būtinas tėvų bendradarbiavimas ir sutarimas, todėl interviu metu buvo pasidomėta apie abiejų tėvų auklėjimo nuostatas, būdus, stilių, bausmes, vaikų tarpusavio santykius daugiavaikėse šeimose.

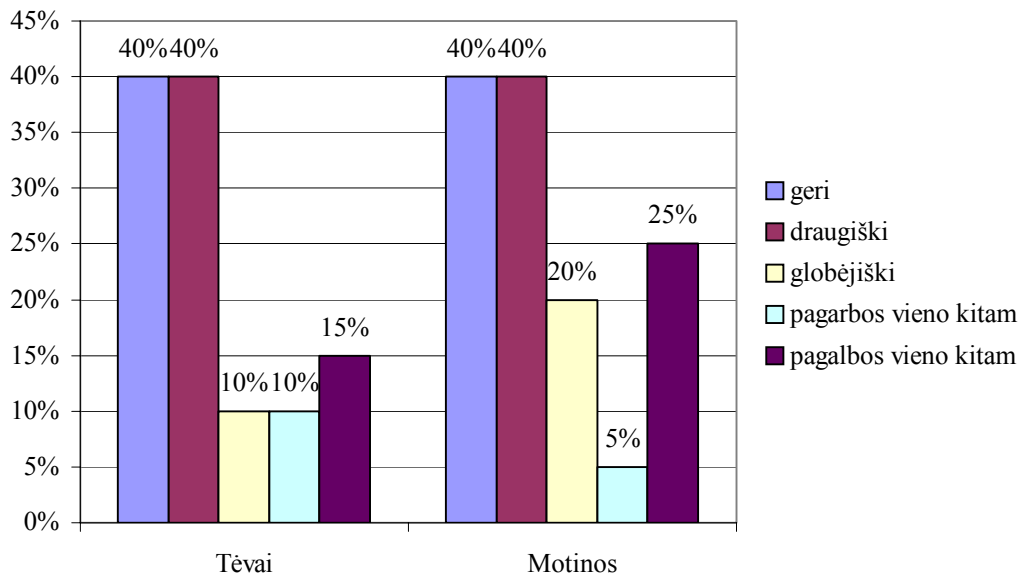

18 pav. Santykiai tarp vaikų respondentų šeimose

Remiantis respondentų (tėvų ir motinų) apklausa galime teigti, kad santykiai tarp vaikų daugiavaikėse šeimose yra geri – 40% ir 40% , draugiški – 40% ir 40%, globėjiški – 10% ir 20% pagarbos vieni kitiems – 10% ir 5%, pagalbos vieni kitiems 15% ir 25% (18 pav.). Tėvų ir motinų nuomonė įvardinant vaikų tarpusavio santykius pirmais teiginiais sutampa, o kitais mažai skiriasi. Interviu metu respondentai paminėjo, kad šeimose tarp brolių ir seserų būna kivirčų.

Teigtina, kad natūrali vaiko socialinė aplinka yra šeima ir visų pirma kiti vaikai joje (broliai ir seserys). Remiantis atskirais pastebėjimais galime teigti, kad šeimoje vaikas turi apginti savo vietą, kuri jam atitenka pagal amžiaus rangą. Tai pirmoji savęs įtvirtinimo socialinėje plotmėje mokykla, ji subrandina socialinį vaiko charakterį, išliekantį dažniausiai iki gyvenimo pabaigos.

Interviu metu respondentai pripažino, kad vyriausi vaikai šeimoje naudojasi savosios vertės pajautimu, viduriniesiems vaikams tenka už save pakovoti, o pagrandukai laukia pagalbos ir pamaloninimo. Yra žinoma, kad rūpestis mažaisiais, nes tėvai būna užsiėmę, gali gana sėkmingai teigiamai paveikti santykius tarp vaikų daugiavaikėje šeimoje, jei tėvai su visais vaikais elgsis vienodai, neišskirdami ir nelygindami vienų su kitais.

Kaip žinia, vaikų auklėjimo stilius gali sutapti, jei abu tėvai savo šeimose buvo auklėjami panašiai, arba nesutapti, jei pastarieji patyrė kitokį auklėjimą ir vadovavimo šeimai būdą. Auklėtojų (tėvo ir motinos) asmeninės savybės taipogi lemia auklėjimo stilių

ir jeigu tėvai neprisitaiko vienas prie kito auklėjant vaikus, konfliktiškas šeimos požiūris turi neigiamos įtakos šiam procesui.

Norėdami sužinoti tėvų nuomonę šiuo klausimu, interviu metu pasidomėjome kokius auklėjimo būdus labiausiai jie vertina.

5 lentelė. Labiausiai respondentų vertinami auklėjimo būdai

Auklėjimo būdai	Tėvai		Motinos	
	skaičius	procentai	skaičius	procentai
Griežtas nurodymas	8	40	4	20
Viską leidžiant	1	5	1	5
Įsiklausius į vaiko poreikius ir norus	12	60	20	100

Remiantis respondentų (tėvų ir motinų) apklausa galime teigti, kad tėvai auklėja vaikus *griežtu nurodymu* – 40% ir 20%, *viską leidžiant* – 5% ir 5%, *įsiklausius į vaiko poreikius ir norus* – 60% ir 100%. Tyrimu nustatyta, kad tėvai labiau vertina *griežtą* auklėjimo būdą, motinos - *įsiklausimo į vaiko poreikius ir norus* (5 lentelė). Z.Bajoriūno teigimu vyraujantys vaiko auklėjimo stiliai yra trys: autoritarinis, liberalus ir demokratinis. (Bajoriūnas, 1997:269). Todėl galime teigti, jog daugiavaikėse šeimose tėvai naudoja **autoritarinį,** o motinos pripažįsta **demokratinį** vaiko auklėjimo stilių. Tėvai ir motinos (5%) pažymėjo, kad pripažįsta auklėjimą *viską leidžiant* t.y. **liberalų** vaikų auklėjimo stilių.

Remiantis pedagogų, daugumoje teigiamais, vaikų iš daugiavaikių šeimų elgesio, bendravimo su mokytojais (auklėtojais) ir bendraamžiais įvertinimais, galime teigti, kad tėvai vertindami skirtingus auklėjimo stilius, auklėjimo procese derinasi vienas prie kito, todėl vaikus auklėja sėkmingai.

6 lentelė. Respondentų šeimose vaikams taikomi auklėjimo metodai

Auklėjimo metodai	Tėvai		Motinos	
	skaičius	procentai	skaičius	procentai
Įtikinimo	6	30%	11	55%
Įpratinimo	12	60%	12	60%
Pavyzdžio	8	40%	12	60%
Draudimų ir bausmių	6	30%	7	35%
Skatinimo	9	45%	9	45%

Tyrimo metu respondentų pasidomėjome kokius auklėjimo metodus jie taiko auklėdami savo vaikus ir nustatėme, kad tėvai ir motinos *vaikus įtikina* – 30% ir 55%, *įpratina* – 60% ir 60%, auklėja *pavyzdžiu* – 40% ir 60%, *draudimais ir bausmėmis* – 30% ir 35%, *skatinimu* – 45% ir 45% (6 lentelė). Pastebėtina, kad tėvų ir motinų nuomonės sutampa ir jie vaikus vienodai auklėja įpratinimo ir skatinimo metodais. L.Jovaiša teigia, kad įpratinimo metodas yra veiksmingas, kadangi pratinimo priemonė – režimas reguliuoja darbo ir poilsio laiką (Jovaiša, 1995:226). Manytina, kad šio metodo vieningas taikymas ir jo būdu formuojamas įprotis nuosekliai dirbti, atlikti savo pareigas yra viena iš sėkmingo auklėjimo sąlygų.

Skatinimo metodo taikymas pedagogikos atstovų nuomone vertinamas prieštaringai. Jį naudojant siekiama vaikuose pastebėti geąsias savybes, akcentuoti jas ir skatinti toliau tokiu būdu elgtis. Pagal kitą požiūrį, nuolat giriamas ir skatinamas vaikas, turi nuolat stengtis, įtempti visas jėgas, o kartais patirti nesėkmę. Tačiau daugiavaikėje šeimoje tėvui ir motinai vieningai taikant šį metodą, vaikai labai stengiasi ir auklėjimo procese jis atneša sėkmę.

Pavyzdžio metodas, kurį taiko 40% tėvų ir 60% motinų (6 lentelė), labai reikšmingas besiformuojančiai vaiko asmenybei. Šeimoje vyraujanti gera aplinka, šilti tėvų tarpusavio santykiai ir asmeninis tėvų pavyzdys sąlygoja sėkmingą auklėjimą daugiavaikėje šeimoje.

Profesorius L.Jovaiša pataria tėvams jau žaidžiančius vaikus pratinti būti darbščiais ir pareigingais, o vėlesniais metais vis labiau įtraukti juos į šeimos buities darbus. Interviu metu buvo siekiama sužinoti ar darbinis auklėjimas yra vienas iš pagrindinių sėkmingo auklėjimo prielaidų. Pokalbio metu tėvai įvairiai vertino darbinio auklėjimo svarbą, motyvuodami tuo, kad vaikas kuo ilgiau turi džiaugtis vaikyste, nes patys tėvai vaikystėje daug dirbo, tačiau dauguma respondentų (tėvų ir motinų) 80% ir 70% atsakė teigiamai (7 lentelė).

7 lentelė. Ar darbinis auklėjimas yra vienas iš pagrindinių sėkmingo auklėjimo prielaidų ?

	Tėvai		Motinos	
	skaičius	procentai	skaičius	procentai
Taip	16	80	14	70
Kartais	4	20	6	30
Nežinau	0	0	0	0

Du auklėjimo metodus psichologai laiko netikusiais – fizines bausmes ir leidimą elgtis taip, kaip vaikas užsigeidžia. Kaip žinia, tėvai turėtų nuosekliai laikytis savo žodžio, nes kitaip rizikuoja sumenkinti savo autoritetą. Su respondentais kalbėdami apie bausmes norėjome sužinoti ar jie dažnai baudžia savo vaikus.

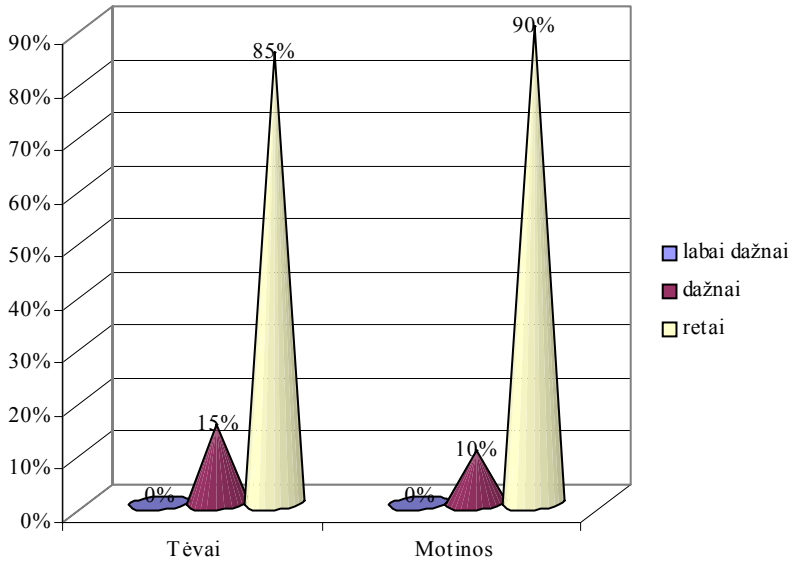

19 pav. Kaip respondentai baudžia savo vaikus

Tyrimu buvo nustatyta, kad *labai dažnai* nė vienas iš tėvų nebaudžia savo vaikų, *dažnai* baudžia savo vaikus 15% tėvų ir 10% motinų, *retai* vaikus baudžia 85% tėvų ir 90% motinų (19 pav.).

Į klausimą ar tėvai domisi vaikų pasiekimais respondentai (tėvai ir motinos) teigė, kad labai domisi 30% ir 70%, iš dalies – 45% ir 30%, retai – 25% ir 0% (20 pav.). Remiantis tyrimo rezultatais galime teigti, kad motinos daugiau negu tėvai domisi vaikų pasiekimais.

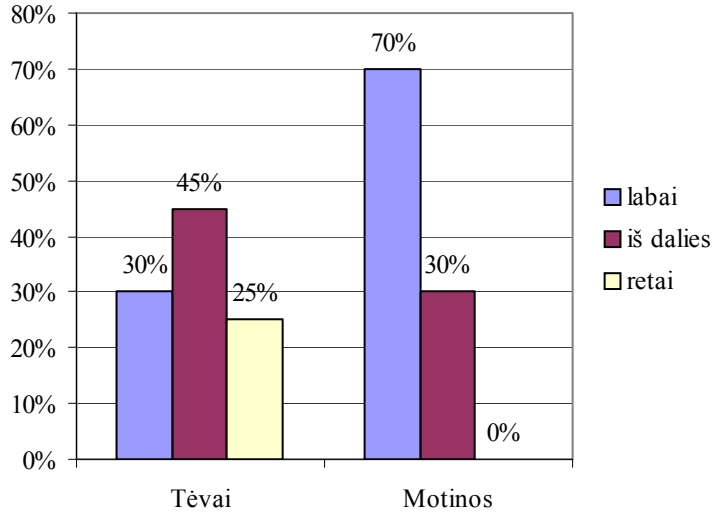

20 pav. Ar respondentai domisi vaikų pasiekimais?

Dabartiniu metu susirūpinimą kelia vaikų ir paauglių nusikalstamumas. Kaip rodo tyrimų duomenys, didelę įtaką paauglių vertybių formavimuisi ir agresyviam elgesiui daro televizija (Karta pavojuje, 2001:40). J.Rumpf teigia, kad agresijos ir smurto priežastimi pirmiausia laikomos visuomeninės sąlygos – nedarbas, priklausomybė nuo kitų arba bejėgiškumo ir įniršio jausmas dėl visuomeniniu (ūkiniu, politiniu) požiūriu patirtos skriaudos (Rumpf, 2004:17).Manytina, kad visos šios priežastys gali įtakoti agresijos ir nusikalstamumo apraiškoms, ypač socialinės rizikos šeimose.

Interviu su respondentais metu pasidomėjome kodėl jų šeimų vyresnieji vaikai nepasuko nusikalstamumo keliais. Didžioji dalis respondentų paminėjo vaikų užimtumą pagal jų pomėgius (būreliai), tėvų rodomą gerą pavyzdį. Nusikalstamumo prevencijai šeimoje užtikrinti tėvai nurodė įvairias priemones. Jie teigė, kad vaikai mato pasitikėjimą tėvais, auga pilnoje šeimoje ir turi juos mylinčius tėvus, mama daug laiko praleidžia su vaikais, tėvai su vaikais dažnai kalbasi apie tuos, kurie nusikalsta ir paaiškina kodėl taip nereikia daryti ir kokias pasekmės gali būti nusikaltus. Kita grupė respondentų nurodė, kad vaikus pastoviai kontroliuoja, stengiasi, kad vaikų draugais netaptų blogo pavyzdžio bendraamžiai, iš vaikų reikalaujama atsakomybės, vaikai klauso abiejų tėvų griežto žodžio. Respondentai akcentavo darbinio auklėjimo ir katalikiškų vertybių puoselėjimo svarbą.

Visi tėvai teigė, kad žino vaikų lūkesčius ir norus gyvenime, yra su vaikais nuoširdūs ir atviri, vaikai mato pasitikėjimą jais.

Apibendrinus galime teigti, kad sėkmingas vaikų auklėjimas priklauso nuo darnaus visos šeimos narių gero psichologinio bendravimo, prasmingo užimtumo, domėjimosi visomis vaikų problemomis.

Socialinė parama daugiavaikėms šeimoms

Labai pakitusios socialinės, ekonominės sąlygos, rinkos santykiai, smukęs gyvenimo lygis labai nuskurdino šeimas, ypač daugiavaikes. Nemažai šeimų susiduria su dideliais sunkumais ir negali jų įveikti savo jėgomis, todėl joms reikalinga parama.

Socialinė pašalpa skiriama šeimai (vienam gyvenančiam asmeniui), jei jos pajamos per mėnesį yra mažesnės už valstybės remiamas pajamas (t.y. 135 litus vienam nariui) (Socialinė pašalpa..., 2003:3).

Interviu metu norėjome sužinoti ar šeima naudojasi socialinėmis lengvatomis. Tyrimu buvo nustatyta, kad 40% šeimų jomis naudojasi , o 60% šeimų gyvena iš atlyginimų ir pragyvena sunkiai, nes už viską tenka mokėti pačioms (8 lentelė). 10% tyrime dalyvavusių Panevėžio rajono šeimų gauna socialinę paramą ir savo šeimos biudžetą papildo parduodamos miške surinktas gėrybes (gėles, uogas, grybus). Mieste gyvenančios daugiavaikės šeimos daržovių, vaisių ir uogų užsiaugina kolektyviniuose soduose (20%).

8 lentelė. Ar šeima naudojasi socialinėmis lengvatomis?

	Šeima	
	skaičius	procentai
Taip	8	40
Ne	12	60

Manytina, kad abiejų tėvų darbas yra vienas iš svarbiausių ir pagrindinių daugiavaikės šeimos pragyvenimo šaltinių ir tik jis tampa svarbiausiu veiksniu, dabartinės ekonomikos sąlygomis, užtikrinančiu minimalų pragyvenimo lygį. Tačiau reikia pažymėti, kad 30% procentų respondentų šeimų naudojasi socialine pašalpa, 20% - kompensacija už išlaidas būstui šildyti, šaltam ir karštam vandeniui, 35% – nemokamu maitinimu mokykloje, 5% – vienkartine parama metams studentui iš mokymo įstaigos (9 lentelė)

9 lentelė. Kokiomis socialinėmis lengvatomis naudojasi šeima?

Socialinė parama	Šeima	
	skaičius	procentai
Socialine pašalpa	6	30
Kompensacija už išlaidas būstui šildyti, šaltam ir karštam vandeniui	4	20
Nemokamu vaikų išlaikymu ikimokyklinėse įstaigose	0	0
Nemokamu vaikų maitinimu mokykloje	7	35
Vienkartine parama metams studentui iš mokymo įstaigos	1	5

Respondentai, gaunantys socialinę paramą, teigė, kad pašalpų išmokomis nekeliama tėvų savivertė visuomenėje. Į pateiktą klausimą, jei respondentai turėtų įgaliojimus spręsti daugiavaikių šeimų klausimus, ką jie darytų, dauguma tėvų turėjo aiškiai išreikštą nuomonę:

- nepriklausomai ar šeima daugiavaikė, skirti pinigus kiekvieno vaiko išlaikymui;
- nepriklausomai nuo finansinės padėties remti kiekvieną vaiką;
- didinti pašalpas vaikų išlaikymui iki 3 metų;
- remti tas šeimas, kurios atsakingai žiūri į vaikų auklėjimą;
- užtikrinti dorų daugiavaikių šeimų minimalų gerbūvį;
- atsižvelgti į studentų iš daugiavaikių šeimų finansines problemas;
- nuo vaikų skaičiaus, neatsižvelgiant į tėvų pajamas, mažinti mokestį už išlaikymą ikimokyklinėse vaikų įstaigose (5-6 vaikai -25%, 7 ir daugiau vaikų – nemokamai);
- skirti motinoms pašalpas, kad galėtų vaikus auginti iki mokyklos;
- skirti nemokamą maitinimą visiems vaikams iš daugiavaikių šeimų, nepriklausomai tėvų nuo pajamų dydžio;
- nepriklausomai nuo tėvų pajamų dydžio, aprūpinti vaikus vadovėliais;
- suteikti daugiavaikėms šeimoms beprocentinius kreditus įvairioms prekėms įsigyti;
- spręsti daugiavaikių šeimų tėvų įdarbinimo klausimus, kad jiems netektų gyventi iš pašalpų;
- įdarbinti tėvus 4 val. per dieną, kad galėtų daugiau laiko praleisti su vaikais, rūpintis jais.

Lietuvoje nėra kompleksiškai išreikštos šeimos politikos programos, kuri padėtų užtikrinti šeimos poreikius, jų normalų vystymąsi. Šiuo metu šeima ir vaikais rūpinasi kelios institucijos, per kurių veiklą formuojama šeimos politika (21 pav.)

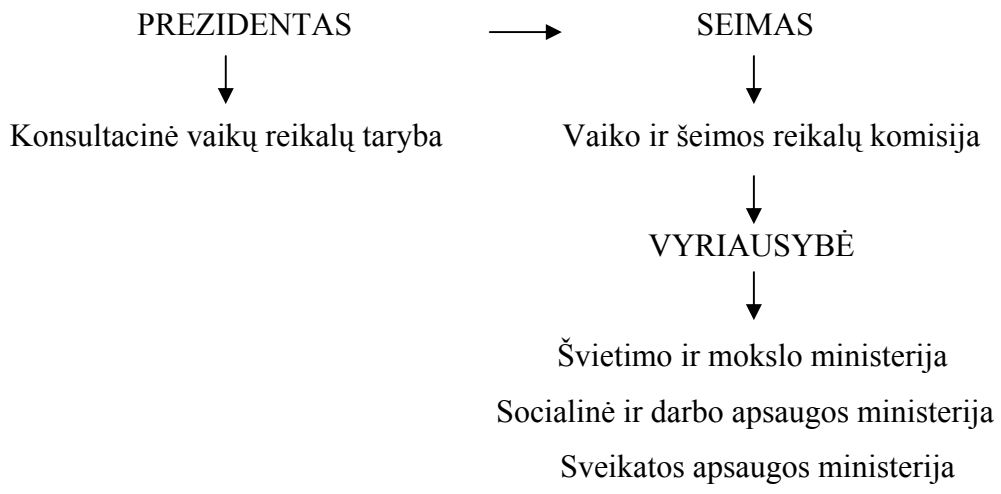

21 pav. Svarbiausios šeimos ir vaikų rūpybos institucijos Lietuvoje

Šalyje nėra vieningos institucijos, kuri rūpintųsi šeima, todėl rengiant įstatymų projektus mažai atsižvelgiama į tyrimų duomenis. Manoma, kad siekiant pagerinti šalies demografinę situaciją, priimtas ir neseniai patvirtintas įstatymo projektas leis pagerinti šeimos biudžetą nuo 2004 liepos 1 dienos už kiekvieną vaiką nuo 3 iki 7 metų mokėti po 0,4 MGL – 50 litų. Daugiavaikėms šeimoms, auginančioms tris ir daugiau vaikų, tokio dydžio išmokos bus mokamos vaikams nuo 3 iki 18 metų. Manytina, kad tokia parama šeimai sietina su Lietuvos naryste ES, padidėjusiomis kainomis būtiniausio vartojimo ir maisto prekėms.

Šeimos politika dorų daugiavaikių šeimų atžvilgiu nėra teisinga socialiniu požiūriu, nes esant sunkiam pragyvenimo lygiui, sunkioms materialinėms sąlygoms, tokiai šeimai sunku išgyventi, sėkmingai auklėti savo vaikus, todėl neabejotina, kad daugelis gali neišlaikyti, degraduoti tuo papildydami socialinės rizikos šeimų grupę.

2.4. Socialinės rizikos šeimų analizė

Vaikų teisių apsaugos tarnyboje buvo išnagrinėtos 20 socialinės rizikos šeimų bylos ir įvertinta padėtis šeimose, auginančiose keturis ir daugiau vaikų. Analizuojant padėtį socialinės rizikos šeimose, nebuvo siekiama atsižvelgti į tėvų amžių, išsilavinimą, vaikų skaičių respondentų šeimose, kuriose jie augo, tradicijas, auklėjimo

stilių ir metodus, kadangi studijuojant bylų medžiagą, tokios informacijos nebuvo galima gauti.

10 lentelė. Socialinės rizikos šeimos sudėtis

Šeimos sudėtis	skaičius	procentai
Pilna šeima	5	25
Vaikus augina vienas iš tėvų	6	30
Gyvena su sugyventiniu	9	45

Pilnose šeimose vaikus auklėja 25% šeimų, 30% – vaikus augina vienas iš tėvų , 45% šeimų yra sugyventinis, dažniausiai vieno ar dviejų jauniausių vaikų tėvas (10 lentelė).

11 lentelė. Socialinės rizikos šeimos pragyvenimo šaltiniai

Šeimos pragyvenimo šaltiniai	skaičius	procentai
Abu tėvai dirba ir gauna pašalpas	2	10
Vienas iš tėvų dirba ir gauna pašalpas	3	15
Gyvena tik iš pašalpų	15	75

Susipažinus su socialinės rizikos šeimų pragyvenimo šaltiniais paaiškėjo, kad net 75% gyvena tik iš pašalpų, 15% – vienas iš tėvų dirba ir gauna pašalpas ir tik 10% – dirba abu tėvai ir gauna pašalpas (11 lentelė). Dėl sunkių pragyvenimo sąlygų, skurdo ir alkoholio vartojimo, daugelis iš jų nemoka už komunalines paslaugas, dėl šių priežasčių šeimos iškeldinamos į mažesnius butus, jų vaikams pablogėja materialinės sąlygos (60% šeimų per mažas gyvenamas plotas).

12 lentelė. Socialinės rizikos šeimos materialinės sąlygos

Šeimos materialinės sąlygos	skaičius	procentai
Geros	0	0
Patenkinamos	4	20
Sunkios	10	50
Antisanitarinės	6	30

Šeimos materialinės sąlygos socialinės rizikos šeimose *sunkios* - 50%, *patenkinamos* – 20%, *antisanitarinės* – 30% (12 lentelė). Skurdas ir netvarka, būtiniausių baldų (lovų, stalų, spintų, indų) ir maisto stygius antisanitarinėse sąlygose gyvenantiems vaikams kelia rimtą pavojų jų sveikatai.

Nagrinėjant socialinės rizikos šeimų bylas teko pastebėti, kad skurdžiose, antisanitarinėse sąlygose augę vaikai nuo 3- 4 metų elgetavo, 7 -8 metų padarė pirmą nusikaltimą, 10 – 12 metų nusikalsta pakartotinai. Girtaujančių tėvų šeimose vaikai jaučiasi nesaugūs (45%), jie būna konfliktų ir barnių liudininkais, kenčia psichologinį smurtą.

M. Barkauskaitė teigia, kad didžiausią skaičių gyventojų vaikų globos įstaigoms duoda asociali šeima (Socialinis ugdymas I, 1999:31). Kaip rodo tiriamų šeimų bylų analizės duomenys net 30% šeimose situacija yra kritiška, nes jų vaikai buvo patekę į vaikų globos namus dėl tėvų girtavimo, nepakankamos priežiūros ir neužtikrinto savo vaikų saugumo.

Buvo pastebėta, kad 15% šeimų tėvų domisi vaikų pasiekimais mokykloje, retkarčiais ateina į susirinkimus, tačiau 85% - dažniausiai nesirūpina vaikais, nesidomi jų pasiekimais, todėl teigtina, kad dėl šių priežasčių vienas ar keli vaikai iš šeimos praleidinėja pamokas, daro nusikaltimus.

Pasak L.Rupšienės, šeimos mikroklimato sutrikimai, nedarnumas tampa ypač rimta vaiko asmenybės anomalijų priežastimi. Šios anomalijos pasireiškia tiek charakterio ypatumais, tiek elgsena, tiek mokymosi veikla bei mokymosi motyvacija (Pedagogika, 2002:147). Vaikai iš socialinės rizikos šeimų neturi tvirto šeimos išugdyto pagrindo, išugdytų šeimoje vertybių, todėl neabejotina, kad nematydami teigiamo tėvų pavyzdžio, jie elgiasi grubiai, kovoja su juos supančiu pasauliu, todėl daro nusikaltimus.

Manoma, kad valstybė neužtikrina teisingos šeimos politikos doroms daugiavaikėms šeimoms, todėl skurdo ir žemo pragyvenimo lygio pasėkoje į socialinės rizikos šeimų gretas įsijungia vis daugiau šeimų, kurių dauguma vaikų patenka į vaikų

globos įstaigas ir tampa visuomenės išlaikytiniais. Globos įstaigos nepajėgia vaikams suteikti reikiamų socializacijos įgūdžių, todėl tokie vaikai, palikę globos įstaigas, nesugeba įsitvirtinti gyvenime, todėl tampa visuomenės išlaikytiniais.

Teigtina, kad tik šeima, dorai auklėjanti savo vaikus, gali suteikti savo vaikams visus reikiamus socialinius įgūdžius, o valstybė ir visuomenė gali turėti dorą ir sveikai mąstantį žmogų, visuomenės ir valstybės pilietį.

Išvados

1. Nagrinėta pedagoginė – psichologinė literatūra rodo, kad sėkmingas vaikų auklėjimas ir ugdymas daugiavaikėje šeimoje priklauso nuo pagrindinių vaidmenų pasiskirstymo tarp šeimos narių, vidinės darnos, tarpusavio supratimo, psichologinio bendravimo, prasmingo užimtumo ir yra ne tik šeimos, mokyklos, tačiau ir visuomenės reikalas.

2. Mokslininkų pastebėjimu, doros, dvasiškai tvirtos, gyvybingos daugiavaikės šeimos įvairiapusiška veikla yra glaudžiai susijusi su tautos dvasia, kultūra ir tradicijomis.

3. Nuo ekonominės daugiavaikės šeimos padėties (pajamų, būsto sąlygų) labai priklauso jos ryšiai su visuomene, vaikų ugdymosi galimybės.

4. Dokumentų analizė rodo, kad vyriausybės vykdoma paramos šeimai politika neturi aiškios strategijos, nenuosekli, vienpusiška, neatstovauja doros daugiavaikės šeimos poreikių, todėl dėl skurdo ir žemo pragyvenimo lygio į socialinės rizikos šeimų grupę įsijungia vis daugiau daugiavaikių šeimų.

5. Remiantis dokumentais ir praktika galime teigti, kad yra doros ir socialinės rizikos daugiavaikės šeimos, tačiau visuomenė visas šias šeimas sutapatina, dėl šeimų materialinių sunkumų taiko socialinę atskirtį, todėl dora daugiavaikė šeima žalojama dvasiškai ir morališkai.

6. Tyrimu nustatyta, kad dora daugiavaikė šeima suteikia savo vaikams visus socialinius įgūdžius, joje vyrauja šilti tėvų ir vaikų tarpusavio santykiai, pastebimas nuoširdus domėjimasis visomis vaikų problemomis, vaikai turi mokymosi motyvaciją, yra pareigingi, darbštūs, draugiški, atsakingi ir greitai tampa savarankiški.

7. Atlikti moksliniai tyrimai ir praktinė veikla leidžia teikti, kad pilnoje daugiavaikėje šeimoje abu tėvai dažniausiai turi vieningas auklėjimo nuostatas, stilių, šeimose puoselėjamos iš senelių, tėvų perimtos tradicijos: visi šeimos nariai kartu dirba, švenčia šventes, poilsiauja, sportuoja, todėl dažnai būna kartu.

8. Pastebėjimai rodo, kad daugiavaikėje šeimoje dažniausiai nedirbanti mama turi daugiau galimybių sustiprinti emocinius ryšius tarp šeimos narių, todėl tokioje šeimoje nuoširdžiai bendraudami jos nariai jaučia vienas kito paramą, sulaukia dvasinės pagalbos ir yra saugūs.

9. Remiantis tyrimų duomenimis, teigiame, kad doroje daugiavaikėje šeimoje sėkmingas vaikų auklėjimas priklauso nuo teisingo visuomenės požiūrio į daugiavaikę šeimą, vyriausybės vykdomos šeimos politikos daugiavaikių šeimų atžvilgiu,

prasmingo šeimos gyvenimo organizavimo ir visapusiško tėvų auklėjamosios galios stiprinimo.

Literatūros sąrašas

1. Aramavičiūtė V. Auklėjimas kaip mokslinio pažinimo objektas // Ugdymo problemos.-1998, T.4, p. 32-42.
2. Aramavičiūtė V. Auklėjimo mokslas: prasmė ir aktualumas (apie prof. L.Jovaišos auklėjimo teorijos darbus) // Dialogas.-1996, p. 4.
3. Aramavičiūtė V. Ugdymo samprata // Pedagogika.-1994, Nr.30, p. 26-48. ISSN 1392-03-40
4. Aramavičiūtė V. Vaikas ir šeima. K.: Šviesa, 1978.-118 p.
5. Bajoriūnas Z. Šeimos dorovinės vertybės // Pedagogika.-1991, Nr.27, p.155-177. ISSN 0202-3326
6. Bajoriūnas Z. Šeimos edukologija.-V.: Joraša, 1997.-297 p. ISBN 9986-663-05-9
7. Bajoriūnas Z. Vaikų auklėjimo šeimoje specifika, tikslas ir uždaviniai // Pedagogika.-1995, Nr.31, p.105-116. ISSN 0202-3326
8. Barkauskaitė M. Humanistinio ugdymo proceso įtvirtinimo ir paauglių saugumo šeimoje bei klasėje sąveika // Pedagogika.-1998, Nr.37, p. 22-28.
9. Barkauskaitė M. Lupeikytė I. Drovių vaikų problema // Ugdymo problemos.-2000, V (XXXII).
10. Barkauskaitė M. Paaugliai: sociopedagoginė dinamika. Monografija.-V.: VPU leidykla, 2001.-133 p. ISBN 9986-869-95-1
11. Barkauskaitė M. Vaikų globa ir rūpyba Lietuvoje atkūrus nepriklausomybę // Socialinis ugdymas I.- Vilnius, 1999, p. 29-52.
12. Barkauskaitė M. Vaikų globos ir rūpybos Lietuvoje istorinės pedagoginės raiškos apžvalga / Marija Barkauskaitė, Viktorija Grikpėdienė. Vilnius, 1998. 53 p.
13. Beresnevičienė D. Banienė L. Tėvų ir vaikų sąveikos įtaka vaikų savivertei // Ugdymo psichologija. 2000m. T 3., Nr.1 p.11-20.
14. Bikulčius J. Šeimyninio gyvenimo darna ir jos išsaugojimo paslaptys: mokomoji knyga. K.: Technologija, 1996.-122 p. ISBN 9986-13-407-2
15. Bitinas B. Bendrosios pedagogikos pagrindai.-V.: VPU leidykla, 1990.-92 p.
16. Bitinas B. Pedagoginės diagnostikos pagrindai.- Vilnius, 2002. 199 p. ISBN 9955-516-26-7
17. Bitinas B. Ugdymo tyrimų metodologija.- Vilnius.: Joraša, 1997.- 245 p. ISBN 9986-663-06-7
18. Brazauskienė E. Vaiko gimtosios kalbos ugdymo šeimoje problemos // Pedagogika.-2002, Nr.57, p. 20-25.

19. Čižiūnas V. Tautinis auklėjimas šeimoje.- Tremties leidykla, 1953.- 220 p.
20. Dapkienė S. Klasės auklėtojas ir tėvai – partneriai. Šiauliai, 2002. 42 p.
21. Gaigalienė M. Rengimo šeimai tendencijos // Pedagogika.- 2000, Nr.43, p. 65-81. ISSN 1392-0340
22. Gaigalienė M. Rengimo šeimai teoriniai ir praktiniai aspektai.- Vilnius, 2001. 50 p. ISBN 9986-869-85-4
23. Gaigalienė M. Šeimos funkcijų tyrimo pedagoginiai aspektai // Pedagogika.- 2002, Nr.60, p. 84-87 ISSN 1392-0340
24. Grigas R. Šeima ir dabarties pasaulis. Vilnius, 1988. 162 p.
25. Grucė R. Šeima ir vaikų auklėjimas. Vilnius, 1994. 372 p. ISBN 9986-410-09-6
26. Jaunimas ir vaikai besikeičiančioje visuomenėje: regioninė monitoringo ataskaita Nr.7.Unisef. Vilnius, 2001. 47 p.
27. Jaunimo balsai : Vaikų ir jaunimo nuomonės tyrimas, Unisef.: Lietuva, 2001. 43 p.
28. Jovaiša L. Hodogetika.- V.: Agora, 1995. 253 p. ISBN 9986-633-04-4
29. Jovaiša L. Pedagogikos pagrindai: Bendroji pedagogika, Auklėjimo teorija T 1./ Leonas Jovaiša, Juozas Vaitkevičius. Kaunas, 1987. 332 p.
30. Jovaiša L. Pedagogikos terminai.- K.: Šviesa, 1993.- 264 p. ISBN 5-430-01871-6
31. Karta pavojuje.- Unisef.: Vilnius, 2001. 60 p.
32. Kličius A. Moterys ir verslas: situacija ir problemos // Lygiateisiškumo keliu.- Vilnius, 2000. p. 47-55.
33. Kličius A. Verslas dabartiniame žmonių gyvenime. Šeima ir gimstamumas Lietuvoje.- Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 1997. p. 222-306.
34. Kvieskienė G., Mockevičienė D. Laisvalaikio reikšmė ankstyvajai prevencijai // Socialinis ugdymas V.- Vilnius, 2002. p. 66-75.
35. Laužikas J. Pedagoginiai raštai.- K.: Šviesa, 1993.- 567 p.
36. Leliūgienė I. Žmogus ir socialinė aplinka,- K.: Technologija, 1997. 301 p. ISBN 9986-13-558-3
37. Liepuonius A. Psichologiniai auklėjimo stiliai // Švietimo naujovės.- 1998, p. 24-27.
38. „Lietuvos moterys amžių sandūroje“: III Lietuvos moterų suvažiavimas [Vilnius, 2000 m. birželio 15 d.]: suvažiavimo medžiaga. Vilnius, 2000. 206 p. ISBN 9955-466-01-4
39. Lietuvos Respublikos valstybės paramos būstui įsigyti ar išsinuomoti įstatymas [žiūrėta 2004-05-10]. Prieiga per Internetą: < http://193.219.130.244/Litlex/LL.DLL >
40. Litvinienė J. Šeima – vaiko ugdymo institucija. Klaipėda, 2002.- 146 p. ISBN 9955-456-64-7

41. LR Konstitucija. Vilnius, 1996. 38-39 str.
42. LR Santuokos ir šeimos kodeksas.- V.: Saulužė,1999. III sk.22 str., IX sk.66 str. ISBN 9986-9168-9-5
43. LR Šeimos teisė.- V.: Saulužė, 2002. ISBN 9986-9168-9-5
44. Maceina A. Pedagoginiai raštai.- K.: Šviesa, 1990.- 764 p. ISBN 5-430-01066-9
45. Makarenka A. Knyga tėvams.- K.: Valstybinė pedagoginės literatūros leidykla, 1952.- 279 p.
46. Makarenka A. Pedagoginiai raštai.- K.: Šviesa, 1987.- 397 p.
47. Martišauskienė E. Žmogaus esmės puoselėjimas ir ugdymo procesas // Pedagogika.- 1994, Nr.30, p. 3-11. ISSN 1392-03-40
48. Matulienė G. Šeimos psichologija.- K.: Technologija, 1997.- 149 p. ISBN 9986-13-531-1
49. Miškinis K. Šeima žmogaus gyvenime.- K.: Aušra, 2003.- 548 p. ISBN 9955-532-25-4
50. Miškinis K. Šeimos pedagogika.- V.: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993. 223 p. ISBN 5-420-01234-0
51. Naujovės socialiniame darbe. Vilnius, 2003. 253 p. ISBN 9986-454-67-0
52. Navaitis G. Lietuvos šeima: psichoterapinis aspektas. Vilnius, 1999. 192 p. ISBN 9986-16-141-X
53. Parancevičius J.S. Tautinis auklėjimas pagal A. Maceiną [žiūrėta 2004-03-24]. Prieiga per Internetą: < http://www.google.lt >
54. Pečkauskaitė M. Motina – auklėtoja.- V.: Presvika, 1998. 156 p. ISBN 9986-805-64-3
55. Perecas M. ir kt. Ką turėtų žinoti tėvai / M. Perecas, B. Minzel, H. Vimeris. K.: Šviesa, 1990. 213 p. ISBN 5-430-00561-4
56. Rumpf J. Rėkia, pešasi, viską gadina.- K.: Šviesa, 2004.- 111 p. ISBN 5-430-03759-1
57. Rupšienė L. Šeimos mikroklimatas kaip moksleivių mokymosi motyvacijos veiksnys// Pedagogika.- 2002, Nr.57, p. 147-150.
58. Rupšienė L. Šeimotyros įvadas: studijų knyga.- Klaipėda, 2001. 193 p. ISBN 9955-456-35-3
59. Socialinė pašalpa ir kompensacijos už būsto šildymą, karštą bei šaltą vandenį. Vilnius, 2003. 14 p.
60. Steinhauer P.D. The Child and his Kamily. Psychological Problems of Child and His Kamily. Macmillan of Kanada, 1977. 187 p.
61. Šalkauskis S. Rinktiniai raštai: Pedagoginės studijos I knyga. Vilnius, 1992. 439 p.
62. „Šeima ir tautos dabartis: tezės septintajam pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziumui“ [Vilnius, 1991 m.]: straipsnių rinkinys. Vilnius, 1997. p. 21.

63. „Šeima ir visuomenės senėjimas- XXI amžiaus problema“: konferencijos rezoliucija. Vilnius, 2002.
64. Šerkšnas A. Lietuviškoji šeima ir charakterio ugdymas // Naujoji Romuva.- 1937, Nr.3 (313), p. 49-51.
65. Švietimo vadybos įvadas: vadovėlis.- K.: Technologija, 1996.- 254 p.
66. Taskinen S. ir kt. Vaikas ir šeima / S. Taskinen, A. Kahkonen, E. Varilo, Vilnius, 1994. p.138.
67. Tijūnėlienė O. Šeima pašauktasis religinio vaikų auklėjimo veiksnys // Acta paedagogica Vilnensia.- 2000, Nr.7, p. 13-19.
68. Tijūnėlienė O. Veikliai tarnavusi šviesos pasauliui. Klaipėda, 1998. 102 p. ISBN 9986-505-67-4
69. Titarenka V. Šeima ir asmenybė.- V.:Mintis, 1980. 142 p.
70. Uzdila J. Dorinis asmenybės ugdymas šeimoje.- V.: Academia, 1993. 192 p.
71. Uzdila V.J. Lietuvių šeimotyra: monografija.- V.: VPU, 2001. 279 p.
72. Užimtumas ir nedarbas [žiūrėta 2004-05-10]. Prieiga per Internetą: <http://www.socmin.lt >
73. Vaiko teisės ir socialinė aplinka [žiūrėta 2004-03-24]. Prieiga per Internetą: <http://www.google.lt>
74. Vaikų ir jaunimo nuomonės tyrimas.- V.: Unisef, 2001. 43 p.
75. Vaitkevičius J. Šeima, kaip socialinio tyrimo objektas // Socialinis ugdymas I.- Vilnius, 1999. p. 81-88.
76. Vaivada R. Ugdomoji tradicijų reikšmė Žemaitės kūryboje vaikams // Pedagogika.- 2002. Nr.60, p. 66-71. ISSN 1392-0340
77. Valstybės žinios, 1994, Nr.89-1706, 1-3 str.
78. Valstybės žinios, 1997, Nr.99-2506, 4 str.-1.
79. Valstybės žinios, 1998, Nr.35-934, 4 str.
80. Valstybės žinios, 2002, Nr.109-4825; Įsakymas Nr.A1-207.
81. Vasiliauskas R. Lietuvių liaudies pedagogika kaip mokomasis dalykas. Vilnius, 2001. 35 p. ISBN 9986-869-79-X
82. Vasiliauskas R. Motina – vaiko ugdytoja liaudies pedagogikoje // Pedagogika.- 1999, Nr.39, p. 55-65. ISSN 1392-0340
83. Vyšniauskaitė A. ir kt. Lietuvių šeima ir papročiai: monografija / A. Vyšniauskaitė, P. Kalnius, R. Paukštytė. Vilnius, 1995. 557 p. ISBN 5-417-00714-5
84. Wilson M.A. Love and family.- USA, 1996. 383 p. ISBNO-89870-607-6

85. Zambacevičienė E.P. Apie tėvų auklėjimo stilių ir jo tyrimą // Studijuojantiems psichologiją. 1 sąsiuvinis.- Šiauliai, 1999, p. 25-32.
86. Zambacevičienė E.P. Auklėjimo stiliaus šeimoje įtaka vaiko adaptacijai mokykloje // Pradinis ugdymas.- 2002, Nr.2, p. 79-83.
87. Žmogaus lytiškumo tiesa ir reikšmė: auklėjimo šeimoje gairės. Kaunas, 2001. 70 p. ISBN-9955-506-00-8
88. Žukauskienė R. Kodėl vaikai neklauso. Vilnius, 2001. 56 p. ISBN 9955-9426-0-6

Summary

The convention of children's rights claims that the main institutions responsible for the child's education and personality development are **family** and school.

The family situation and its development are complicated in Lithuania today: the traditional family qualities are disappearing, low birthrate cannot ensure generation change, and the number of social-risk families and abandoned children is really worrying.

Nowadays big families are considered to be social-risk families. Apart from such families there is a group of families who take complete responsibility for their children, but having in mind the present economical situation are unable to fully provide them.

The most urgent problem in the country is to find ways how to preserve a big family, who would continue Lithuanian traditions and bring up children in that manner.

Problem: Wrong point-of-view on big families able to bring up their children and preserve national traditions in this regard.

The research object is as follows: organization of family life in complete (both parents) families, having four and more children.

The research goal is to analyze educational possibilities and to identify successful educational assumptions.

Tasks:

1. To analyze pedagogical and psychological literature on this regard.

2. To get acquainted with family policy laws, issued by the Lithuanian government.

3. To distinguish features in organizing life in big families.

4. To research educational criteria, traditions, relations and style in big families.

5. To analyze successful educational assumptions.

Methods applied:

Questionnaire was distributed among the teachers teaching children from big families.

Interview. Both parents were interviewed on life organization, problem solving, traditions, etc.

Documentation analysis and watching helped to set the big family status in the society.

In addition 20 files of social-risk families were overlooked for comparison.

The research showed that 40% of the families are socially supported, while 60% of them experience financial difficulties because they live on salaries

The children from big families are responsible, hard working and easily become independent.

Conclusions:

The child's education considerably depends on the family material situation. Wealthier parents can offer much better education and development.

The state does not maintain the fair social policy for big families. Under this condition often good parents find it impossible to educate their children in the best way. There are cases when they become social-risk families.

Klausimynas pedagogams

Gerb. kolegos,

Jums gerai žinoma, kad požiūris į daugiavaikę šeimą yra nevienodas, todėl mes nutarėme moksliniame, magistriniame darbe susipažinti su daugiavaikių šeimų auklėjimo problemomis. Tuo tikslu kviečiame atsakyti į anketoje pateiktus klausimus.

1. **Ar vaikas mandagiai bendrauja su auklėtoja (mokytojais)?**

a) taip;
b) kartais;
c) ne;
d) kita.

2. **Ar vaikas mandagiai bendrauja su savo bendraamžiais ?**

a) taip;
b) kartais;
c) ne
d) kita.

3. **Ar vaikas dažnai pažeidžia institucijos reikalavimus?**

a) taip;
b) kartais;
c) nepažeidžia;
d) kita.

4. **Kokius teigiamus charakterio bruožus ir savybes įžvelgiate vaikuose?**

a) savarankiškumas;
b) nuoširdumas;
c) pareigingumas;
d) draugiškumas;
e) drausmingumas;
f) pagalba kitiems;
g) sąžiningumas;
h) darbštumas;
i) stropumas.

5. **Kokius neigiamus charakterio bruožus ir savybes įžvelgiate vaikuose?**

a) nesavarankiškas;
b) nenuoširdus;
c) nepareigingas;
d) nedraugiškas;

e) nedrausmingas;

f)nesąžiningas;

g) grubus;

h) kita.

6. **Ar tėvai bendrauja su pedagogais ?**

a)labai dažnai;

b) dažnai;

c) retai;

d) kita.

7.**Kokiais klausimais tėvai domisi bendraudami su pedagogais?**

a) mokymosi pasiekimais;

b) ugdymo;

c) auklėjimo;

d) elgesio;

e) vaikų santykių su pedagogais;

f) vaikų santykių su bendraamžiais;

g) sveikatos;

h) kita.

8. **Kokie vaiko mokymosi rezultatai?**

a) labai geri;

b) geri;

c) patenkinami;

d) kita.

9. **Su kokiais mokymosi sunkumais susiduria vaikas?**

a) neturi mokymosi priemonių;

b) jam negali padėti tėvai;

c) negabus;

d) kita.

10. **Kokią pagalbą siūlytumėte vaikui?**

a) psichologo;

b) logopedo;

c) socialinio pedagogo;

d) gydytojo;

e) kita.

11. **Kaip vertinate vaiko šeimos materialines sąlygas?**

a) labai geros;

b) geros;

c) patenkinamos;

d) sunkios;

e) kita.

12. **Kaip vertinate tėvų ir vaikų dvasinį ryšį?**

a) labai geras;

b) geras;

c) patenkinamas;

d) kita.

Interviu

Klausimai užduodami kiekvienam tėvui ir motinai atskirai.

Respondentų charakteristika:

I. 1. Koks Jūsų išsilavinimas?

2. Koks Jūsų amžius :

a) 20 -25

b) 25 – 30

c) 30 – 35

d) 35 – 40

e) 40 – 45

f) 45 ir daugiau.

3. Kokioje šeimoje Jūs augote (pilnoje, tik su motina, tik su tėvu; šeimoje augote vienas ar daugiau vaikų)?

II. 1. Kokias vertybes atsinešėte iš savo šeimos?

a) meilę vaikams;

b) tarpusavio supratimą;

c) kita.

2. Kokias žmogiškąsias vertybes vienas kitame įžvelgėte kurdami savo šeimą?

a) meilę;

b) darbštumą;

c) pareigingumą;

d) kita.

3. Kokiais klausimais labiausiai sutariate?

a) vaikų auklėjimo;

b) šeimos biudžeto tvarkymo;

c) kita.

4. Kaip šeimoje pasiskirstote darbais?

a) moteriški;

b) vyriški;

c) bendri;

d) kita.

5. Kokios tradicijos Jūsų šeimoje?

6. Iš kur išmokote kurti tradicijas?

7. Kokie santykiai tarp vaikų Jūsų šeimoje?

8. Kokius auklėjimo būdus labiausiai vertinate?

a) griežtas nurodymas;

b) viską leidžiant;

c) įsiklausius į vaiko poreikius ir norus.

9. Kokius auklėjimo metodus taikote auklėdami savo vaikus?

- įtikinimo;
- įpratinimo;
- pavyzdžio;
- draudimų ir bausmių;
- skatinimo
- kita

10. Ar manote, kad darbinis auklėjimas yra vienas iš pagrindinių sėkmingo auklėjimo prielaidų?

- taip;
- kartais;
- nežinau.

11. Ar baudžiate savo vaikus?

- labai dažnai;
- dažnai;
- retai.

12. Ar domitės vaikų pasiekimais?

- labai;
- iš dalies;
- retai.

13. Kaip manote , kodėl Jūsų vyresni vaikai nepasuko nusikalstamumo keliais?

14. Ar žinote vaikų lūkesčius, norus gyvenime?

15.Ar krikščioniškai auklėjate savo vaikus?

III. 1. Ar Jūsų šeima naudojasi socialinėmis lengvatomis, kurios tiesiogiai priklauso nuo pajamų dydžio vienam šeimos nariui?

- taip;
- ne.

2. Kokiomis socialinėmis lengvatomis, kurios tiesiogiai priklauso nuo pajamų dydžio vienam šeimos nariui Jūsų šeima naudojasi?

- socialine pašalpa;

- kompensacija už išlaidas būstui šildyti, šaltam ir karštam vandeniui;
- nemokamu vaikų išlaikymu ikimokyklinėse įstaigose;
- nemokamu vaikų maitinimu mokykloje;
- vienkartine parama metams studentui iš mokymo įstaigos.

3. Jei Jūs turėtumėte įgaliojimus spręsti daugiavaikių šeimų klausimus, ką darytumėte?